

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ТОМ IV

TYSZCZENKO & BILOUS
PUBLISHING Co.
NEW YORK

LESYA UKRAINKA

WORKS

VOLUME IV

TRANSLATIONS

G. TYSZCZENKO A. BILOUS PUBLISHING CO.
New York, 1954

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

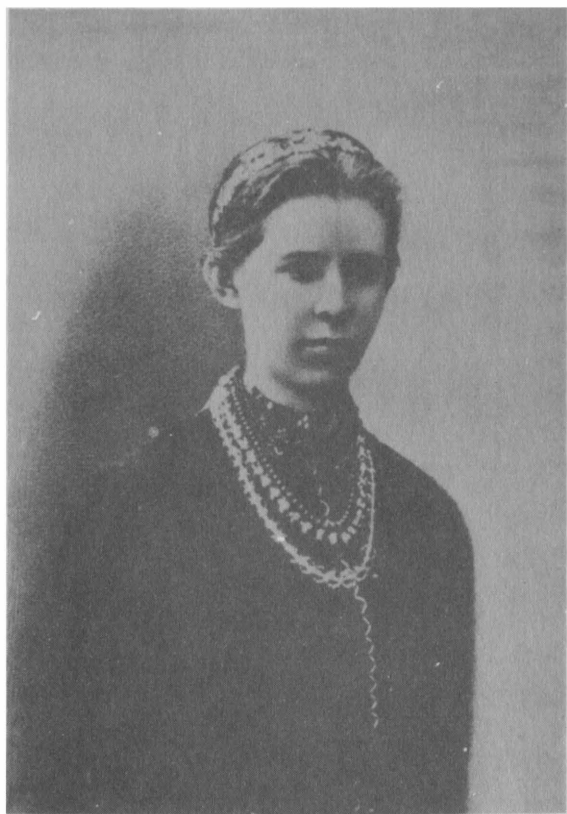
Т В О Р И

ТОМ IV

ПЕРЕКЛАДИ

**За загальною редакцією
Б. ЯКУБСЬКОГО**

**ТИЩЕНКО & БЛЮУС
ВИДАВНИЧА СПІЛКА
Нью Йорк**

ЛЕСЯ УКРАЇНКА і ГАЙНЕ

Стаття О. Бургардта

Коли ставиться питання про можливість впливу інших поетів на творчість Лесі Українки, ім'я Гайнриха Гайне на-самперед навертається на думку. Обоє жили вони в епохи, коли повітря насичене було подувом революційної бурі, обом з різних причин довелося доживати віку на чужині, та ще грубенький том перекладів з Гайне—чимала данина пошани пам'яті славетного поета. А баладні сюжети—спадщина романтизму—ще більше мусіли ріднити поетку з безжалісним руйначем цього самого романтизму, бо-ж, за висловом відомого професора О. Вальцеля, «перед художніми досягненнями Гайне навіть самі романтики видавалися дилетантами».

А проте чи не доведеться більше зупинятися на контрастності, а не на схожості двох поетичних хистів? Та й справді, що спільного між Гайне, надзвичайно індивідуалістичним, над міру суб'єктивним у своїх переживаннях та українською поеткою, що кохалася в загально-людських проблемах, знайшовши може найвідповідніше для них втілення у мадрівному сюжеті?

Гайне, що, до кінця себе вичерпуючи у любовних скаргах, не здолав заховати свого песимізмом просякнutoго суму за фейерверком блискучих сарказмів, і Лесю Українкою з її бадьорою вірою у майбутнє і змаганням за щастя загальне,—це постаті різні.

З одного боку—насичений егоцентризмом Гайне, що, замкнувшись у кристальну сферу особистих відчуттів, намагається часті прояви песимізму подолати веселою філософією життєрадісного епікурейства:

Бий в барабан і не бійся, що піст!
Хапай маркитанку і в личенько чмок!
Бо в дім науки найглибший зміст,
Во в дім найвищий зміст книжок.

(Переклад Загула й Кобилянського «Нові поезії», стор. 131).

З другого боку—Леся Українка, що завжди відчувала себе часткою великого ділового, краплиною в морі, невеличкою зіркою, що, лише зливаючи свій промінь з іншими, творить широку, що від обрію до обрію розлягалася, Молочну Путь.— А звідси й негативне ставлення до метеора-пророка, до того, хто гордує юрбою, хто лише засліплює своїм короточасним сльвом:

Хоч блиснеш, мов летюча зоря,—
Се для твого безсмертя доволі,—
Ми ж неначе Молочная Путь,
Мусим довго світити поволі.—

Звідси й апофеоза не Беатріче, а нікому невідомої жінки Данте, що її наймення навіть не зберегла нам історія, дарма, що перлистою рососою сліз своїх встеляла вона суперниці шлях у країну слави.

Не в політичних памфлетах і сарказмах Гайне, а скоріше в громадській ліриці Тіртея і Солона Л. Українка, певне, знайшла би свій стиль.

Але, як не як, а праця над перекладами, напівсвідомо, чи несвідомо мусіла навіяти де-які ремінісценції і призвести також до цілком свідомого, може, вживання тих чи інших технічних засобів художнього оформлення.

Насамперед це виявилось у вживанні властивого Гайне чотирьохстопового хорея. Скінчивши переклад великої, цим метром писаної поеми «Атта Троль», поетка мусіла ще далі чути той самий ритм: з десяток поезій Лесі Українки збудовано на ньому—кількість не велика, якщо рахувати заголовки, та проте здебільшого речі чималі розміром: «Давня казка», «Тиша морська», «Як дитиною бувало», «Мрії», (У дитячі любі роки), «Легенда», (У легендах стародавніх) «Трагедія» (Чує лідар серед бою), «Бранець» (На країну італійську), «На стоянці» (На помості корабельнім), «Епілог» (Хто не жив посеред бурі).

Усі ці поезії, крім «Тиші морської», написані після 1893 року, коли закінчено переклад поеми Атта Троль, а «Давня Казка»—наприкінці якраз того самого 1893 року.

Запозичила, певно, Леся Українка і «форму сна», яку часто своїм поетичним ввижанням надає Гайне:

«Ich hab im Traum geweinet», «Mir träumte wieder der alte Traum», «Allnächtlich im Traum seh ich dich», «Der Traumgott bracht mich in ein Riesenschloss», «Der Traumgott brachte mich in eine Landschaft».

У Лесі України:

Був сон мені колись: богиню ясну
Фантазії вбачали мої очі (т. I, стор. 33)
Сон літньої ночі колись мені снівся (ib. ст. 36)
Мені снились білі лілеї (ib. ст. 42).
В темну безсонную ніч, в передсвітню чорну годину,
Втомленим очам моїм вельми дивно поява з'явилась
(ib. ст. 10).

Але основна стихія Гайне, *антитеза*, що стала формою його світовідчуження, не позначила дуже помітним впливом творчості Лесіної. Доля заложила у душу поета ту саркастичну іронію, яка заподіяла смерть романтизмові, що його епігоном, останнім вірним, закоханим лицарем і разом неблаганим ворогом був Гайнрих Гайне.—Ота двоякість, та розколотість його натури примушувала Гайнриха Гайне, блязня, спостерігача і глумливого сатирика, ножем вівісектора аналізувати серце Гайне—розкоханого мрійника-поета. Отож довелося робити невдячну Пенелопину працю, руйнуючи одною дукою те, що творилося другою: несподіваний епітет, кінцева сентенція, блискучий парадокс—ніж у руді вівісектора—і тільки-но створена романтична ілюзія вмиє розпорошувалась:

Коли б ці пісні повставали
Пахучі, мов ті квітоньки,
То їх би тоді цілували
Кохані червоні губки.
Коли б ці пісні повставали,
Мов ті поділунки ясні,
Вони би свій жаль заховали
В коханої щічки ясні.
А якби пісні мої були
Горошком молодим,
То я з них борщу наварив би,
Той борщ був би любці смачним.

(Переклад Загула й Кобилянського «Книга пісень», ч. I, стор. 42).

Подекуди ми у Лесі Українки зустрічаємо цю Гайневську кінцівку, як, наприклад, в уривкові з «Касандри», до того ще написаному типовим для Гайне чотирьохстоповим хореєм:

По-над берегом Кокіта
Ходять смутні герої,
В'ється дим від наших жертв,
Ллється кров від гекатомб,
Та чого-ж вони сумують?
— Бо немає сала — м'яса,
Ані ситою стегенця,
Тільки дим та кров.

До того ж юмористичне трактування теми «Підземне царство» ми знаходимо й у Гайне в його «*Unterwelt*».

Отже, трохи й темою і метром (тим самим 4-хстоповим хореєм), а найбільш гумористичним трактуванням сюжету, уривок з трагедії «Касандра» нагадує цю поезію Гайне.

Гайневську кінцівку маємо також у вірші «На столітній ювілей».

Цвіли в них і лаври, і квіти барвисті,
І навіть терни їх були позлотисті,
Кайдани—і ті золоті.

В останньому рядку—типовий для Гайне, на антитезі збудований епітет, що зміненням рефреном ще раз віддається наприкінці вірша:

На них не сіяли жупани-лудани,
Коли-ж на руках їх дзвеніли кайдани,
То вже не були золоті.

Той самий стилістичний спосіб надibuємо також у поемі «Давня Казка», з характерною навіть для Гайнового вірша властивістю давати риму через рядок. Про цей твір і Зеров у своїй статті зазначав: «Давня казка», поема, цілком темою, хореїчним своїм складом і навіть сарказмами—нагадує Гайневські поеми». Автор статті наводив уривок, якого й тут не можна обминути, бо є це чи не найкращий зразок Гайневського point, де авторка до того ще орудує найгострішою зброєю Гайне—антитезою, що її він так уподобав:

В мужика землянка воха,
В пана хата на помості;

Що-ж, не дарма люди кажуть,
Що в панів біліші кості.
У мужички руки чорні,
В пані рученька тендітна;
Що ж, не дарма люди кажуть,
Що в панів і кров блакитна.
Мужики цікаві стали,
Чи ті кості білі всюди,
Чи блакитна кров полється,
Як пробити пану груди.

Пісня Бертольда у «Давній Казді» теж дає нам ті самі
Гайневські кінцівки:

Був собі одважний лідар,
Нам його згадать до речі,
Він робив походи довгі—
Від порога та до печі.
Ну та сей одважний лідар
Якось вибрався до бою
І вернув живий, здоровий:
Талісман він мав з собою.
Я гадаю талісман сей
Кожен з вас тут знать готовий.
Се буде речення мудре:
«Упіймай, поки здоровий».

Антитеза—засіб, яким з великою майстерністю кори-
стується Гайне мало не на кожній сторінці:

- 1) Aus meine grossen Schmerzen
Mach ich die kleinen Lieder
- 2) Sie säugt es mit stiller Milch
Sie säugt es mit wilder Flamme
- 3) Mein Herz, mein Herz ist traurig
Doch lustig leuchtet der Mai.

Антитетична роздвоєність натури шукала собі вияву у
відповідних стилістичних, на контрастах побудованих, спосо-
бах. Навіть епітети Гайневі (солодка мука, щасливий біль)
здебільша криють у собі антитезу, деб-то суперечать змістові
поняття, до якого застосовані, утворюючи так звану оксю-
мору. Видаючи свої поетичні збірки, Гайне навіть самі поезії
групує в контрастному порядку.

Поет добирає чимало ще інших способів, що руйнують
естетичну емоцію, зводячи її на нівець: до них можна засто-

сувати: каламбур, порушення теми, комічні рими, французькі слова, удаваний сентименталізм, гіперболічні образи, гіперболичне перебільшення почувань, егресії, прозаїзми.

Одним з найкращих засобів Гайневської іронії є гіпербола, що переходить за всі межі: з лісів Норвегії вириває він найвищу ялину, щоб, омочивши її у жерло Етни, цим гігантським пером написати на небосхилі полум'янисті слова: «Агнес, я тебе кохаю». Слізьми заливаючись, хоче він притулити уста до неба та цілувати зірки, бо то очі його улюбленої. Себе поет ототожнює з небом, улюблену з зіркою; у цьому небі ховається її голова.

Усіх Гайневських засобів виявлення внутрішньої антитези душі дурається поезія Лесі Українки, бо-ж чужим для неї було гримасою перекошене обличчя блазня, що сміється з власних страждань, аби тільки ніхто не запримітив його милування ними.

Поет ладен пошматувати небо, щоб вирізати із нього кирею для своєї улюбленниці, вирізати із сонця діядему для неї. Цей художній спосіб, метаморфозу, де-то чудесне перетворення одної речі на другу, ми зустрінемо й у Лесі Українки, а проте емоціональна закраска—цілком інша, тон урочистий, а не жартівливий: проміння золоті вона хоче чарами обернути в арфу золоту, щоб заграти щасливу пісню, щоб жалі, з'єднавшись в гармонію, озвалися хорами в емпіреях.

Метаморфозу дуже уподобали обидва поети.

У Гайне із сліз виростають квіти, зітхання стають соловейковим хором:—

Aus meinen Tränen spriessen
Viel blühende Blumen hervor,
Und meine Seufzer werden
Ein Nachtigallenchor.

У цих випадках, залежно від синтаксичної структури, речення часто приймає форму побажання: о, якби сталося те-то й те-то.

У Гайне: Якби я був пташкою, якби я був ластівкою якби я був соловейком...

Аналогічних образів вживає і Леся Українка:

- 1) Хотіла б я піснею стати,...
Щоб вільно по світі літати,
Щоб вітер розносив луку.
- 2) Якби мої думи німії,
Та піснею стали без слова.
- 3) Невже моя пісня не хвиля?
- 4) Чи тільки блискавицями літати
Словам отим, що з туги народились?
Чому ж-би їм не злинути угору,
Мов жайворонка спів, дзвіночком срібним.

Характерним для Гайне є химерне словесне плетиво, візерунок-арабеска, згукова гра епітетами, що утворюють часами хіязми, мелодичні повторення. Один і той самий епітет зв'язується то з одним, а в другому віршованому рядку вже з іншим образом.

- 1) *Voh düstrer Lieder düstern Melodien...*
- 2) *Dem luft'gem Schatten send ich luft'gen Hauch...*
- 3) *Schönste Sonne unter den Mädchen,
Schönstes Mädchen unter der Sonne.*
- 4) *Die geliebten süssen Augen
Meiner süssen Vielgeliebten.*

Вся увага тут зосереджується не на внутрішньому змісті образу, а на музичному повторенні, що милує ухо. Сліди користування цим способом ми знайдемо й у Лесі Українки:

- 1) *Ясніші, ніж зорі ясні,
Гучніші, ніж море гучне.*
- 2) Чулася в гомоні тяжка зимовая дума
Ранком зимовим дуброва мовчала.
- 3) Квіти-гранати палмі розцвітають
Мов поділунки палмі на вустах.
- 4) Важкі побережні скелі
Зрива переможнее море;
Невже переможня пісня
Важкою жалю не поборе?

До найулюбленіших засобів Гайне належить і паралелізм, здебільшого паралелізм одночленний; другої половини його нема, вона вгадується, підсвідомо відчувається: кедр одинокий мріє про пальму на далекому сході. Кожний з цих образів виростає до значення символу, символу досить прозорого, і зайве було б читачеві пояснювати, що одвічний мотив кохання лежить в основі цього паралелізму.

Одночленний паралелізм у *Лесі Українки* ми знаходимо в її «Уривках з листа»: квітка *Saxifraga*, пробиваючи сірий камінь, виростає на голім шпилі. Образ цей набуває значення багатого емоціонального силою символа, що зміст його не так ясно формулюється, як угадується нашим чуттям!

Квітка велика хороша свіжі пелюстки розкрила,
І краплі роси самопвітом блищали на дні.
Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг.
Що задавив і могутні дуби, і терни непокірні.—
Квітку ту вчені люди зовуть *Saxifraga*,
Нам, поетам, годиться назвати її—«Ломикамінь»
І шанувать її більше від пишного лавру.

Інтересно, як *Леся Українка*, іноді користуючись тими самими стилістичними засобами, уникає німецькому поетові властивих мотивів кохання. У розробці своїх сюжетів вона залишається автономною, наливаючи їх вином, настоєм на зіллі іншої епохи.

Коли вже шукати впливу Гайне, так це в метафорі.— І тут насамперед намічаються два образи: зорі—очі і сльози—перлини. До того ще яскравий анімізм, спільне обом поетам відчуття природи, як істоти живої, що співчуває людині.

I. Зорі байдужі сміються з поета, або співчувають йому.

У Гайне:

- 1) Am Himmel droben, gleichgültig und stumm
Seh' ich die Sterne funkeln.
- 2) Sonne, Mond und Sterne lachen.
- 3) Wenn junge Herzen brechen,
So lachen drob die Sterne.
- 4) Es blinken die Sterne
Gleichgültig und kalt.

У *Лесі*:

- 1) Сміються байдужі зорі
Холодним промінням мені.
- 2) Ви зорі, байдужі зорі,
Колись ви инакші були.

- 3) Але зорі мені
Шлють проміння сумні.
- 4) Отруїли ясні зорі
Серденько мені.

II. Зорі — очі.

У Гайне:

- 1) Jene Sterne sind die Augen
Meiner Liebsten,...
- 2) ...die hellen Sterne,
Die geliebten süßsen Augen
Meiner süßsen Vielgeliebten.

У Лесі:

- 1) Зорі, очі весняної ночі.
...лагідні, як очі дівочі.
- 2) Там промінням грають, там любо так сяють
Легідні весняні очі.—

III. Зорі — плачуть (або метафора: зоря-сльоза).

У Гайне:

- 1) Aus den Himmelsaugen droben
Fallen zitternd goldne Funken.
- 2) O, ihr Himmelsaugen droben,
Weint euch aus in meine Seele,
Dass von lichten Sternentränen
Überfließet meine Seele.

У Лесі:

- 1) моя люба зоря ронить в серце мені,
Наче сльози, проміння тремтяче.
- 2) І сіяє та зірка вгорі,
Мов велика сльоза промениста.
- 3) Он зоря покотилась,—то гірка
Покотилась сльозина небесна.
- 4) ...То плаче
Небо зорями - слізьми над нами.

IV. Кохана краща за перли і зорі.

У Гайне:

Das Meer hat seine Perlen,
Der Himmel seine Sterne.

Aber mein Herz, mein Herz,
Mein Herz hat seine Liebe.
Und schöner als Perlen und Sterne
Leuchtet und strahlt meine Liebe.

У Лесі:

Дорогих перлин коштовних
Є багато в синім морі,
Та не може дорівнятись,
Ні одна з них Ізідорі.

Маємо також персоніфікацію інших річей: дерев, квітів і т. інш.

Квітка лотосу у Гайне закохана в місяць; зводячи очі до нього, плаче і тремтить від любовної туги.—

Великі квіти ніжно споглядаються, знемагаючи у вечірньому сонді.

Дерева гомонять і співають хором.

Квіти шепочуть і співчутливо поглядають на поета.

Поет від сна розворушує дерева, і вони співчутливо хитають головою.

Дуб промовляє до поета.—

Маємо ті самі персоніфікації і в поезії Лесі Українки:

Там яснії зорі і тихії квіти
Єднаються в тихій розмові,
Там стиха шепочуть зеленії віти.
І квіти, і зорі, й зеленії віти
Проводять розмови кохані.

Трапляються місцями просто ремінісценції з Гайне:

Im Mondschein bewegte sich langsam
Die Armesünderblum.

У Лесі:

Мені снились білії лілеї,
Що хитались в місячному світлі.

Можна навести ще цілу низку аналогій, що правда, може й випадкових:

Г а й н е:

- 1) Ich wandelte unter den
Bäumen
Mit meinem Gram allein.
- 2) Im Wald unter rauschen-
den Bäumen
Wandle ich schweigend
einher.

Л е с я:

- 1) Трістан блукав у лісі,
Ловий зелений шум.
- 2) У темнім лісі знов Трістан
Самотну терпить муку.

Зустрічаємо в обох поетів мотив лебідя, що помирає:

Г а й н е:

- 1) Es singt der Schwan im
Weiher
Und rudert auf und ab...
- 2) Der Stern ist knisternd
Zerstoben
Verklungen das Schwa-
nenlied

Л е с я:

- 1) Чи тільки в казці лебідь
умирає
Не з криком навислим, а
з любим співом?
- 2) І мені заспівати хотілось
Лебедину пісню собі.

Безперечні переспіви з Гайне маємо у другій половині вірша Nocturno «La» із серії «Сім струн» і у вірші «Сафо». Перший з них є варіація Гайневого Auf Flügeln des Gesanges, другий—варіація Лореляї. Досить простого зіставлення, щоб переконатися у тому.

У Лесі (Nocturno La)

3-я строфа:

На крилах фантазії думки
літають
В країну таємної ночі,
Там промінням грають, там
любо так сяють
Легідні весняні очі.
Там ясній зорі і тихії квіти
Єднаються в дивній розмові,
Там стиха шепчуть зеленії
віти,
Там гімни лунають любови.
І квітч, і зорі й зеленії віти
Провадять розмови кохані...

Наводимо без 4-ої строфи
вірш Гайне у перекладі
Л е с і:

Тебе, моя любко єдина,
На крилах пісень понесу,
Над Ганг, — там розкішна
країна,
Там знаю долину—красу.
В саду там при місячним
світлі
Чудовії рожі двітуть.
Там лотосу квіти розквітли,
Сестрицю свою вони ждуть.
Сміються фіялочки гожі,
Глядять в небеса на зірки,
І тихо шепчуться рожі,
Занапшніі кажуть казки.

Виразно позначається і вплив Лореляґ на композиції вірша «Сафо». Якщо дивитися на 3-й куплет поезії «Сафо», як на вставку, то, відкинувши його, ми побачимо однакове розгортання теми й у Гайне, й у Лесі.

Коли одначе брати творчість Гайне і Лесі в цілому, то вони глибоко різняться в основному тоні поезії, в закрасці, навіть у трактовці такої теми як «весна». У тих поезіях Гайне, де він не глузує, просвічує сум, зневір'я. Його любов до антитези примушує його сумувати тоді саме, коли радіє вся природа.

Зазеленіли ліси й поля,
Жайворок майорить у повітрі.
Прийшла весна
З проміннями, фарбами й пахощами...
А з серця мені ліне
Сумна мелодія скарги.—

(Прозовий переклад).

Цілком інше сприймання весни у Лесі Українки. Навіть ті весняні пісні, що починаються скаргами, завжди кінчаються бадьорою мажорною гаммою:

Поезія, що починається рядками: «Довго я не хотіла користись весні... Ні, не клич мене, весно... не чаруй і не надаремно», кінчається радісною фанфарою: «Весно, весно, твоя перемога!»

Поезія «Давня весна» малює нам сумну картину:

Співало все, сміялось і брентіло,
А я лежала хвора й самотна,

а проте кінчається він тою самою переможною фанфарою:

Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла!

Такої мажорної гамми ми ніколи не чуємо у Гайне; він ~~мажор~~ прикінді дає або дисонанс, або мінор.

Можна ще згадати про елінізм у Гайне та Лесі Українки, як про спільну рису, що ніби-то ріднить їхні світогляди, але ще Тчянов 1921 року у своїй статті «Блок і Гайне» вказував на те, що елінізм Гайне більше стосується до його стилю,

ніж до світогляду: його цікавило, як каже Тинянов «оксюморное смешение обеих частей антитезы»,—як, напр., поганські боги, що у чернецькому одязі то порядкують у монастирі, то справляють свої Діонісії.

Елінізм Анатолія Франса, може, більш споріднений Лесі Українці, ніж елінізм Гайне. Те, що для Гайне була весела гра, жонглювання ідеями, не менш майстерне, ніж його жонглювання словами,—для Лесі Українки було священним символом віри:

Я честь віддам титану Прометею,
Що не творив своїх людей рабами...
І мучився не три дні, а без ліку.

То була справжня ненависть до Назарейства і справжнє, щире захоплення елінізмом.

Отож можна сказати, що, перейнявши від Гайне де-які стилістичні способи художнього оформлення, його техніку, використовуючи Гайнову метафору, кінцівку, давши кількавіршів з ремінісценціями, Леся залишалася самостійною що до світогляду, загального настрою, тем і сюжетів та їхньої розробки.

Залишається дещо сказати за переклади з Гайне. Віршовий переклад взагалі ніколи не може віддати оригіналу. Насамперед перекладачеві повстає завдання віддати метр і ритм оригіналу, зберегти ту саму кількість рядків, зберегти характер і послідовність рим, і, коли треба, то передати й звукову інструментовку. До того, в ці тісні, задалегідь поставлені рядки, треба вкласти той самий зміст.

Отож перекладачеві доводиться жертвувати то тим, то іншим. Та й ще не завжди чужа мова підлягає тим самим віршовим законам: французькій мові не властивий тонічний розмір, англійська не знає правильного чергування жіночих і чоловічих рим, італійський сонет будується на самих жіночих римах. За традицією, в даному випадку дається правильне чергування рим при перекладі з англійської та італійської мови, а французький силлабічний вірш здебільша передається ямбом.

У німецькому вірші крім звичайних ямбів, хорейів, амфібрахіїв, дактилів і анапестів, допускається ще різні комбінації двох і трьохскладових стоп, так звані дольники. На них

звичайно будує Гайне свої вірші. Традиція російського перекладу здавна встановила канон, що, перекладаючи, можна вживати лише «правильний» ямбічний, хореїчний, дактилічний і т. ін. вірш. Всі російські перекладачі дотримувалися цього канону, й лише Блокові належить перша спроба передати Гайневський вірш тими самими дольниками. Українська перекладна традиція йшла за російською, і не можна, розуміється, поставити на карб Лесі Українці, що Гайневські дольники вона передавала звичайними канонізованими розмірами. Навіть пізніші переклади Загула і Кобилянського йдуть за традицією. Лише новий Загулівський переклад «Лорелей» намічає інший шлях, а саме: передавати за прикладом Блока Гайневський розмір дольниками.

Втискаючи словесний зміст у готову формулу, перекладачеві часто доводиться його порушувати: перекладач—1) випускає де-які елементи оригіналу, 2) вносить нові елементи, яких в оригіналі немає 3) де-які елементи оригіналу замінює іншими, 4) міняє синтаксичну структуру, порядок слів, а часами й речень.

Візьмим для прикладу останній куплет Гайневого вірша «Рибалочка» і проаналізуємо, як передають його різні перекладачі.

У Г а й н е:

Буквальний переклад:

Mein Herz geeicht ganz dem
Meere,
Hat Sturm und Ebb und Flut,
Und manche schöne Perle
In seiner Tiefe ruht.

Мое серце цілком скидаєть-
ся на море,
Має бурі, відпливи, при-
пливи,
І чимало перл прекрасних
В його глибині спочиває.

Старий переклад Володимира Шашкевича передає це так:

Тут хвиля, як на морі,
Збере, та опадає,
І одна ще перлина
На дні там спочиває.

У першому рядку випадає слово «серце», яке вже згадувалося у попередній строфі; слово *тут*, замінивши образ серце, значно послаблює емоцію. Речівники *буря, приплив, від-*

плив замінено дієсловами *збере та опадає*. Далі маємо буквальну передачу тексту. В останньому рядку три односкладових слова «на дні там» дають важкий, незграбний вірш.

В перекладі Кримського ця строфа звучить так:

А серце чим не море?
Чи ж мало бур у нім?
Прилив, одлив і перли
На дні його живім.

Першому рядкові надано форму запитання (А серце чим не море?), вірш проте не втрачає в емоціональній силі; викинуто слово «*цілком*» (у Гайне: моє серце *цілком* скидається на море), і ця втрата компенсується формою риторичного питання, що надає більш певности твердженню.

В останніх рядках одначе маємо зміну синтаксичної структури: прилив, одлив і перли на дні його живім.

Всі три образи *прилив, одлив і перли* поставлені в ряд, що значно послабляє враження: перед тим, як перейти до образу *перли*, Гайне видержує музичну павзу, яка пропадає в перекладі.

В останній рядок перекладач вносить новий елемент, епітет «*живий*», який тут, може, й до речі.

У Лесі Українки читаємо:

У серці моїм, як і в морі,
Є бурі й прибої страшні,
Але й прехороші перли
В йому спочивають на дні.

Перекладачка замінює елементи: «*відпливи, припливи*» новим рівнодієним елементом «*прибої страшні*», а в іншому не порушує змісту оригіналу.

У Загула цю строфу перекладено так:

А в мене серце-море,
Хвилює, б'є, шумить,
І скарб коштовних перлів
На дні його лежить.

Речівники «*буря*», «*приплив*», «*відплив*» замінено рівнодієними емоціональною силою дієсловами: «*хвилює, б'є, шумить*».

Замість «прекрасні перла» трохи змінений образ «скарб коштовних перлів», який не порушує, а навіть змінює емоцію.

Що до перекладів Лесі, то треба сказати,—до свого завдання вона поставилася дуже сумлінно: легкістю вірша і змістом своїм ті переклади дуже близькі до оригіналу. Там, де Гайне в одному рядку дає чотири рими, Леся їх зберігає:

Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine
Дівчину-рибчину, перлину єдину.

Коли німецьке слово не має точного, відповідного собі значення в українській мові,—перекладачка знаходить рівноцінний йому еквівалент. У Гайневих рядках

Und laut aufweinend stürzt ich mich
Zu deinen Füßen.

слово aufweinen значно сильніше, ніж просто weinen (плакати).

Щоб віддати його, перекладачка підшукує відповідних епітетів:

І кидаюсь я тобі, мила, до ніг
З ірким, безнадійним риданням.

Німецьке слово *sinnen* має значення *думати напружено*; отож, Леся відчуває, що одного українського слова не досить буде, і перекладає: *думки-кадоньки кадав*.

У рядку: Die Hofrätin lächelte ironisch слово Hofrätin має урочисто-комічний відтінок. Леся перекладає:

Усміхнулась madame іронічно,

залишивши французьке написання слова madame і тим самим зберігши іронічний відтінок його.

Коли маємо Гайневську арабеску, словесний визерунок, Леся його нам зберігає:

Леся перекладає ці
рядки:

Du schaust mich nicht, im
Dunkeln
Steh ich hier unten allein,
Noch weniger Kannst du
schauen
In mein dunkles Herz hinein

Не видно тобі, що в темноті
Стою під віконцем твоїм,
Не видно тобі, що повстало
У темнім серденьку моїм.

Зміст Гайневських рядків такий: зір коханої не може мене побачити за вікном у темряві улиці, а тим більше не здолає він зазирнути у темряву мого серця. Ясно, що треба зберегти слова «темрява» і «темний», бо тут крім словесної арабески дано аналогію: асоціація—темрява улиці, темрява серця.

У Загуловому перекладі ці рядки звучать так:

Мене ти не бачиш, самотний,
Я тут під стіною стою,
Ще менше ти можеш заглянуть
В засмучену душу мою.

Слово темрява викинуто, замість епітета *темна* дано епітет *засмучена*. Паралелізм образів через те став неясний.

Звіряючи всі Лесині переклади з оригіналами, ми знайшли лише дві помилки від незрозуміння тексту.

Г а й н е в і р я д к и :

Schönste Sonne *unter* den Mädchen,
Schönstes Mädchen *unter* der Sonne

мають такий буквальний зміст:

Найкраще сонце з-поміж дівчат,
Найкраща дівчина під сонцем.

У Лесі вони звучать:

Ти з дівчат найкраще сонце,
З сонців дівчина ясніша.

Перший рядок зрозумілий, проте другий не має ніякого змісту.

Річ у тім, що німецьке слово *unter* має два значення: серед, або з-поміж і під. У першому рядку Гайне воно має одне, в другому—друге значення.—Отож, треба було не з *сонців* дівчина ясніша, а під сонцем дівчина ясніша.

В Загуловому перекладі ці рядки перекладено:

Зміж дівчат найкраще сонце,
На землі дівча чудове.

Зміст віддано цілком вірно, тільки перекладач не зауважив, що тут ми знов маємо арабеску, хіязм, гру словами:

дівчина—сонце, сонце—дівчина.—Отож, у другому рядку вираз *під сонцем* ніяк не можна було замінити по змісту йому рівноцінним виразом *на землі*, бо втрачається словесний визерунок.

В Гірській ідилії маємо у Гайне рядки:

Und die lieben blauen Sterne
Schaun mich an so himmelgross

Себто зміст такий: любі сині зорі очей дивляться великі, розкриті широко, як небо. Отож, епітет *himmelgross* зовсім не стосується до кольору неба, а дає прекрасний образ: здивовані, великі очі:

В перекладі Лесиному проте маємо: *Оченята—сині зорі*

І в тих любих синіх зорях
Бачу я небесний світ.—

Через незрозуміння тексту маємо послаблення образу, який раптом набуває трохи сентиментального відтінку. Але в цілому, як уже зазначено, переклади Лесині вірно і близько віддають зміст Гайневих поезій і властивості його поетичного стилю.

Взагалі ж питання про переклади Л. Українки вимагало би ґрунтовнішого звіряння з попередніми і пізнішими перекладами інших перекладачів і могло-би стати темою окремої на цьому звірянні побудованої праці.

О. Буряardt.

П Е Р Е К Л А Д И

Р А Н Н І П Е Р Е К Л А Д И

ВІЛІЯ, ЩО НАШІ СТРУМОЧКИ ПРИЙМАЄ.

(З поеми Мідкевича: „Конрад Валенрод“).

Вілія, що наші струмочки приймає,—
Дно золотєє, личко блакитнєє має;
Гарна литвинка, що бере в ній воду—
Серцем чистіша, кращу має вроду.

Вілія в милій Ковенській долині
Серед тюльпанів та нарцисів плине;
У ніг литвинки весь цвіт молоданів
Од рож красніший та од тюльпанів!

Вілія гордить долини квітками,—
Німана шукає, коханця свого;
Литвинці нудно поміж литвинами,
Бо покохала юнака чужого...

Німан в раптові ухопить обійми,
Несе на скелі та дикі простори,
В лоно холодне свою любу прийме,
І гинуть разом у глибокім морі!

Отак чужинець і тебе ухопить,
З рідного долу литвинку відну!
Хвиля забуття і тебе потопить,—
Але смутнішу, але безрідну!

Ні серце, ні хвиля ради не приймає.
Дівчина любить, а Вілія плине...
Вілія в любім Німані зникає,
Дівчина в вежі пустельничій гине!

СІРОМА.

(Бідні люди).

(З Віктора Гюго. *Les pauvres gens*).

Посвята моєму кобному і
вельмиповажному дядькові Мп-
хайлові¹.

I.

Ніч. Зачинена добре убога хатина.
В хаті темно зовсім, бо вже пізня година, —
Тільки мріється наче б у чорній тіні
Висить мокра рибальська сіть при стіні;
У далекому закутку мисник видніє,
А на йому убоге начиння ясніє;
Ліжко видко й заслони спадають над ним,
Біля його постіль на помості старім, —
Прять маленьких діток сплять, в кубелочку наче.
У печі блима вогник і світло тремтяче
Червонить темну стелю. Склонившись, бліда
Жінка молиться й думку турботну гада.
То їх мати. Сама. На дворі десь, ревучи,
Вітру, небові, ночі, туманові, кручі,
Кида чорне ридання страшний Океан.

II.

Чоловік десь на морі. Він в бурю, в туман
Йде на герець зятато: рибалка він з роду!

¹ М. П. Драгоманову,

Він пливе, не зважає на дощ, на негоду,
Бо голодні дітки. Виплив,—темно було,
Сходи в пристані море зовсім залило:
Править сам він човном на чотири вітрила,
Жінка вдома лишилась, старе дещо шила,
Потім невід справляла, робила гачки,
Приставляла в печі до багаття горшки,
Потім Богу молилась, як діток приспала,—
Він самотний, (а хвиля що-раз набігала).
Він пливе по безодні понурій, скрізь тьма...
Тяжкий хліб! холод, ніч; ні зоринки нема.
Між валів навісних, там де хвилі мов гори,
Місце єсть дуже рибне в безмірному морі.
Місце темне, рухливе, непевне, страшне,
Та вже срібная риба його не мине.
Невеличке воно,—двічі більше, ніж хата.
Ніч осіння на дощ та тумани багата!
Щоб знайти тее місце в пустелі шибкій,
Пильнувать треба хвилю і вітер швидкий,
О, він мусить тепер пильнувать при демени!
Край човна повзуть хвилі, вужі ті зелені;
Котить чорна безодня безмірні вали.
І від жаху всі снасті в човні загули.
Він на морі студенім Жанні¹ споминає,
А Жанні його кличе і плаче; стріває
Думка думку у тьмі. Думки—серця пташки!

III.

Вона молиться. Скиглять так прикро чайки.
Мов на сміх... Їй каміння підводні здаються
В океані лихім... Мрії тяжкі снуються
В її думці: рибалки по морю плывуть,
Розлюговані хвилі їх кидають, б'ють...

¹ Власне Жеанні, а не Жеанне стоїть у В. Гюго. Видно, автор нароще вживає бретанську форму цього ймення, щоб показати, в якій стороні ведеться дія. Отже, вважаю себе не в праві змінити провінціалізма В. Гюго... Л. У.

А байдужний дзигар б'є, мов кров тая в жили,—
Кида в вічність таємную, хвиля по хвилі,
Доби, дні; то весна, то зима настава;
Кожний стук той в безмірних світах відкрива
Людам,—зграї шулік і голубок,—без впину
То колиску одним, то другим домовину...
Вона дума, гадає,—ох, злидні які!
Ходять босі і літо і зиму дітки.
Опріч яшного хліба нічого немає,
Боже! вітер, як міх той ковальський бурхає!
Беріг наче ковадло лунає, мигтять
Зорі в чорному там урагані, летять,
Мов над огнищем, іскор рої. В сій годині
Північ, мов танцюристка в єдвабній личині,
Скаче, світить очима, регоче й гуде.
Північ мов би таємний розбійник іде,—
Чоло вкрите дощем, вітром, бурею-млою,—
Схопить бідну тремтячу людину рукою,
Брязне раптом об скелю, об бескид страшний.
Леле! хвиля тлумить крик рибалки гучний.
Чує бідний рибалка,—човен потопає;
Тьма й безодня—розкриті... і він споминає
Свій причал і у проміні беріг рідний!
Серце темне, як ніч. Думок рій тих сумний
Її мучить. Тремтить вона й плаче.

IV.

О, бідні

Ви, рибальські жінки! страх сказати: «всі рідні,
Батько, милий, брати і сини, вся любов,
Все в хабсі тому!.. серце, тіло і кров!»
Боже! хвилям віддатись—то звірям віддатись.
Ох! ті ж любії мусять на хвилях гоїдатись!
Син матрос там і батько керманич пливе,
А у сурму гра вітер над ними, реве,
Розлива свою довгую, буйну чуприну...
Вона в розпачі може у сюю годину!
Що там з ними,—ніхто про те певне не зна;

Вони мусять боротись з тим морем без-дна,
Навкруги їх темнота і зорі не сяють,
Вони ж дошки й вітрила шматок тільки мають!
Гірка доля на беріг потім вибігать,—
Хвиля рине,—«віддай їх» на неї гукать.
Леле! що ж відповість на те тяжкеє горе
Безпросвітнеє, вічно турботнеє море?..
Ще смутніша—Жанні. Чоловік її—сам!
В ніч лиху, мов під смертним страшним покриттям,
Безпомічний, дітки ще маленькі... О, мати!
Кажеш: «дітки малі, батько сам!» Що казати!
Як зростуть, будуть вкупці з отцем при веслі,
Скажеш, плачучи: «Ох, чом вони не малі?..»

V.

Плащ бере вона й світло.—«Час глянуть на дворі,
Чи вертається він, чи не тихше на морі,
Чи світає, чи ясно маяк той блищить.
«В путь!»—і вийшла. Вітрець іде ранній мовчить,
Ще не віє. Нічого ніде. Тьма на морі.
Не біліє ще смужка в далекім просторі,
Найчорніше на світі—се дощ світовий.
День непевний, тремтячий встає, боязкий.
Мов дитина, зоря, народжаючись, плаче.
Йде вона. Ще не світиться світло тремтяче
По хатах. Коли раптом, шукаючи шлях,
Вона вздріла сумне, мов живе щось. В очах
Перед нею хатина похилая стала.
Ні вогню в ній, ні світла. І буря хитала
Двері. Стріха на стінах старезних тряслась,
І солома злиденна од вітру вилаась,
Наче річка руда, каламутна, широка.
«А! то ж тут живе та вдова одинока,
Що казав чоловік мій, слаба й не встава.
Дай, одвідаю, як там вона пробува.
Жінка стукає в двері і слуха; немає
Ані гуку. Жанні морський вітер проймає.
«То ж недужа! а діти! десь хліба нема!»

Двоє їх,—так вона ж удовиця сама!»
Стука ще. «Гей, сусідко!»—у голос гукає.
В хаті тихо, як перше. «Ох, Боже!» мовляє;
«Вже ж і спить! доки маю на неї гукать?»
На сей раз,—наче мали б вони почувать
Якусь жалість таємную,—двері сумні
Одчинилися тихо в темноті самій.

VI.

Увійшла. Освітилася хата німа,
Що стояла над морем шумливим сама,
Мов крізь сито, крізь стелю вода протікала.
У кутку якась постать страшлива лежала;
Нерухомая, навznak лежала вона,
Боса, око тьмяне, вся подоба страшна;
Труп;—колись була мати і дужа й щаслива.
Се голодної смерти мара розпачлива;
От що робить з людей боротьба та тяжка!
На соломі одкинулась мертва рука
І звисає холодна, важка, посиніла,
Мов від жаху вуста свої мертва відкрила, —
То ж душа, вилітаючи з тіла того,
Смертний видала крик; чула вічність його.

Близько ліжка своєї померлої неньки
І дівчатко й хлоп'ятчко, дітки маленькі,
Усміхаючись, спали в колисці удвох.
Мати, чуючи смерть, їх укрила обох:
Ноги вкрила плащем; квартируною тіло;
Вже саму її смертною тінию покрило,—
Хай не чують вони, як зникає тепло.
Похолоне вона,—їм щоб тепло було!

VII.

Тихо сонних двойко у колисці гойдалось,
Ясне чоло і тихе дихання. Здавалось,
Що не збудить ніщо тих сиріток зо сна,
Навіть суду останнього сурма гучна.

Бо той суд не страшний для того, хто невинний.
А надворі, неначе потоп, дощ невинний.
Вітер віє крізь стелю і летється вода,
Часом крапля на мертвеє чоло спада,
По лиці, мов сльозина, покотиться тихо...
Гудуть хвилі, мов дзвони, віщуючи лихо.
Мертва слуха безтямно ту тьму таємну.
Тіло наче шука свою душу ясну,
Просить янгола свого віддати її знову.
І здається, що дивну провадять розмову
Бліді уста і око журливе, сумне:
«Де поділи дихання ви?—Погляд твій де?»

О, живіте, кохайтесь, первістки зривайте,
Розкошуйте, танцюйте, вино наливайте!
Як у темному морі кінець всім струмкам,
Так в кінці дає доля утіхам, діткам,
Матерям, що діток як ті квіти кохають,
Поцілункам, що душу людську осліплюють,
Співам, усміхам, милій любові ясній,
Всім—холодний спокій у могилі німій!

VIII.

Що Жанні біля мертвої тої робила?
Що вона своїм довгим плащем так укрила?
Що зробила Жанні із хатини йдучи?
Чого серце їй б'ється? Чого тремтячи,
Поспіша в суточках там швидкою ходою?
Навіть глянуть боїться назад за собою?
Що у темряві, в хаті, турботна, чудна,
Там ховає на ліжку? Що вкрала вона?

IX.

Як додому прийшла вона, скеля біліла
Берегова від моря.—Прийшла вона й сіла
На стільці біля ліжка, бліда. І чоло
На подушку склонила, їй прикро було,

І уривчаста мова зривалась часами.
Хиже море здалі гомоніло валами.

«Бідний мій чоловік... Що казатимеш ти?
Стільки клопоту й так,—треба ще принести!..
П'ять своїх на руках! батько завжди в роботі.
Мало праці тії... ось йому по охоті,
Я іще додала!.. Чи се він?—Ні.—Нема.
Буде бить,—і є за що,—скажу я сама!
Негаразд... Чи не він?—Ні.—То й добре... Торкнув
Хтось у двері немов... Ні. Коли б повернув
Неборак, то тепер я б злякалась його!»
І тремтіла Жанні з непокою того.
Обгорнули її думки тяжкі, самотні
І в турботі поринувши, мов у безодні,
Ні на гуки вона не вважає у дворі,
Ні на крик чорних птах, що кружляють вгорі,
Ні на вітер лихий, на прибої страшнії.
Раптом гучно відкрилися двері ясні,
І в хатину з дверей промінь світла упав;
На порозі рибалка із неводом став;
Сіть як хлюща.—«От влови!»—веселий мовляє.

Х.

«Ти се?» крикнула в голос Жанні й пригортає,
Мов кохання, вона чоловіка свого,
І цілує в нестямі свитину його.
«Я се, жінко!» промовив рибалка їй мило,
Йому хатні багаття чоло освітило,
Добре ж серце йому освітила Жанні.
«Я летів. Чистий ліс—тії хвили страшні».—
«Так негода була?»—«Страх!» «А влови?»—«Не дуже». —
Та ось я коло тебе,—й про все вже байдуже!
Не піймав я нічого і невід подер!
То сам чорт, певне, з вітром літає тепер.
Що за ніч! просто пекло якесь! Я боявся,
Що мій човен потоне, бо й шнур перервався.
Що ж ти тут поробляла? Скажи лиш мені!

Затремтіла й збентежилась бідна Жанні.
«Я? Та що ж!—відмовляла:—як завжди, нічого...
Шила перш, прислухалась до гуку морського—
І боялась... Тяжка ся зима,—та дарма»...
І тремтячи, мов щось провинила, сама
Почала: «От іще я сказать тобі мала:
Вмерла наша сусідка. Чи вчора сконала,
Чи надвечір, як ви були в морі,—хто зна!
І діток малих двоє лишила вона:
Хлопчик,—зветься Гільом, та Мадлена—дівчатко,
Той не ходить, а ся теж мале немовлятко.
Бідна жінка! Тяжкий їй був хліба шматок»...

Чоловік став поважний—і геть у куток
Кинув шапку бідарську, змокрілу до лиха
Став потилицю чухать...— «Чорт зна!—мовив стиха
«Тепер п'ятеро маєм, а то ж буде сім!
Вже й тепер в лиху пору не раз ми зовсім
Без вечері лягаємо. Що ж тут почати?...
Ба! тим гірш! я не винен! Те—Богові знати.
Чоловікові трудно доходить тих справ.
А нащо ж в тих пискляток Бог матір забрав?
Дрібні, дрібні дітки!.. Як тут ладу добитись?
Щоб те все розуміти, то треба учитись.
То ж не скажеш: «робіте» малятам таким.
Жінко, йди лиш до їх! страшно буде малим,
Як проснуться! самісінькі й мертва мати!
То ж покійниця стука до нашої хати:
Заберімо у гурт, відчинімо діткам!
На коліна малеча злізатиме нам.
Будуть рідними нашим п'ятом, будуть жити!
А як прийдеться з нашими вкупі жити
Те дівчатко маленьке і теє хлоп'я,
То, дасть Бог, більше риби ловитиму я.
Хліб—з водою, робитиму більш, не журися!
Так кажу! Йди по їх!.. Та чого ж ти? Гнівишся?
Завжди ти моторніша бувала таки!»

«Ось!—мовляла, відкривши малих:—ось дітки!»

З РІГ-ВЕДИ.

Гімни до ранньої зорі.

I.

(R. V. I, 123).

В повіз великий богині щасливої впряжені коні.
Всі нестерельні боги посідали в той повіз,
Славна з'явилась богиня, живуча в повітрі,
з лона темноти з'явилася людські оселі красити.
З цілого світу найперша встає вона й шле нам здалека
пишні дари. Народилась зоря молодая, новая,
будить створіння, найперше приходить на поклики
В наші оселі нестерельна зоря завітала, [ранні¹.
нашу хвалу прийняла в високостях повітря,
вільна, осяйна іде, щедро сипле розкішній скарби.
Наче дівчина струнка, так, богине, ідеш ти
хутко на наші поданки. Всміхаючись, ти, молодая,
линеш раніше від сонця, осяйнеє лоно відкривши.
Наче дівча молоденьке, що мати скупала, така ти;
бачим блискучу красу твого тіла! О, зоре щаслива!
Ясно палай! Ні одна ще зоря не була така гарна!

II.

(R. V. I, 113).

Світло лагідне займається, промінням красить всю
землю.
Слово й молитву провадить зоря, сипле барви блискучі

¹ На ранні молитви до неї.

і одчиняє ворота деннії.—У сні всі лежали;
Ти ж сповістила, що час нам повстати, життям
утішатись,
час нам приносити жертви і дбати про власний
достаток.

Темрява скрізь панувала; зоря ж освітила край неба
і до живих завітала. О, дочко небес, ти з'явилась!
Ти, молодая, серпанком блискучим укрита!
Скарбів наземних усіх ти цариця! Ідеш ти
вслід за минулими зорями, ти ж і найстарша
зір всіх прийдешніх, зір вічних. Іди веселити живучих
і оживляти умерлих!.. Зоря відколи нам сіяє?
Зорі сіяли нам досі і потім сіяти нам будуть.
Сія зоря в свою чергу сіяє для нашого щастя.
Вмерли ті люди, що бачили сяйво предвічної зорі,
бачим зорю ми сьогодні, судилась же й нам тая доля,
згинуть і наші нащадки, що зорі прийдешні побачать.
В давні віки красно-пишно зоря променіла; сьогодні
щедро нам світить, і потім блищатиме ясно.
Смерти нема їй, ні старощів, завжди в промінні
приходить.

Повідь огнисту зоря розливає в долинах небесних.
Темряву чорну жене промениста богиня,
В повіз чудовий запряжені коні червоні. Вже їде
світ весь будити зоря. Вставайте! бо знову з'явився
нам дух життя, щоб усіх оживляти! Ось темрява гине,
день наближається! Час до роботи прийматися!
Час жити!

Мати богів! ясне око землі! вістовнице поданків!
Зоре прекрасна! Світи нам і зглянься на наші
поданки!
Славу нам дай, ясна зоре, ти, радоще світа!

Гімни Агні.

I.

Батько всієї родини приносить поданки.
Агні швидко біжить по всім вітті кострища.

Вже не такий він слабкий, молоденький, як був на
 початку,
 в час, як дві матері¹ його на світ породили.
 Хутко він займе ті гілочки, що не доткнуті.
 Шириться, стелється, кинувсь на гілки найвищі,
 швидше все швидше.. он кинувсь на нижчії знову.
 Гляньте, як раптом Агні боговитий змінив свою
 постать!
 Вітром розмалний, в'ється, тріщить, гоготить і вирує,
 ділить свій племінь, і палить, і чорві сліди полишає.
 Мчить наче повіз, червоним племінням вже неба
 сягає.
 Швидко від слява його никне темрява, наче ті птахи,
 що поспішають сховатися від сонця упалів.
 Вчуй нас, ти, боже поданків! Ти маєш прекраснеє
 світло,
 коней прудких, пишний повіз ти маєш!
 Мудрий, щасливий ти Агні! о, зглянься на наші
 благання!
 О, допровадь нас скоріше до щастя й багатства!

II.

(R. V. 2, 4).

Ясного Агні для вас викликаю, господаря люду,
 ми його хвалимо в гімнах, поданки даємо,
 він же на світі держить все створіння й богів усіх
 вічних.
 Любо нам бога такого хвалити, що всім дає щастя,
 любо дивитися, як він росте, як він сяєвом грає!
 Полум'ям має на вітті, мов гривую в повозі кінь.
 От, роз'ярившись, дерево їсть він і жевріє, сяє.
 Наче вода він біжить і гуде наче повіз.
 Палячи, стежку лишає він чорну. Він вабить мов
 небо,

¹ „Дві матері“—тож саме ті дві тріски „Афані“ та „Праманта“, що з їх витирається святий вогонь.

Що усміхається ясно до нас із-за хмари.
Він по землі розстеляється й землю він палить,
він розбігається врозтіч, неначе без догляду стадо.
Агні, розкинувши племінь, пече, пожирає рослини!..
Дай нам, Агні, товариство хоробре й багатство
щасливе,
Дай нам хорошу сім'ю і великі достатки!

Гімн про перемоги Індри над Агі.

(R. V. I, 32).

Маю співати про ту перемогу, що вчора одержав
Індра стрілець. Переміг він Агі, розділив усі хвилі,
визволив він з гір небесних потоки... І ринули води...
Як до обори корови біжать, так летять вони в море...
Індро! Подужавши первісна хмар, ти розбив єси чари
тих чарівниць, народження дав сонцеві, місяцю й
зорям!
Перед тобою твій ворог зника... Індра вдарив на
Врітру,
то ж найхмарніший був ворог. Потужним смертельним
перуном
він йому тіло розбив. Мов підтяте сокирою древо,
долі простягся Агі. Наче прорвана гребля, лежить
він,
водами вкритий, а нам тії води утішили серце,
Врітра колись їх держав у своїх величезних обіймах,
отже Агі подоланого далять вони і стискають.
Кидають вітри турботні, буйні тіло Врітри, і води
топлять його, він тепер така річ, що і назви нема їй!..
Сон, вічний сон покрива тепер ворога Індри!...

Гімн до сонця.

(R. V. I, 50).

Сонце святе, що все віда, встає перед поглядом світа,
коні блискучі несуть його. І перед сонцем,
оком світовим, зникають, як злодії, темрява й зорі.

Проміні, наче палкії вогні, освітили живучих.
Сурія, прудкий їздець! ти нам світло приносиш,
сяєвом небо сповняєш! Перед богами ти сходиш,
перед людьми, перед небом, всі бачать тебе і дивують.
Ти очищаєш, від лиха борониш! Ти світлом вкриваєш
землю і люди, а небо й повітря ти ним заливаєш.
Міряєш ночі і дні, споглядаєш створіння наземні.
Сім ясних коней твій повіз везуть, о, Сурія, боже!
Боже споглядачу, маєш вінець ти з проміння над
чолом.

Їде твій повіз, сім коней упріг ти у ярма окремі.
Вгледівши сляиво твоє, що блищить після темряви
ночі,
падаєм ниць: ти найвищий з богів! Ти найкраще
світло!

О, доброчинець, зійшовши сьогодні високо на небо,
тугу з серденька мого прожени, а з лиця мого
блідість,
Кидаю блідість пташкам лісовим, щоб мені не
марніти,

а жовтяницю на жовтії квіти я кину.

Син Адіти встав потужний, — він ворога мого поборе!
Сам же не маю я сили змагатися з лихом жерущим.

Гімн до найвищого духа Praṇātmā.

(R. V. 10, 129).

Як не було ще нічого: буття й небуття, ні етеру,
ні неба,

що покривало усе те, чого не було ще?

Де було скрито таємне? У хвилях? В безодні?—

Смерти й безсмертя тоді не було; і ніщо не ділило
темної ночі від ясного дня, і жило тоді тільки
«Все» неподільне, а в ньому ніщо не жило.

Отже і все, що було. Його темрява крила,
мов океан, безпросвітня. І «Все» було скрите глибоко,
скрите в самому собі, і вродилось воно і зростало
під своїм власним теплом. Тож найперше кохання

«Все» прийняло, бо кохання—духовного світла
первісток.
В думці міркуючи, мудрії Ріші¹ почули той звязок,
що то єднає буття з небуттям. Але де ж був той
промінь,
що то побачили Ріші? Чи був він вгорі, чи в безодні?
Впало насіння і сили зродились; внизу—народження,
сила і воля—вгорі. Але хто теє знає?
Хто ж намповідав те, звідки взялися світи всі
безкраї?
Адже пізніше, ніж тії світи, всі боги народились.
Хто ж може відати, звідки пішло все? Хіба тільки
той сам,
з когó повстали безкраї світи,—чи створив він,
чи не творив їх,—він бачив усе з високости,
він певне знає усе; а може і він не відає?..

Погребові гімни.

I.

(R. V. 10, 18).

Все має чергу свою: по житті смерть приходить.
Хай же цей поклик, що ми до богів посилаєм тепера,
буде почутий. Ми ж будьмо веселі; танцюймо,
будьмо щасливі і дбаймо, щоб довше прожити.
А від помершого долі я бороню всіх живучих,
хай в його путь жаден з люду свого не відходить,
хай всі живуть по сто літ. Мрітійо² в яму закиньмо.
Жінко, іди в ту господу, де маєш свій вік доживати.
В дітях, що він полишив тобі, знайдеш небіжчика
свого.
Ти була гідна дружина тому, з ким навек заручилась.
Сей сагайдак у руках у помершого—міць наша, сила
і слава.

¹ Співці, що складали святі гімни.

² Смерть.

От що з тобою¹ зробилось!.. А ми, на сім світі
зоставшись,
будьмо одважними людьми, щоб з ворогом гордим
змагатись.
Ти ж повернись до землі, до широкої, доброї неньки,
що розстелилась широко... О, земле, розкрийся!
Будь ти до нього лагідна та добра, сховай його кості!
Вкрий його, земле, як шатою мати вкриває дитину.
Землю я сиплю на тебе тепера, копаю могилу,
щоб твоїм костям спокійно, вигідно лежати.
Предки глядітимуть гріб сей. Йама² тут зробить
оселю.

II.

(R. V. 10, 14).

Підеш, одійдеш від нас тим шляхом, що по ньому
ходили
наші батьки! Ти побачиш богів двох величних
владарів Йаму й Варуну, що наші подання приймають.
З Йамою жити на небі високім ти будеш,
бо заслужив ти на теє. Покинь все лихеє,
потім вернись до нас знову у постаті ясній, блискучій.

III.

(R. V. 10, 16).

О, не пали його, Агні³, не завдавай йому болю!
Не роздирай його тіла! Як приймеш його ти,
премудрий,
вічним Батькам його дай! Хай до Сурії вернуться очі,
Вайу дихання хай прийме. Дай небу й землі їм
Водам, ростинам верни свого тіла частини. [належне.

¹ З помершим.

² Йама-Уата, певне бог, що живе на тім світі, бог померших душ.

³ Мертвих аріїдці палили на кострищі, потім кості збирали й ховали в землю.

Тільки безсмертну частину пройми своїм племінем
боже Агні, і зогрій своїм палом ту душу, [ясним,
в постаті ясній неси її в край, де правдивії люди.
Агні! Нехай він полине до прадідів наших!
Хай він приходить на поклики наші й подання.
Потім нехай оживе і прийме яку постать.
О, Дйатаведас! хай знову з'єднається він з яким
тілом

IV.

(R. V. 10, 17).

Хай понесе тебе звідси Пушан¹ той премудрий
цілого світа пастух, що глядить своє стадо.
Хай тебе Агні віддасть до батьків та богів
доброчинних.
Хай захищає й глядить тебе вічний мандрівець
мудрий Пушан у обладі своїй. Хай провадить Савітрі
в тую країну тебе, де живуть праві люди і предки.

Гімн до Йами.

(R. V. 10, 154).

Всіх, що одважні були на війні, що померли слаутні,
всіх, що поданки великі давали, прийми їх до себе,
всіх, що чинили добро, що любили його й боронили,
правих, поважних батьків наших, Йама, прийми їх
до себе!
Мудрих співців, що складали багато пісень в божу
славу,
сонця сторожу, тих Ріші поважних і правих
всіх їх до себе прийми ти, о Йама!

¹ Пушан, Савітрі—імення сонця.

З «B U C H D E R L I E D E R».

Г. Гайне.

JUNGE LEIDEN.

9.

Der Traumgott bracht'mich in ein Riesenschloss...

Бог сна поніс мене у замок деь заклятий,
Там душі пахощі і світочі ясні,
Людей там хвилі, гурт швидкий, строкатий.
Мов лабіринти—ходники тісні.
Шукають всі дверей, щоб вийти з хати,
І ламлють руки, всі спотворені, страшні.
Панни та лицарі йдуть щільною юрбою,
Мене самого теж потяг той гурт з собою.

Зненацька сам zostавсь я і дивую,
Як швидко зник той гурт мені в очах.
По ходниках я сам блужу, мандрую,
А стіни хиляться... Мене взяв страх!
Я на ногах немов кайдани чую,
А серце стиснув розпач, сум і жаж...
Аж ось на двері я натрапив сам
Туди! скоріше!.. Боже! хто се там?

Ох, се ж кохана! двері заступає,
Жаль на устах, від туги вид змарнів.
Я кинувсь геть,—рукою милая махає.
Чи остоорога то мені? чи гнів?

Але їй в очах світло Liebe сяє.
Мені той погляд серце так вразив,
Так дивно, так поважно погляд той світився,
І разом з тим так мило!.. я збудився.

LYRISCHES INTERMEZZO.

1.

Im wunderschönen Monat Mai...

Коли настав чудовий май,
Садочків розвивання,
Тоді у серденьку моїм
Прокинулось кохання.

Коли настав чудовий май
І пташок щебетання,
Тоді я милій розказав
Мою журбу й кохання.

3.

Die Rose, die Lilie, die Taube, die Sonne...

І рожу, й лілею, і сонце, й голубку,
Я все те, здавалось, любив до загину.
Тепер не люблю їх,—одну маю любку,
Дівчйну-рибчйну, перлину єдину;
Вона бо, кохання первісточка гожа,—
І сонце, й лілея, й голубка, і рожа.

5.

Dein Angesicht, so lieb und schön...

Твоє обличчя любе миле,
Колись мені щовночі снилось,

Тепер обличчя яголине
Бліде—від жалю так змінилось;
Смерть поцілунок свій положить
Блідий на устоньках прекрасних,
І згасне те небесне світло,
Що сяє в оченьках тих ясних.

6.

Lehn deine Wang' an meine Wang...

Обличчям до мого обличчя склонись,
Хай сльози полиються в нас спільно,
І серцем до серця мого притулись,
Хай племінь єднається вільно.
Коли наші сльози джерелом буйнім
В велике те вогнище зринуть,—
Я хочу востаннє тебе обійнять
І з жалю-кохання загинуть!

8.

Es stehen unbeweglich...

На небі нерухомо
Зіркі ясні стоять,
Літ тисячі, і любо
Зглядаються, зорять.

Хороша в зірок мова,
Багата і ясна,
Та тільки невідома
Філологам вона!

Я ж тую мову знаю,
Мені вона своя,
Коханої обличчя—
Граматика моя!..

9.

Auf Flügeln des Gesanges...

Тебе, моя любко єдина,
На крилах пісень понесу,
Над Ганг,—там розкішна країна,
Там знаю долину-красу.

В саду там при місячнім світлі
Чудовії рожі цвітуть;
Там лотосу квіти розквітли,
Сестрицю свою вони ждуть.

Сміються фіялочки гожі,
Глядять в небеса на зіркі,
І тихо шепочуться рожі,
Запашнії кажуть казки.

Біжать, поступаючи злегка,
Газелі стрункі, сторожки;
Шумлять і лунають здалека
Ті хвилі святої ріки.

Там сядемо, любко, з тобою,
Де пальми красують ставні,
Нап'ємось кохання й спокою,
Присняться нам сни чарівні.

12.

Du liebst mich nicht, du liebst mich nicht...

Ти не любиш мене, ти не любиш мене,
Я не дуже за тебе журюся;
Як погляну на личенько тебе, яснє,
То веселий мов цар я роблюся.

Ненавидиш мене, те говорять мені
Сі коханії уста-рубіни;

Але дай поцілую ті уста знадні,
То забуду всі прикрі хвилини!

14.

O schwöre nicht und küsse nur...

Цілуй, а не клянись мені!
Не вірю я в слова зрадні!
Слова солодкі,—та хотів
Я б поцілунків замість слів:
Я маю їх, то й вірю їм;
А слово?... слово—порох, дим!
Клянись, клянись, кохана, знов!
На слово вірить я готов!
Схилю голівоньку свою
До тебе—й вірю, що в раю.
Я вірю, мила, вірю знов,
Що більш, ніж вічна, ся любов!

15.

Auf meiner Herzliebsten Äugelein...

На оченьки милої любки дивні—
Я гарні складаю канцони,
На устонька милої любки дрібні
Складаю найкращі терціни,
На щічки хороші її, чарівні,
Складаю чудовії стянси;—
Якби ж було серце в дівчатка мого,
Хороший сонет би зложив на його!

17.

Liebste, sollst mir heute sagen...

Ти скажи мені, кохана:
Чи не мрія ти ясна,

Що співцєві в літню днину
В думці сміливій зринà?

Але ні! устà такії,
Очі любі, чарівні,
Сюю гарну, милу вроду,—
Їх співець не змійснить, ні!

Упирі та васіліски,
Змії, страхи, ящурки,
Всі дивà страшної казки—
От співцєві сні палкі.

Але ти, твоє лукавство,
Личко, погляди твої,—
І зрадливі, і лагідні,—
Їх співець не змійснить, ні!

19.

Ich grolle nicht, und wenn das Herz auch bricht...

Не жаль мені, хай серце розіб'є
Загублена любов! хоч промінь б'є
Круг тебе з самоцвітів,—не жалкую:
Я бачу твого серця ніч тяжкúю.

Давно се знаю. Бачив я у сні:
В тім серці ніч,—не проміні ясні,
Те сєрденько гризе змія страшенна!..
Я бачив, любая, що ти нуждєнна.

20.

Ja, du bist elend, und ich grolle nicht...

Так, ти нещасна! і не жаль мені..
Обоє, люба, ми нещасні мусим быть,

Поки розіб'є смерть серця сумні,—
Обоє, люба, ми нещасні мусим быть.

Я бачу, погляд твій палає від погорди,
Усмішка на устах немов змія,
Здіймаються високо груди горді,—
Однак нещасна ти, нещасна, як і я.

Усмішка гостра, а однак сумна,
І гасне погляд твій, од сліз мабуть,
А в гордих грудях рана потайна,—
Обоє, люба, ми нещасні мусим быть!

21.

Das ist ein Flöten und Geigen...

Сопілки й сурми грають
І скрипочка заводить;
Ох, то ж моя кохана
Танок весільний водить!

Там бубни й джоломійки
Бренять, дзвенять, лунають;
Там добрі янголята
І стогнуть і ридають...

22.

So hast du ganz und gar vergessen...

То ти вже про те і не згадаєш, ні,—
Що серце давно віддала ти мені?
Те миле й зрадливе серденько своє!—
Чи в світі миліше й зрадливіше є?

Забула й кохання моє в одну мить?
І тугу, що й досі серденько гнітить?
Що більше: кохання чи туга моя?
Обоє безмірні,—лиш те знаю я!

24.

Warum sind denn die Rosen so blasz...

Чого так поблідли ті рожі ясні,
Скажи, моя люба, мені?
Чого у зеленій траві запашні
Блакитні фіялки—сумні?

Чого жайворінок так сумно співа
Та жалібно в небі яснім?
Чого пахне так запашная трава,
Немов погребовий той дим?

Чого навіть сонце не гріє мене,
А прикро так світить на діл?
Чого на землі все смутне і страшне,
Мов сумнеє поле могил?

Чого мені тяжко, вмираю немов?
Скажи, моє щастя ясне?
О, мила, кохана любко, промов,
Чого покидаєш мене?

26.

Die Linde blühte, die Nachtigall sang...

Співав соловейко і липа цвіла,
Всміхалося сонце, скрізь радість була!
А ти цілувала мене, обіймала,
І так до тремтячих грудей пригортала...

Кричав чорний ворон і лист опадав
І соняшний промінь так прикро блищав;
«Прощай!» ми сказали—холодне прощання!
Ти гречно вклонилась на гречне вітання.

27.

Wir haben viel für einander gefühlt...

Колись ми з дівчиною двоє кохались,
Одначе поводитись завжди гаразд;
Нераз «в чоловіка та жінку» ми грались,—
Ні сварки у нас не було, ні образ.
Ми з нею удвох жартували, втішались,
Та все цілувались собі, милувались.
Пустуючи так, немов діточок двоє,
«Ховатись» ми здумали в лісі та в полі,—
І так заховалися мудро обоє,
Що потім уже й не знайшлися ніколи.

31.

Und als ich so lange gesäumt...

Поки на чужині я довго блукав,
Ганявся за мріями, долі шукав,—
Занудилась дома, ждучи мене, мила
І шлюбне убрання для себе пошила,
Та, любо обнявшись, тішилась з ним—
З дурнішим із дурнів, з своїм молодим.
Яка ж моя люба хороша—ясна!
Не гине з очей мені постать дивна.
Очиці—фіялки, а ўстонька квіти,
Вік будуть палати, вік будуть зоріти.
І я се кохання отак змарнував!—
Із дурнів дурнішим себе показав!

33.

Die Welt ist so schön und der Himmel so blau...

Я бачу світ пишний і неба сіяння,
Легідний вітрець і весни роздвігання,

Долину розкішну, квіток коливання,
Іскриться та сяє роса на них рання,
Скрізь—люди радіють, скрізь—бачу втішання.
А я?.. я хотів-би в могилі лежать
І мертвую любку в обіймах держать!

38.

Seit die Liebste war entfernt...

Як я з милою розставсь,
З того часу не сміявсь;
Чув я жарти, чув я сміх,
Та сміяться сам не міг.

Якже втратив я її,—
Сльози виплакав свої;
В серці жаль, нудьга німа,
А на очах сліз нема.

41.

Philister in Sonntagsröcklein...

Філістэри гарно вбрані
По полях, лісах гуляють,
Раді, скачуть, мов телята,
Літо краснеє вітають.

Погляд їх блищить,—дивують:
«Як цвіте все романтично!»
Довгі вуха наставляють:
«Як співає шпак велично!»

Але чорну запону
Почепив я на віконці,—
Бо до мене завітали
Марища при яснім сонці.

То з підземної країни
Встало давнєє кохання,
Сіло й плаче біля мене...
Серце рвуть його ридання!..

42.

Manch Bild vergessener Zeiten...

Багато з забутого часу
Картин з домовини встає,—
Я згадую, як близько тебе
Життя я провадив своє.

Блукав цілу нічку у мріях
По вулицях я самотний,
Зглядалися люди на мене,
Що я був мовчазний, смутний.

Вночі було краще,—безлюдні
Всі вулиці в місті були;
Я тільки, та тінь моя власна
Мовчазна по вулиці йшли.

По бруку так швидко ступав я,
І крок мій навколо лунав,
А місяць на мене з-за хмари
Поважно згори поглядав.

Ставав я край дому твогого,
Дививсь у віконце твоє,
Так пильно дивився угору,
І серденько рвалося моє.

Я знаю, що ти виглядала
Частенько на мене з вікна,
А я, весь промінням облитий,
Стояв мов колона сумна.

43.

Ein Jüngling liebt ein Mädchen...

Хлопець кохає дівчину,—
Та другий миліше їй був;
Другий взяв іншу дружину,
Першую ж милу забув.

З жалю та мила звінчалась
З першим, хто трапився, так,
З ким вона й зроду не зналась,—
Гине забутий юнак.

Давня се байка, здається,
Все ж вона вічно нова—
І як до кого прийдеться,
Серце тому розбива!

48.

Mein Liebchen, wir saszen beisammen...

Сиділи ми, любко, обоє
У легкім човенці своїм.
Ніч тиха була, ми з тобою
Плили геть шляхом водяним.

Ми острів заклятий стрівали,
Ген-ген в сяйві місяця мрів;
Там гуки чудові лунали
І мглистий таночок лелів.

Так любо ті гуки бреніли,
Леліли таночки дивні,
Та геть нас відносили хвилі,
Плили ми по морю сумні.

51.

Am leuchtenden Sommermorgen...

Блискучого літнього ранку
Хожу я по своєму саду.
Квітки розмовляють, шепочуть,
А я, я мовчазний іду.

Квітки розмовляють, шепочуть,
Благає їх погляд сумний:
«Не гнівайсь на нашу сестричку,
Блідий чоловіче, сумний!»

52.

Es leuchten meine Liebe...

В розкішній красі таємничій
Сіяє кохання моє,
І тихої літньої ночі
Страшні, дивні мрії снує:

«В залятім саду похажують
Коханці сумні, самотні;
Тремтить ясний місяць промінням
І чує соловейка пісні.

«Дівчина мов постать камінна,
Навколішках лицар стоїть.
Аж ось дикий велет надходить,
Дівчина злякалась біжить...

«В крові пада лицар додолу,
Додому йде велет страшний»...
Як буду в могилі лежати,
Кінець буде казці чудній.

53.

Sie haben mich gequälet...

Вони мене дразнили,
До серця дійняли,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Вони мені до всього
Отрути долили,
Одні, тим, що любили,
Другі, тим, що кляли.

Котра ж мені найбільший
Жаль серцю завдала,—
То тая не любила
Мене і не кляла!..

56.

Sie saszen und tranken am Theetisch...

Всі за чаєм сиділи й розмову
Про любов між собою вели.
Естетичні були всі панове,
Панії надто чулі були.

«Розумію—кохать платонічно!»
Мовив радця, страшний як маня.
Усміхнулась madame іронічно,
«Ох»! зітхнула тихенько вона.

Пастор вкинув до того зважливо:
«Не повинна любов бути палка:
Для здоров'я се дуже шкодливо».
«Як се?» тихо спитала дочка.

А графиня зітхнула важенько:
«Ох, кохання—жага запальна!»
І баронові потім зграбненько
Подала шклянку чаю вона

За столом було місце маленьке,
Не було ж тебе, любко, там знов.
Як гарненько, моє ти серденько,
Розказала б ти їм про любов!

59.

Ich steh' auf des Berges Spitze...

Якось був я в чулім настробу,
Зійшов на шпилечок, там став.
«Ох, чом я не пташка маленька!»
Раз-по-раз я тяжко зігхав.

Чому я не ластівка прудка,—
Тоді б я, кохання моє,
Прилинув і звив би кубельце
Аж там, де віконце твоє.

Коли б же я був соловейком,
До тебе тоді б прилітав
І люблю на липі зеленій
Щоніченьки я б щебетав.

Чому я не гава дурная,—
На серце тобі б я припав,—
Адже ти кохаєшся в гавах,
То й я б може щастя дістав.

61.

Ich hab' im Traum geweinet...

Крізь сон колись тяжко я плавав,
Що вмерла ти, снилось мені;

Прокинувся потім, а сльози
З очей все котились дрібні.

Я плакав крізь сон,—мені снилось,
Що сам я без тебе zostавсь;
Прокинувся потім і довго
Я тяжко і гірко ридав.

Я плакав крізь сон,—мені снилось,
Що знов ти кохаєш мене;
Прокинувся—і знов полилося
Сліз гірких джерело сумне.

62.

Allnächtlich im Traume seh' ich dich...

Що-ночі у сні бачу, мила, тебе
З привітним на устах вітанням,
І кидаюсь я тобі, мила, до ніг
З гірким, безнадійним риданням.

На мене журливо так дивишся ти,
Хитаєш собі головою,
І котяться з ясних твоїх оченят
Мов перли сльоза за сльозою.

І тихеє слово я чую твоє,
Букет з кипарису приймаю.
Прокинувся—букет з кипарису зника,
А слово твоє забуваю.

64.

Der Herbstwind rüttelt die Bäume...

В гаю шумить вітер осінній,
Так холодно, вогко вночі...

Я їду самотний по лісі,
Закутаний, в темнім плащі.

Як швидко я їду, так швидко
Вперед моя думка летить,
Туди вона весело лине,
Де милої хатка стоїть.

Ось брешуть собаки... от слуги
Виходять мене зустрічать
Зо світлом. Біжу я в господоу,
По сходах остроги брямлять.

В кімнатці, у килими вбраній,
Там пахощі милі, тонкі,
Там люба мене дожидає—
Лечу я в обійми палкі.

Шумить вечір листом дубовим
І дуб промовляє мені:
«Мандрівцю дурний! чого хочеш?
До чого ті мрії дурні?»

66.

Die Mitternacht war kalt und stumm...

Була холодна північ та німа,
А я блукав дібровою з нудьгою;
Прокинулись дерева всі од сна
І жалібно кивали головою.

67.

Am Kreuzweg wird begraben...

Похований той на розпутті,
Хто сам себе вбив, і журлива

Блакитная квітка зросла там,—
То квітка гріха нещаслива.

Холодної, тихої ночі
Стою і зітхаю журливо.
При місяці тихо леліє
Та квітка гріха нещаслива.

68.

Wo ich bin, mich rings umdunkelt...

Де я не гляну, всюди очі
Темнота чорна застилає,
Бо зникли оченьки дівочі,
Для мене промінь їх не сяє.

Погасла золотої збі
Кохана краса велична,
Скрізь—дикії страшні простори...
Прийми мене, ти, ніч одвічна!

69.

Die alten, bösen Lieder...

Всі давні та прикрії співи,
Всі мрії тяжкії, страшні
Я хочу тепер поховати
Навіки в великій труні.

В труні я сховаю багато
А щоб—се моя таїна.
Немов Гейдельбергське барило,
Ще й більша будь має труна.

І мари потрібні для неї
Із дощок міцні та тяжкі,—

Як довгі вулиці в Майнці,
Повинні бути довгі такі.

І велетів треба дванадцять
Кремезних та дужих кликнуть,
Як той Христофор святий в Кельні
На Рейні,—такі мають бути.

Вони понесуть домовину
І спустять у море її,—
Велика ж потрібна могила
Такій величезній труні.

Чи знаєте ви, чого буде
Труна та велика й важка?—
Кохання моє в неї ляже
І вся моя туга тяжка.

DIE HEIMKEHR.

3.

Mein Herz, mein Herz ist traurig...

Сумне моє серденько трудне,—
Довкола все раде весні;
Стою, прихилившись до липи,
На замковій стрімкій стіні.

Глибоко в долині блакитна
Спокійная річка біжить;
Там хлопчик пливе у човенці,
Закинувши удку, й свистить.

Довкола розкинулись мило
Барвисті дрібні береги,
Домочки, й садочки, і люди,
Отари, і луки, й луги.

Дівчата перуть собі хустя,
Веселий їх гурт гомонить;
З лотоків летять діаманти,
Млиновеє коло шумить.

Он сіра старезна в'язниця,
Хатина при їй вартова;
Увесь у червоному хлопець
Рушницю свою набива.

Він ходить; по сталі рушниці
Проміння іскриться ясне;
Він честь відає мені нею,—
Ох, краще б застрелив мене!

5.

Die Nacht ist seucht und stürmisch...

Ніч, дощ і негода страшенна,
На небі нема ні зорі;
Я мовчки по гаю мандрую,
А вітер шумить угорі.

Тремтить якийсь вогник здалека,—
Се певне в хатині лісній;
Мене той вогонь не привабить:
Непріязно в хаті сумній.

Стара і сліпа там бабуса
На кріслі понуро сидить,
Так тихо сидить, мов камінна,
Ні слова не мовить, мовчить.

Метушиться в латі, кленучи,
Рудий карбівничого син,
Об стіну рушницею кида
І люто регочеться він.

Дівчина пряде, і на кужіль
Все котяться сльози дрібні;
Собака вищить і, тремтячи,
Прищулює до ніжок її.

8.

Du schönes Fischermädchen...

Дівчино, рибалонько люба,
Човенце сюди приверни,

Ходи сюди, сядь, поговорим—
Дай рученьку білу мені.

До серця мого пригорнися,
Не бійся так дуже мене,
Що-дня ж ти ввіряєшся морю,
А море і дике, й страшне!

У серці моїм, як і в морі,
Є бурі й прибої страшні,
Але й прехорошії перли
В йому спочивають на дні.

9.

Die Mond ist aufgegangen...

Над морем зійшов місяченько,
Поблискують хвилі сріблом;
Я любку свою обіймаю,
Серденька тремтять нам обом.

Я тихо сижу, мене любя,
Кохана в обіймах держить.
«Що чуєш ти в гомоні вітру?
Чого біла ручка тремтить?»

«Ох, друже, не вітру то гомін!
То співи русалок лились,
Мої то співали сестриці,
Їх море пожерло колись»...

12.

Der Wind zieht seine Hosen an...

Вітер смерчі білі, страшні
Із води зриває,

Вітер хвилю б'є та крутить,
Та шумить, ридає.

З неба темного невпинно
Ллється дощ без краю,—
Певне, нічка затопити
Моренько бажає.

Он сидить на щоглі чайка,
Скиглить-галасує,
Б'ється крильми і страшнее
Горенько віщує.

13.

Der Sturm spielt auf zum Tanze...

До танцю вітер грає,
І свище, і луна...
Гей-гей, як плига човник!
Весела ніч, бучна!

Живії гори-хвилі,
А море гомонить,
В ногах безодня чорна,
В горі туман стоїть.

Молитви, клятьба... стогін
В каютах скрізь загув.
До щогли я тулюся.
«Коли б я дома був!»...

14.

Der Abend kommt gezogen...

Вже вечір. На морі так темно,
Все море в туман повилось;

А хвилі шумлять так таємно,
Щось білеє з хвиль тих знялось.

Русалка з води виринає,
Сідає край мене вона;—
І тяжко русалка зітхає,
Тремтить її шата срібна.

Мене пригорта і цілує,
До болю в обіймах стиска,
Занадто вже широко милує
Вродлива дівчина морська.

«Я чуло тебе пригортаю,
Я міцно тебе обняла,
В обіймах зогрітись бажаю,—
Холодна вечірня мла».

У сутіні хмарної ночі
Що-раз блідий місяць зника;
Смутніють що-раз твої очі,
Вродлива дівчино морська.

«Смутніш вони бути не в силі,
Бо й так вже вільготні й сумні,—
То крапля із синьої хвилі
Зосталася в очах мені».

Як чайка там скиглить та в'ється!
Як море шумить та гука!
Чого твоє серце так б'ється,
Вродлива дівчино морська?

«Ох, б'ється воно невгамовно
Те серце моє навісне,
Кохаю тебе невимовно,
Ти, любе створіння земне!»

16.

Das Meer erglänzte weit hinaus...

Вечірні проміні ясні
По хвилях миготіли,
Біля хатини самотні
Мовчазні ми сиділи.

Все море вкрили тумани,
Вгорі чайки кружляли;
А сльози милої дрібні
З очей на руки впали.

І я навколішки упав,
На сльози ті дивився,
Ті білі руки цілував
І гірких сліз напився.

Мені жуть-туга навісна
Так палить душу й тіло,
Та безталанниця сумна
Мене слізьми струїла.

21.

So wandl'ich weider den alten Weg...

Я знов по сьому місті йду
На вулицю знайому,
В сім домі любая жила,
Як пусто, глухо в йому!

Ох, давлоть вулиці тісні!
Будова вся похила,
Здається, пада на мене!..
Геть!.. бути тут не сила!

22.

Jch trat in jene Hallen...

Знов прийшов я до того будинку,
Де вона присягалась колись;
Де кохана зронила сльозинку,
Там гадюки тепер завелись.

23.

Still ist die Nacht, es ruhen die Gassen...

Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають.
Колись моя люба в сій хаті жила;
Її вже немає, її тут не знають,
Оселя ж лишилася та, що й була.

І там хтось стоїть, вгору глянув, здригнувся,
І в розпачі руки ламає свої;
Ось місяць його освітив, я жахнувся:
Обличчя і постать у нього—мої.

Ти, марице бліде, ти, тінь моя власна!
Нащо мене дражниш коханням моїм?
І так незабута година нещасна,
Як серцем я рвався на місці оцім!

25.

Die Jungfrau schläft in der Kammer...

Дівчина спить тихо в кімнаті,
А місяць промінням тремтить;
В садочку дивний якийсь голос
Співає і тихо брешить.

«Погляну я в теє віконце,
Що там у садку за дива?»

Тож мрець там стоїть під віконцем,
У скрипочку грає й співа:

«Танок ти мені обіцяла,
І слово зламала в той час;
На цвинтарі в нас вечерниці,
Ходи ж танцювати до нас!»

Дівчину той спів пориває
І вабить з кімнати її,
Мара її далі провадить,
Пісні їй співає свої.

І грає, й співає, і скаче,
Кістками мара стукотить,
Кива головою, а череп
При місяці прикро блищить.

26.

Jch stand in dunkeln Träumen...

Стою я у мріях непевних,
Дивлюсь на поличчя твоє,
І любе обличчя неначе
Живе на малюнку стає.

На устоньках усміх з'явився,
Той усміх козаний, дивний,
І слюзи на очах заблисли,
І погляд той самий смутний.

Я глянув,—з очей полилося
Сліз гірких джерело сумне...
Ох, досі не можу повірить,
Що ти вже не любиш мене!

27.

Jch unglücksel'ger Atlas! eine Welt...

Ох, я нещасний Атлас! цілий світ,
Світ цілий туги мушу я носити.
Вагу ношу незмірну. Розіб'ється
Вже хутко серце в грудях.

Ти, горде серце, ти цього бажало!
Ти щастя прагнуло, без міри щастя,
Чи туги,—теж без міри. Горде серце,
Тож досить маєш—туги!..

32.

Das ist ein schlechtes Wetter...

На дворі негода страшенна,
Сніг, дощ, лютий вітер гуде;
Сижу край вікна я, дивлюся:
Немов хтось у темряві йде.

Блищить одинокеє світло
І в темряві тихо зника,
З лихтариком, певне, додому
Іде стара ненька яка.

Я думаю, масло та яйця
Несе вона в коші, муку.
Спече пиріжок, нагодує
Свою величеньку дочку.

Дочка лежить дома на кріслі
І жмуристь очі свої;
Злотистії кучері впали
На личенько гарне її.

33.

Man glaubt, das ich mich gräme...

Гадають усі, що я сохну
Та в'яну в коханні-журбі,
Так люди гадають,—нарешті
І сам я гадаю собі.

Ти, любко моя винозора,
Скажу тобі тільки одно:—
Мені те кохання безкрає
Розшарпало серце давно.

В своїй самотній хатині
Собі я кажу се не раз,—
Як тільки ж тебе я побачу,
Зникають слова мої враз.

Вже, певне, слова мої щирі
Тримає злий янгол який;
Ох, я через янгола того
Тепер безталанний такий!

37.

Und als ich euch meine Schmerzen geklagt...

Як я про свою говорив вам печаль,
То ви позіхали й мовчали;
Коли ж в красні вірші убрав я свій жаль,
О, як тоді всі вихваляли!

39.

Mensch, verspötte nicht den Teufel...

Люди, не глузуйте з чорта,—
Хвилька людського життя,

А довічнеє прокляття
Не химера то пуста!

Люди! всі довги платіте,—
Довге людськеє життя,
Довго прийдеться нам набір
Брать, як перше, без пуття.

41.

Mein Kind, wir waren Kinder...

Були ми маленькими дітьми,—
Веселеньких пара діток;
В курник заберемось, бувало,
Сховаємось там у куток.

Після й заспіваєм, як півень;
Хто-небудь іде до хліва,—
От ми: «Кукуріку!»—він дума
На нас, що то півень співа.

В дворі нашім скриня стояла,
Ми вбрали папером її,
І хату порядну зробили
Собі ми із скрині тії.

Старая сусідська кицька,—
Ото у нас гість був такий;
Її ми вітали й низенько
Вклонялись, мов пані якій.

Питали її про здоров'я,
Чи все в неї вдома гаразд;
Ох, потім прийшлося про теє,
Питать старих кицьок не раз!..

Ми часто собі мов старії,
Поважну розмову вели,

Про те, як то все було краще,
Як ми молодими були,

Про вірність, любов і про дружбу,
Що все те зо світу зника,
Що грошей немає, а кава
Тепер дорога така!..

Минули забави дитячі,
Все гине й не вернеться знов,
І гроші, і світ, і часи ті,
І вірність, і дружба, й любов!

43.

Wie der Mond sich leuchtend drängt...

Наче промінь місячєнька
Крізь серпанок хмар блищить,
Так для мене сяє завжди
Ясний спогад з темних літ.
Гордо ми плили по Рєйні
І дивилися згори,
Як палав зелений берег
Од вечірньої зорі.
Біля милої сидів я,
Думки-гадоньки гадав,
Золотий, рожевий промінь
Бліде личко цілував.
Любі співи, бренькіт лютні,
Все раділо, все цвіло!..
Ох, тоді синіше небо,
Серце кращеє було!
Все зникало, наче в казці:
Місто, гори, поле, гай;
Я лиш погляд ясний бачив,—
В любих очах був мій рай.

46.

Werdet nur nicht ungeduldig...

Не дивуйте мені люди,
Що струна гіркої туги
Ще й тепер брешить виразно,
Хоч завів я співи другі.

Ось пождіть, замовкне хутко
Ся луна журби сумная,
І в загоєнному серці
Зацвіте весна нова.

47.

Nun ist es Zeit, dasz ich mit Verstand...

Пора вже мені добрий розум вернуть,
Дурниці свої забувати,
Мені вже обридло актором тим быть,
З тобою комедію грати.

Мальовані дивно куліси я мав,
У стилі зовсім романтичнім,
Мій лицарський плащ, ясно золотом блищав,
І був я в настрю величнім.

Хоч я схаменувся тепера зовсім,
Дурну тую гру покидаю,
А все почуваюсь нещасним таким,
Мов досі комедію граю.

Ой, леле! жартуючи я розказав
Найщирші свої почування.
Я з смертю в грудях глядіятора грав,
Що смерть удає для втішання.

49.

Herz, mein Herz, sei nicht beklommen...

Серце! доля ще не вмерла,
Згине ся пора сумна,
Все відасть тобі весна,
Що зима колись пожерла.

Ще залишилося не мало!
Сей широкий пишний світ,
Сей краси весняний квіт,
Все твоє, щоб ти кохало!

51.

Kind! es wäre dein Verderben...

Любко, се для тебе згуба,
Сам про те я мушу дбати,
Щоб не дати твоєму серцю
Від кохання запалати.

Я про те дбаю щиро,
А однак не раз благаю,
В думці криючи благання!
«Покохай мене, мій раю!»

52.

Wen ich auf dem Lager liege...

Як увочі на ліжку
Лежу я в подушках,
Все красне, любе личко
Стоїть мені в очах.

І ледве-ледве очі
Закрию в тихім сні,

Прилине люба постать,
І стане при мені.

Зникає сон над ранок,
Не гине постать з ним;
І вдень її ношу я
У серденьку моім.

54.

Mag da drauszen Schnee sich türmen...

Хай на дворі вітер грає,
Завірюха завиває,
Снігом кидає в вікно:
Се для мене все одно,—
Бо на серці весна-красна,
В ньому любки постать ясна!

55.

Andre beten zur Madonne...

Хто благає Матір Божу,
Хто святих Петра і Павла,
Я ж одну благаю тільки—
Сонце ясне, любку гожу:

Будь до мене прихильніша,
Дай розкоші, поцілунків.
Ти з дівчат найкраще сонце,
З сонців дівчина ясніша!

58.

Ich wollte bei dir weilen...

Ти все не дозволяєш
Побути при собі,

Від мене ти тікаєш,
Бач — ніколи тобі.

Кажу я про шалене
Кохання, розпач, сум,
А ти глузуєш з мене,
Вклоняєшся на глум.

Ще гірш тим роздразнила
Кохання запальне,
А потім не схотіла
Поцілувать мене.

Та не гадай, що згину
Я від твоїх образ;
Ох, ні, моя єдина, —
Приймав я се не раз!

59.

Saphire sind die Augen dein...

Сафіри оченьки твої,
Кохані очі милі, —
Щасливий тричі був би той,
Кому б вони зоріли.

Твоє серденько діамант,
Воно промінням грає, —
Щасливий тричі буде той,
Для кого запалає.

Рубіни устеньки твої,
Немає краще в світі;
Щасливий тричі буде той,
Хто буде їх любити.

Щасливий він!.. Коли б я знав,
Де я його спіткаю, —

Кінець би щастю положив,
Зустрівши в темнім гаю.

60.

Habe mich mit Liebesreden...

Я тобі на вірність клявся,
До серденька пригортав,
В сіті власні я попався
І за правду жарт прийняв.

Як покинеш в сю хвилину
Ти мене хоч би на жарт,—
Я застрелюсь, я загину,
Бо без тебе жить не варт!

62.

Ich hab'mir lang den Kopf zerbrochen...

Давно вже я збожеволів
Від думок-гадок вдень і вночі,
Тепер згубили вже зовсім
Мене твої кохані очі.

Де не піду я, всюди твій
Розумний любий погляд сяє,—
Не думав сам я, що моє
Серденько ще раз покохає.

63.

Sie haben heut Abend Gesellschaft...

Сьогодні у них товариство,
У вікнах усюди вогні.
Я бачу коханую постать
Високо у яснім вікні.

Не видно тобі, що в темноті
Стою під віконцем твоїм,
Не видно тобі, що повстало
У темнім серденьку моїм.

Розіб'ється темнеє серце,
Кохання розіб'є його,
Тремтить воно, крів'ю облите,
Ти ж, мила, не бачиш того.

64.

Ich wollt', meine Schmerzen ergössen...

Я прагну усю мою тугу
В єдинеє слово зложить,
Я дам його вітру дзвінкому,
Хай весело з вітром летить.

Для тебе, моя ти єдина,
Те слово сумне забренить,
Бренітиме кожну хвилину,
Бренітиме кожну мить.

Коли ж ти темненької ночі
Закриєш очиці ясні,
То слово моє ти почувєш
В глибокому, тихому сні.

65.

Du hast Diamanten und Perlen...

В тебе й діаманти, і перли,
І все, що бажаєш собі,
Ти маєш чудовії очі,—
Чого ж іще, любко, тобі?

Про тії чудовії очі
Пісні я складаю мої,
Складаю я вічнії вірші,—
Чого ж іще, любко, тобі?

За тії чудовії очі
Я гину тепер у журбі,
Зовсім мене ними згубила,—
Чого ж іще, любко, тобі?

72.

Ich hab' euch im besten Juli verlassen...

Я з вами розстався у літнюю спеку
Побачився знову у лютий зимі;
Тоді ваше серце горіло-палало,
Тепер ви спокійні, холодні, німі.

Знов з вами розстанусь, знов потім побачусь,
І холод і пал вам у серці замре,
Пройду я байдуже по вашій могилі,
І серце моє буде вбоге й старе.

73.

Von schönen Lippen fortgedrängt, getrieben...

Я з нею розстаюся, я її покину,
Вона ж мене так пестить, обіймає!
Я б так хотів zostатись хоч на днину,
Та з кіньми вже товариш дожидає.

І се—життя! лиш вічнеє страждання,
Прощання вічне, вічне розставання!..
Чом ти мене у серці не сховаєш?
Чом поглядом навік не затримаєш?

74.

Wir fuhren allein im dunkeln...

Ми їхали вдвох цілу нічку
У темнім почтовім ридвані,
Сміялись собі, жартували,
Проводили речі кохані.

Та як ми після здивувались
Над ранок, моя ти єдина!
Сидів проміж нас подорожній,
Амур,—та сліпа дитина.

78.

Und bist du erst mein ehlich Weib...

Як будеш дружинонька шлюбна моя,
То можеш ти з того радіти,—
Весело живи, у всім воля твоя,
У всім тобі буду годити.

Чи лаяти будеш мене, а чи бить,
Я все теє буду терпіти,—
Коли ж моїх віршів не будеш хвалить,
То годі укупі нам жити!

83.

Habe auch in jungen Jahren...

В молодії давні літа
Від кохання без привіта
Я палав не раз;
Дорогі тепера дрова,
Згас вогонь, душа здорова,
Далебі, от се й гаразд!

Красна любко, не журися!
Нащо сльози? схаменися!
Так роби, як я:
Ти живи, поки живеться,
А журбу забудь,—минеться!
Далебі! та й будь моя.

84.

Bist du wirklich mir so feindlich...

Ти на мене ворогуєш?
Так змінилася відразу?
Буду скаржитись на тебе
Перед світом за образу.

Ох, ви, устенька невдячні,
Нащо ж ви лихе казали
На того, кого так щиро
Що-день божий цілували?

85.

Ach die Augen sind es wieder...

Ох, се знов ті самі очі,
Що колись мене вітали,
Знов уста ті самі любі,
Що так мило цілували!

Знов той самий голос чую,
Що мені й по ночах снився!
Але я вернувся додому
Не такий, як був,—змінився.

Ті хороші білі руки
Знов кохано обіймають,
Та в моїм серденьку глухо,
Поцілунки не діймають!

Auf den Wällen Salamanka's...

На валах у Саламанці
 Тихий вітер повіває,
 Літнім вечером зо мною
 Люба донна помагає.

І її струнку постать
 Мої руки обіймають,
 Мені чутно, як зітхання
 Груді горді їй здіймають.

Понад нами в темних лісах
 Вітер шепче полохливо
 Сні лихі, брентить струмочок,
 Таємничо і журливо.

Ох, senhora! серце чує,—
 Хутко маю мандрувати,
 І по мурах саламанських
 Більше нам не походити!

Kaum sahen wir uns, und an Augen und Stimme...

Я бачу, що ти вже мене покохала,
 По очах, по мові я теє пізнав,
 Коли б твоя мати при нас не стояла,
 То я б поділунок від тебе дістав.

Ранесенько завтра я місто покину,—
 Далеко жене мене доля моя;
 В вікні я побачу руслу дівчину,
 Їй щиро вклонюся, підходячи, я.

94.

Über die Berge steigt schon die Sonne...

Над горами сонечко сходить з-за гаю,
Отари женуть... Тихий ранішній час.
Ти, любко моя, моє серце, мій раю,
Коли-б я побачив тебе ще хоч раз!

Біжу під віконце дівчиноньки швидко...
«Мандрую! прощай, моє щастя ласне!»
Даремне! в віконці дівчини не видно,
Ще спить... і у сні може бачить мене?

97.

Dämmernd liegt der Sommerabend...

Тихо в полі, гай темніє,
Наступає літній вечір;
Злотий місяць в синім небі
Любим промінням леліє.

Десь блищить водиця тиха,
Край струмка цвірчить десь коник,
Чутно плескіт у струмочку,
Чутно, як хтось дише стиха.

У струмочку ельфа красна
Там купається самотна,
І блищить при місяченьку
Її постать біла, ясна.

98.

Nacht liegt auf den fremden Wegen...

Темна нічка на дорозі,—
Я втомивсь, болить серденько;—

Тихий промінь благодатний
Ллє на землю місяченько.

Любе місяця сіяння
Прожене темноту ночі,
Стихнуть в серденьку страждання
І роса умиє очі.

99.

Der Tod, das ist die kühle Nacht...

Смерть—се ніч спокійна, тиха,
А життя—се день гарячий;
Вже темніє, я втомився,
В день прийняв не мало лиха.

Я в садочку заночую,
Там виводить соловейко
Голосні кохані співи,
Я крізь сон його почую.

СВІТОВА ТЬМА.

(G ö t t e r d ä m m e r u n g).

Прилинув Май у промінні злотистім,
З шовковим леготом, та пахощами зілля,
І вабить люд до себе білим цвітом,
Та синіми очицями фіялок,
І розстила квітчастий яркий килим,
Затканий промінням і ранньою рососою;
До себе кличе Май людей коханих.
На перший поклик люд блідий виходить;
Панове одягають літні вбрання,
Святкові, з гудзями, що сяють ясно;
Всі панії в невинну біль убрались;
Молодики вусок весняний крутять;
Хвилюють і тремтять дівочі груди.
Міські поети пхають у кишені
Папірчик, олівце й лорнетку;—і в нестямі
Біжить за місто геть юрба моторна,
І по зеленому розходить ся моріжку,
Дивується, як пишно гай розрісся,
Яка там сила дрібних квіточок,
Як любо ллються співи пташечок,
Який ясний намет блакитний неба!
Прийшов до мене Май. Він стукнув тричі
До мене в двері і гукнув:—«я Май,
Ходи, блідий співець, я поцілую!»
Дверей не відімкнув я і гукнув:
«Даремне вабиш, мій лукавий гостю!
Я придививсь до тебе, придививсь,

Я вглядівся у світову будову
Занадто близько й глибоко,—пропали
Всі радощі, на серці вічна туга.
Я крізь кору камінно-тверду бачу
Людські оселі і серця людської—
І бачу там брехню, нікчемність, лихо.
На всіх обличчях думки я читаю,—
Все бридкі. Крізь дівочу соромливість
Я бачу, як тремтить жага таємна;
На думній гордій голові юнацькій
Вбачаю я строкату шапку блазня;
Потвори тільки та безсилі тіні
Я бачу на землі сій, і не знаю
Чи се шпиталь, чи дім для божевільних.
Стару сю землю я наскрізь проглянув,
Немов кришталь, і бачу там страхіття,
Даремне Май Його зеленим рястом
Покрити хоче. Я там бачу мертвих,
Вони лежать у тісних домовинах,
Згорнувши руки і одкривши очі,
У білих шатах і з блідим обличчям,
І черви по виду у їх плазують.
Я бачу, син з коханкою сідає
Знечев'я на могилу свого батька;
Глузуючи, щебечуть соловейки,
Всміхаються єхидно тихі квіти,
Порушивсь у могилі мертвий батько —
Тремтить сира земля від жалю, болю.
Ти, бідна земле, біль твій розумію!
Пекучий племін'я бачу в твоїх грудях,
Я бачу—з жил невинно кров тече,
Я бачу, як відкрились твої рани,
І вибухнули дим, огонь і кров.
Я бачу, горді велетні, твої синові,—
Одвічне плем'я,—повстають з безодні,
Червоні світочі в руках палають;
Залізнії драбини наставляють;
І дико пруться на небесний бенкет.

Малі потвори чорні лізуть вгору.
Тріщать і падають злотисті зорі.
Завісу золоту рука зухвала
Зірвала з божого намету,—заридали
І впали ниць всі янголи святії.
І сам Господь поблід на своєму троні,
Зірвав корону з голови і кинув.
А дика юрба ближче наступає.
І кидають всі велети на небо
Червоні світочі; потвори б'ють
Огнистими бичами янголяток,
Що гнуться і звиваються від болю,
Потвори-ж їх за кучері хапають.
І бачу там и янгола мого,
З обличчям гарним, і з ясним волоссям,
І з вічною любов'ю на устах,
В блакитних очах вічна лґідність.
Аж ось бридке, страшенне потороччя
Блілого янгола мого схопило
І з реготом поглинуло на його,
І стиснуло раптово у обіймах...
Крик розпачливий задунав на світі,
Стовпи розбились, небо й земля впали,
Повстала скрізь одвічнґя, давнґя тьма».

РАТКЛІФ.

Якось бог сна поніс мене в країну,
Там верби смутнії кивали на вітання
Зеленими та довгими руками,
Розумно квіти - сестри поглядали,
Лунали приязно пташині співи,
Собаки там брехали, я пізнав їх,
І людські голоси мене вітали,
Мов друга давнього, однак те все мені
Чужим здалось,—чужим, чудним та дивним.
Перед сільським будинком гарним став я;
У серці щось озвалось, але думка
Була спокійна, я струсив спокійно
Собі з одежі порох подорожній.
Дзвінок озвався гостро, брама відчинилась.

Були пани та пані там, знайомих
Чимало. Тихий смуток був усюди
І скритий неспокій жахливий. Всі непевно
Та з дивним жалем на мене зглядались,
Так аж у мене серце похолело,
Немов якусь недолю відчувало.
Стару Маргрегу хутко я пізнав там,
На неї пильно глянув,—не озвалась.
«Марія де?» спитав я,—не озвалась,
Взяла мене за руку стиха й повела
Через ослині, довгі кімнати,
Там розкіш панувала й мертва тиша;
Аж ось прийшли ми в хату, і крізь сутінь

Вона мені вказала, одвернувшись,
На постать, що сиділа на софі там.
«Се ви, Марія?» запитав я. Дивно
Мені самому стало, що так твердо
Я те промовив. Без дуни, камінний
Почувся голос: «Так мене звуть люди!»
Я затремтів, пройнятий гострим жалем,
Бо тож колись той гук,—глухий, холодний,—
То був коханим голосом Марії!
А тая жінка в фіялковій сукні,—
Недбало вбрана, груди впалі, погляд
Шкляний безтямний, те бліде обличчя
Так дуже схудло, щоки помарнілі!—
Ох, жінка та була колись вродлива,
Мов квітка гарна, любая Марії!
«Вас довго не було!» сказала вголос,
З холодною та прикрою приязню,
«Ви вже не тужите, коханий друже,
Здорові, так поправились на тілі,—
Се вказує солідність!» усміх солоденький
Їй затремтів на блідо-жовтих устах.
Не тямлячись, промовив я до неї:
«Мені казали, що ви заміж вийшли?»
«Ах, так!» покликнула, байдуже сміючись:
«Поліно маю, шкурою окрите,
Дружиною назване; та поліно—
Поліном!» тут безгучно, прикро засміялась.
Холодний жах пройняв мені всю душу,
Непевність узяла:—чи се ж ті чисті,
Мов квітка чистії уста Марії?
Вона-ж уста з місця, ухонила
Кашмірну хустку і на плечі хутко
Накинула, взяла мене під руку
І повела через відкриті двері,
Геть повела полями, чагарями.

Розжеврене, червоне сонце низько
Спустилося, багряним світлом грало

По деревах, по квітах і по річці,
Що віддалі велично протікала.
«Дивіться, як золотисте око плине
В воді блакитній!» крикнула Марія.
«Мовчи, нещасна!» мовив я й побачив
У сутіні якісь дивні рухи.
З'явилися постаті туманні в полі,
Пообіймалися білими руками.
Зглядалися філяки любо—і з жагою
Одна до другої схилялися лілеї;
Палали рожі від кохання палу;
Гвоздики пахли і немов горіли;
У любих пахощах всі квіти потонали
І тихі сльози радісні ронили:
«Любов! любов! любов!» зітхали втішно.
Метелики перелітали ясні,
Золотисті мушки грали співи ельфів,
Вітрець вечірній шепотів лагідний,
Дуби шуміли, тьохкав соловейко...
І серед співу, шуму, шепотіння
Безгучним, мов бляшаним, голосом холодним
Базікала змарніла жінка, йдучи поруч:
«Я знаю, як вночі велось вам в замку,
Та довга тінь для вас доволі добра,
Вона на все потакує й киває;
Блакитний плащ то янгола, а червоний,
З мечем блискучим—то ваш лютий ворог».
Речей багато дивних та строкатих
Вона провадила, а далі сіла,
Втомившись, на лаву, вкриту мохом,
Що там стояла під високим дубом.

Ми сіли поруч, смутні та мовчазні,
Одно на одного дивились і смугились.
Дуб шелестів мов смертнеє зітхання.
Глибокий жаль лунав у співі соловейка.
Та впав червоний промінь через листя,
Заграв Марії на блідім обличчі,

І запалав той перухомий погляд,
І давнім любим голосом спитала:
«Почім ти визнав, що я така нещасна?
Читала те в твоїх я диких співах».

Стис мені серце холод льодовий, жахнувся я,
Мов у своїй прийдешності побачив
Я божевілья, розум потьмарився,
І від тяжкого жаху я прокинувся.

З ПОДОРОЖІ ДО ГАРЦА.

ПРОЛОГ.

Фраки, шовкові панчішки,
Рукавці блищать гарненько,
Гречні речі, залицяння,—
Ох, колиб їм ще серденько!

Серце чулеє у грудях,
В серці щирі почування...
Мене мучать їхні речі
Про нещиреє кохання.

Я піду собі у гори,
Там стоять хатки тихенькі,
Вільно дихають там груди,
Віють вітри там буйненькі.

Я піду собі у гори,
Темні сосни там стрункії,
Спів пташиний, шум струмочків,
Хмари гордії прудкії.

Прощавайте, ясні залі,
Ви, панове й пані ясні!
Сміючись на вас я гляну,
Як зійду на гори красні!

НА ГАРДЕНБЕРГУ.

Давні сні мої, повстаньте!
Серця брамо, відчинись!—
Красні співи, сльози туги
Дивно з серця полились.

Я піду між ті ялини,
Де джерело виграла,
Де олені горді ходять,
Де мій любий дрозд співа.

Я зійду на тії гори,
На ті бєскиди стрімкі.
Де на замку на руїнах
Грають проміні палкі.

Там я сяду собі тихо
І згадаю ті часи,—
Давніх лицарів хороних,
Час минулої краси!

Он майдан поріс травою,—
Гордий лицар там стояв;
Він, найідужчих подолавши,
Нагороду з бою взяв.

Плющ повивсь по тім балконі,
Де вродливиця була,—
Що й такого переможця
Поглядом перемогла.

Переможця і вродливу
Поборола смерть бліда,—
Той сухий з косою лицар
Всіх додолу поклада!

ПАСТУХ.

Так! пастух у полі—владар
Трон йому—гора крута,
Сонечко над головою—
То корона золота.

У ногах у нього вівці,
Мов піддесники двірські,
Двораки його—телята,
Гордовиті всі такі.

Козинята то—актори,
А пташки та корови,
З сопілками та дзвінками,—
То музики дворові.

Все бренить, співа так любо
І так любо гомонить
Джерело та бір сосновий,
Що король здрімавсь на мить.

А тимчасом мусить править
Вірний пес, міністр його,
Люто бреше він, луна йде
Геть від галасу того.

Сонний владар промовляє:
«Влада вся така тяжка!
Я волів би дома бути,—
Королева там чека!

Там я голову владарну
Ій на ручки покладу,
В королеви ясних очах
Царство все моє знайду!»

НА БРОКЕНІ.

Сонце ледве променіє,
І на сході вже світає.
А верхів'я гір, як в морі,
У тумані потопає.

Якби мав я скороходи,
Я б помчав, як вітер, прудко
Через дальнії верхів'я
До хатинки любки хутко.

Одхилив-би я запони
Біля ліжечка дівчини,
Стиха чоло цілував би
І ті устони́чка—рубіни.

І промовив би ще тихше
На лілейне ушко любці:
Мила, вірь в кохання наше,
Вірь, що завжди будем вкупці.

ІЛЬЗА.

Зовуся я Ільза принцеса,
Зовуть Ільзенштейном мій дім;
Хто щастя захоче дістати,—
До мене в мій замок ходім!

Головоньку там тобі змиє
Джерело ясної води;
Там всі свої жалі забудеш,—
Мій смутний молодче, ходи!—

Впадеш там в кохані обійми
На білії груди мені,
І мріями будеш літати
У давні часи чарівні.

Я так тебе пестити буду,
Тебе покохаю сама,
Як владаря Гайнриха свого,—
Вже ж Гайнриха мого нема.

Хай мертві лежать в домовині,
Живим треба в світі пожити;
А я-ж бо вродлива, мов квітка,
І серце веселе тремтить.

Ходи лиш до мене до замку,
З кришталю мій замок ясний,
Там лицарі й панни і джури
Заводять таночок дивний.

Шумлять там шовкові убрання,
Залізні остроги дзвенять,
Там карлики грають у сурми,
Там бубни й сопілки бреньять.

Як Гейнріха, владаря свого,
Отак я й тебе обійму;—
Як сурма було загукає,
Затулюю вуха йому!...

ГІРСЬКА ІДИЛІЯ.

I.

На горі стоїть хатина,
Там живе гірняк старий;
Там шумить ялина віттям,
Світить місяць золотий.

Крісло єсть у тій хатині,
Все в мережанні дивнім;
Хто сидить там, той щасливий,
Я—щасливцем був таким!

На ослінчику дівчатко,
Я держу її ручки;
Оченята—сині зорі,
Квіт рожевий—устонькі.

І в тих любих синіх зорях
Бачу я небесний світ,
І кладе лілейний пальчик
Хитра на рожевий квіт.

Ні! нас мати не побачить,—
Пильно так вона пряде;
Батько гра собі на цитрі
Й пісню давнюю веде.

І дівчатко шепче тихо,
Тихо, ледве чуть мені,

Все розказує про справи
Ваговиті, таємні:

«А тепер бабуся вмерли.
І не ходимо ми вже
На стрілецький двір у Гослар,
Ой, там надто хороше!

«Живемо ми тут самотні
На холодному шпилі,
А зимою сніг засипле,
То й зовсім ми як в труні.

«Я ж дівчина полохлива,
Мов дитина боязка,
Я боюсь гірського духа,
Що вночі людей ляка»...

Раптом любка мила вмовкла,
Як сказала ті слова,
І від страху оченята
Рученьками закрива.

Гомонить гучніш ялина,
Веретенечко шумить.
І дзвенить до того цитра,
Пісня давня брентить:

«Сила зла, дитино люба,
Не страшна зовсім тобі!
День і ніч ти маєш, любко,
Янголяток при собі!..»

II.

У вікно рука зелена
Від ялини стукотить,
Місяць, той підслухач тихий,
Шибки світлом золотить.

Батько, мати вже послули,
Вже не чути їх обох;
Але ми собі кохано
Розмовляємо удвох:

«Щоб то ти молився часто,
Не йму віри я тобі,
Ти порушуєш устами,—
Та не молишся тоді.

«Той холодний рух, недобрий,
Завжди він страшний мені.
Але страх той розганяють
Погляди твої ясні.

«Чи ти маєш віру праву?
Маєш ти закон твердий?
Віриш ти, що є небесний
Бог отець, син, дух святий?»

—«Ох, дитино, як малим я
Ще на лоні неньки був,
Вірив я, що Бог отець є,
Силу й добрість Бога чув!

«Знав, що Бог хорошу землю
Й гарний люд на ній створив,
Сонцю, місяцеві й зорям
Путь одвічну призначив.

«Як підріс я, любко мила,
Більше розуму вже мав,
Зрозумів тоді я більше,
В Бога Сина вірить став;

«В сина любого, що люблю
Нам провадив про любов,

І за теб, як звичайне,
На хресті пролив він кров.

«А тепер дійшов до літ я,
І читав і мандрував,
Я в Святого Духа віру
Щирим серденьком прийняв.

«Дух святий із давніх-давен,
Та й тепер, вчиня дива,
Він ярмо неволі й замки
Злих тиранів розбива;

«Давні смерти рани гоїть,
Відновля людські права,
Поміж людом чесним, добрим,—
Рівність, воля настава.

«Дух святий жене темноту
І химери чорні пріч,
Що псують кохання й втіху,
Дражнять нас і день і ніч.

«Збройних лицарів багато
Дух святий собі обрав,—
Щоб його чинили волю,
Душу їм одважну дав:

«Дорогі мечі в них сяють,
Корогви святі у них!
Ти б хотіла, любко, бачить
Гордих лицарів таких?

«Ну, поглянь на мене, любко,
Сміло глянь і поділуй,
Бо Святого Духа лицар,
Сам такий я,—не здивуй!»

III.

За ялину зелененьку
Тихо місяць заховавсь,
А в кімнаті огник блимав,
Ледве-ледве прокидався.

Та в моїх блакитних зорях
Ясне проміння сія,
Рожі-устонька палають,
Люба дівчина мовля:

«Люд маленький, гурт діточків
Наше сало й хліб займа,
Покладем над вечір в бодню,
А на ранок вже й нема.

«Ті дідки щораз приходять
З молока сметану пить,
Не накриють потім глеків,—
Кицька решту докінчить.

«Отже кицька наша відьма,—
В горобину ніч тіка
На закліату скелю,—башта
Там стоїть, стара така.

«Замок був там; зброї поблизк,
Сміх і співи там гули,
Пані, лицарі та джури
В коло з світочами йшли.

«Закляла людей і замок
Чарівниця зла колись,
Тільки звалища zostались
І сичі там завелись.

«Та казала так бабуся:
Як на певнім місці стать,

В певний час вночі на скелі
Певне слово проказать,—

«Знову ясным замком стануть
Всі руїни ті сумні,
Пані, лицарі і джури
Поведуть танки дивні;

«Хто ж те слово скаже,—того
Замок буде й люди всі,
Сурми й бубни честь заграють
Молодій його красі».

Там цвіли картини-мрії
На тих рожах-устоньках,
І блакитнеє проміння
Грало в синіх зіроньках.

Почала мені на пальці
Мила злотий кучер вить,
Пестить, грається, цілує,
Усміхнулася й мовчить.

Річі всі в хатині тихій
Щиро дивляться на нас,
І здалось мені, що бачив
Шафу й стіл я вже не раз.

Б'є дзигар поважно й мило,
Питра,—чується мені,—
Почина сама бреніти,
І сижу я мов у сні.

От тепера час той певний,
В місці певнім я сижу—
І здається, я от зараз
Певне слово те скажу.

Чи ти бачиш, любко мила,
Північ міниться й тремтить!
Давня стеля пробудилась,
Став з ялиною шумить.

Духів спів і бренькіт цитри
Із розскелини луна,
Раптом гай квіток з'явився,
Наче ярая весна.

Квіти сміливі, непевні,
Листя дивне і буйне,
Пахнуть, красні-ясні, в'ються,
Їх жагà додолу гне.

Рожі, наче дикий племінь,
Раптом блиснули в гаю,
І знялись лілеї к небу,
Мов колони з кришталю.

Зорі, мов великі сонця,
Погляд любий, палкий шлють,
В келих лілії великий
Променисті хвилі ллють.

Але ми з тобою, любко,
Теж змінилися в сей час;
Злото, шовк, походні ясні
Сяють скрізь навколо нас;—

Ти принцесою зробилась,
Замість хати замок став,
Пані, лицарі і джури,
Танці... гомін залунав.

І те все моє: той замок,
Ти і люди тії всі,
Бубни й сурми честь гукають
Молодій моїй красі!

А Т Т А Т Р О Л Ь

(Літня казка)

Г. Гайне.

„Ось вийшов з блискучого свого шатра
Князь-мури́н узброєний—в битву пора!
Так з брами блискучої хмар визи́ра
Потьма́рений місяць, мов темна ма́ра“.
Князь-мури́н, Фрайлі́грата.

I.

Геть оточене узгір'ям
Темним, сміливим, стрімчастим
Зако́лихане́ шумом
Ди́ких, пі́нистих пото́ків,

Розля́глось, як мрія́ красне,
Коте́ре. В домо́чках білих
Скрі́зь балко́ни; красні́ дами
Та́м сто́ять, смію́ться щиро.

Смію́чися, спо́глядають
На ба́зар строка́тий, гучни́й;—
То́ж під ду́дочку та́нцюють
Та́м ве́дмеди́ця з ве́дмедем.

Атта Тро́ль і чо́рна Мумма́
Зва́лась та́к його́ дру́жина—
Ви́ступають, і від дива́
А́ж не́тямля́ться всі Ба́ски.

Твердо, повагом, велично
Атта Троль танцює гордий,
Та дружиноньці кудлатій
Цноти й повагу бракує.

Так, мені здавався часом
Той її танець канканом,
Бо при вискоках зухвалих
Grand' Chaumière мені згадалась.

Навіть сам поводиар жвавий,
Що її провадив в путах,
Теж, здається, зауважив
Ненормальність того танцю.

І не раз за теє Мумму
Батогом він бив по спині,
І ревіла чорна Мумма,
Що аж в горах відбивалось.

Сей поводиар мав на шапці
Шість мадон, що боронити
Мали голову від кулі,
Ворога або й від кузьок.

А на плечах мав поводиар
З олтаря покров барвистий,
Що служив за плащ у нього
І скривав ножі й пістолі.

Був ченцем колись поводиар,
Потім ватагом злодійським;
Щоб і тим і другим бути,
Став на службу в Дон-Карлоса.

Як втікає Дон-Карлос мусів
Разом з цілим товариством,

А найкращі палядини
Діла чесного шукали,

(Пан Шнапганський став письменцем),
То ж тоді й наш лицар віри
Став ходять по всьому краю,
З ним же й Атта Троль і Мумма.

І ведмеді танцювали
Перед людом на базарах.
На базарі в Котере
Атта Троль танцює в пугах!

Атта Троль, що жив колись-то
Наче гордий князь дикарський,
На верхів'ях вільних гірських—
Для юрби в долині скаче!

Так, за ті нікчемні гроші
Він танцює, він, що перше
Був величним, жах наводив,
Чув себе таким всесильним!

Як згадає ж молодощі,
Панство втрачене ліснее,
Заревуть сумні гуги
У душі у Атта Троля.

Сумно гляне він, мов чорний
Фрайлігратів мурин-князь,—
Той погано бив у бубон,
Сей же зле танцює з жалю.

Співчуття йому немає,
Тільки сміх. Сама Жюл'етта
Засміялася з балкону
Розпачливим скокам звіря.

Бо нема в Жюльєтти в грудях
Почуття, вона французка,
Врода—все для неї; справді
Чарівна сама на вроду.

В неї погляди—то милий
Невід з проміння, в той невід
Наше серденько, мов рибка,
Попада, тріпоче й мліє.

II.

Фрайлігратів мурин-князь
Якось так в запалі трахнув,
Не розваживши, в свій бубон,
Що загувши він розскачався.

Факт вражаючий! від нього
Затремтить усякий бубон!
Погадайте-ж, що буває,
Як ведмідь розірве пута?

Раптом сміхи і музика
Занімили, з жахом, з криком
Люд з базару геть посунув,
Дами всі поблідли разом.

Так, з невільничих кайданів
Швидче вирватись потрапив
Атта Троль. Він диким скоком
Геть по вулиці погнався.

Перед ним всі розступались.
Він же видерся на скелю,
В діл з призи́рством подивився,
Потім зник поміж горами.

На порожньому майдані
Зосталася чорна Мумма

І поводар,—він шалено
Кинув шапкою об землю,

Потоптав на ній ногами
Всі мадонни! Скинув плащ
І zostавсь огидно голий.
Проклинати став ведмежу

Чорну та бридку невдячність!
Бо вважав він Атта Троля
За товариша свого,
Навіть вивчив танцювати.

Адже він тому ведмедю
Дарував життя! Давали
Надаремне сто талерів
За ведмежу пишну шкуру!

І нещасна чорна Мумма
У німій стояла тузі
Та благаючи спиналась
Перед гнівним господарем.

Та господар той ще гірше
Розлютився, бив і лаяв:
«Ти, Христина королева!
Пані Муноц! ти, розцусто!»

Все те сталося в теплу, гарну
Пообідню годину;
Ніч, що потім наступила
Після дня, була розкішна.

Я просидів половину
Теї ночі на балконі.
При мені була Кюльєтта
І на зорі поглядала.

І промовила, зітхнувши:
«Краще зорі сі в Парижі,
Як увечері зимою
Одбиваються в калюжах!»

III.

Літня мрія! фантастичний,
Без мети мій спів, так само,
Як життя усе й кохання
Як творець і всі створіння!

Бо для власної забави
Виграває і літає
По країні поетичній
Мій прудкий Пегас коханий.

Не цинтилася він шкапа,
Не робочий кінь міщанський,
І не огир він партійний,
Що в нестямі рже й басує.

Золоті підківки має
Мій крилатий білий коник,
А вуздечку—низку перлів—
Я її пускаю вільно.

Ти неси мене, де хочеш!
У повітря, в гори-кручі,
Де клеочуть так потоки:
«Бійсь безодні божевілля!»

Ти неси в долини тихі,
Де дуби стоять поважні,
З-під коріння плине давнє
Джерело пісень солодких.

Хай я там води нап'юся,
Очі вмию,—ох, я прагну

Сеї чистої водиці,
Що видючим, мудрим робить,

Сліпоту здійма! Мій погляд
Бачить глибоко в проваллі
Атта Тролеву печеру!
Розумію, що він каже.

Дивно, як мені знайома
Видалась ведмежа мова!
Чи не чув я де тих гуків
У коханим ріднім краю?

IV.

Ронсеваль, долино славна!
Як твоє імення чую,
Затремтить, запахне в серці
Квітка синяя забута!

Повстає країна мрії,
Що літ з тисячу, як зникла,
І великі очі духів
Глянуть так, що я злякаюсь.

Гомін, брязкіт, люта чвара!
Б'ються франки й сарацени;
Розначливо і криваво
Сурма грає у Роланда!

У долині Ронсевальській
Видко «пóруби Роланда», —
Так прозвано їх, бо лицар,
Щоб собі пробить дорогу,

Так смертельно, тяжко вдарив
Тим своїм мечем Дюрандо
В скелю, що сліди zostались
І по сей день на камінні!

То-ж в одній щілині темній,
Геть зарослій чагарами,
Ялівцем, лежить глибока
Атта Тролева печера.

Серед любої родини,
По трудах він спочиває,
Після втоми, споглядання,
Подоріжжя світового.

Як то мило повернутись
До дітей, в печеру любові!
Дві дочки й синів чотири
Вкупі з Муммою зростив він.

Гарно вилизані доні
І русяві, мов попівни;
Хлопці бурі, лиш найменший
Одноухий син, той чорний.

Сей найменший був мазунчик
Материн, вона, з ним гравшись,
Відкусила в нього вухо
І, милуючи, пожерла.

Молодець він геніальний,
Має зграбність гімнастичну,
І такії робить штуки,
Мов штукар славутній Масман.

Цвіт краюї освіти,
Любить він лиш рідну мову,
Зроду він не вчив жаргону
Ні гелленів, ані римлян.

Свіжий, вільний, жвавий, гречний,
Він ненавидить всі мила,

Умивання—нову розкіш,
Так як і дотепний Масман.

А найбільш він геніяльний,
Як на дерево дереться,
Що над кручею із скелі
Із щілини виростає.

І на гору він вилазить,
Де вночі уся родина
Коло батька посідавши,
Розмовляє в тихий вечір.

І розказує їй батько,
Як він жив колись у світі,
Як людей, міста він бачив,
І терпів багато лиха.

Мов той славний син Лаертів,—
Атта Троль лиш тим не схожий,
Що й дружина з ним ходила,
Вірна, чорна Пенельопа.

Атта Троль розповідав
Їм про славу колосальну,
Що, танцюючи мистецьки,
Залучив собі між людьми.

І старі, й малі, казав він,
Аж нетямилися з дива,
Як було під гуки дудки
Він танцює на базарах.

А найбільше тії дами
(Знаються-ж на тім найбільше!)
Страх плескали у долоні
І очима любо грали.

О, мистецьке славолюбство!
З усміхом старий танцюра
Згадує, як свій талан
Уявляв він перед людом.

І в великому натхненні
Хоче ділом доказати,
Що не марний самохвалець,
А митець великий справді.

Миттю схоплюється з місця
І спиняється на диби,
І танцює, як давніше,
Той гавот, танець свій славний.

Мовчки всі пороззявлявшись,
Поглядають ведмежата,
Як вистрибує їх батько
Дивно в місячному сльві.

V.

Між родиною в печері
На спині, слабій душею,
Атта Троль лежить, задумавсь,
Лапу ссе, гарчить невпинно:

«Муммо, Муммо, чорна перло!
Я тебе в світовім морі
Уловив, і в тім же морі
Я тебе згубив ізнову.

«Чи з тобою я побачусь
В сьому світі, чи на тому,
Де душа твоя від шерсти
Буде вільна й просіє?

«Ох! коли б я міг іще раз
Милу мордочку лизнути,

Любу Муммину, солодку,
Наче вимащену медом!

«Щоб хоч раз мені почути
Пах, що завжди від моєї
Мумми чорної походить,
Наче пахощі від рожі.

«Ох! в кайданах Мумма гине,
В теї бридкої звірини,
Що людиною зоветься—
І кричить: Я пан створіння!

«Смерть і пекло! Тії люди,
Ті пани ясновельможні,
З високости, гордо, пишно
Поглядають вниз на звірів,

«В нас жінок, дітей хапають,
В'яжуть, мучать нас, мордують,
Ще й провадять торг поганий
Шкурою і тілом нашим!

«Ще й себе вважають в праві—
Отакі бридкії вчинки
Над ведмедами вчиняти,
І зовуть се людським правом!

«Людське право! Людське право!
Хто ж се дав вам теє право?
Не натура ж, бо вона
Не бува ненатуральна.

«Людське право, хто то дав вам
Привілегії отії?
Вже ж не розум,—бо ніколи
Не бува він нерозумним.

«Люди! та невже тим ліпші
Ви од інших, що їсте ви
Все печене та варене?
Ми—їмо сировину;

«А вкінці виходить скуток
Все однаковий,—не їжа
Робить славним: той славетний,
В кого вчинки й думки славні.

«Чи не тим ви, люди, ліпші,
Що наука й хист ведеться
Добре вам? Але ж і ми
В тім'я довбнею не биті.

«Чи нема ж собак учених?
Або коней, що рахують,
Мов купці? Чи ж не чудово
Зайці в бубон вибивають?

«Чи бобри не мають слави
В гідростатиці віддавна:
Хто ж то винайшов шпринцівку
Для людей, коли не буціл?¹

«Чи ж осли не пишуть критик?
Чи комедії не грають
Мавпи? Хто ж є кращий мімік
Як батавія, кіт морський?

«Солов'ї чи не співають?
Де ж співець над Фрайліграта?
Хто співав про лева краще,
Як земляк його верблюд?

«Танцюристий хист підняв я
Сам високо так,—як Равмер

¹ Бузько.

Хист письменський: чи ж не гірше
Пише він, ніж я танцюю?

«Люди, чим же так ви ліпші?
Несете високо чоло,
Та в задертій голові
Думки низькії снуються.

«Люди, чи не тим ви ліпші
Нас, що маєте ви шкіру
Гладку й слизьку? поділяйте ж
Із гадюками ту вроду.

«Людський рід, двоногі змії!
Розумію я, для чого
Одіж вам! Чужою шерстю
Криєте гадючу нагість.

«Діти, діти! стережіться,
Від безшерстої потвори!
Дочки! не впевняйтесь тому
У штанах бридкому звірю!»

Дальш доводити не хочу,
Що ведмідь в своїй зухвалій
Нісенітниці провадив,—
Ніби звірі людям рівні.

Бо таки ж нарешті сам я
Чоловік, і я не хочу
Переказувать бридню,
Бо нарешті се ж образа!

Чоловік я сам, і ліпший,
Ніж усі другії звірі;
І користи свого стану
Я ніколи не зречуся.

І до бою з кожним звірем
Стану й буду битись вірно
За людей і за святе
Прирожденне людське право.

VI.

Але може то й корисно
Нам, створінням вищим, ліпшим
На землі від звірів інших
Знати, що гадають нижчі.

Так, в тих низьких, темних, бідних
Сферах нижчої громади
Поміж звірів всюди чути
Гордість, лихо й нарікання.

Все природне, історичне,
Все звичайне, справедливе,
Всім літ з тисячу відоме, —
Одверта зухвала морда.

Молодим старії гордо
Все гарчать про злу науку,
Що загрожує культурі
І гуманності на світі.

«Діти!» Атта Троль гукає
І качається по голім
Незастеленому ложі:
«Нам належить прийдешність!»

«Якби всяк ведмідь, всі звірі
Та були моєї думки,
Ми б, злучивши наші сили,
Подолали б всіх тиранів.

«Якби дикий ведір з'єднався
Із конем, а слон, як брат

Хоботом своїм обняв би
Роги чесному волові,

«Вовк з ведмедем різних мастей,
Мавпа з цапом, навіть заяць,—
В товариство всі з'єднались,
Перемога б стала певна.

«Згода, згода! се найперше,
Що нам треба. Поодиначі
Нас потопчуть, але вкупі
Ми гнобителів затопчем.

«Згода, згода!—переможемо,
Скинемо гордеє те панство
Монополії бридкої.
Буде звірське праве панство.

«Головні закони—рівність
Всіх створіннів божих, дарма,
Хто якую віру має,
Хто на масть який, чим пахне.

«Рівність правая! осел в нас
Буде вищим урядовцем,
Лев при тому часом мусить
До млина мішки возити.

«Що до пса, то, правда, єсть він
Здавна вже послугач людський,
І багато тисяч років
Як собака жив між людьми;

«Але в вільнім краю верне
Він собі права одвічні,
Що не мають бути зламани,
Коли він придбає слави.

«Так, жиди в нас навіть мусять
Право рівности одержать,
І закон їх постановить
Нарівні з другими звірми.

«Тільки танець на базарах
Заборонений їм буде,—
Заборону сю роблю я
В інтересі мого хисту.

«В раси їхньої немає
Почуття до стилю, в танці
Пластики нема, а сеє
Смак псує поміж народом».

VII.

Сумно в лóгові сумному,
В колі рідному сидить
Атта Троль, той ворог людський,
І реве і зуби скалить.

«Люди, наволоч химерна!
Все вам смішки!—ваші смішки
І кормига ваша бридка
Згине хутко в день великий!

«Обража мене найгірше
Рух отой кислосолодкий
В них на мордах,—не терплю я
Того усміху людського!

«Як на білому обличчі
Я побачу рух сей клятий,
Повертаються від злости
В животі в мене всі кишки.

«Ще зухваліше, ніж в мові,
Виступає в тій усмішці

Вся глибока безсоромність,
Що сидить у людських душах.

«Все посміхуються! Навіть
І тоді, коли повинні
Найповажніш бути,—у хвили
Урочистую кохання!

«Все посміхуються! В танці—
Й там сміються! Зневажають
Тим сей хист, а він повинен
Завжди культом бути поважним.

«Так, танець за давніх-дівен
На меті мав благочестя;
І жреці кругом престола
Йшли було в святому колі.

«При ковчезі заповітнім
Танцював колись Давид;
Танець був служенням богу,
То—молилися ногами!

«Отже й я танець так само
Розумів, як танцював я
На майданах перед людом—
І придбав собі тим слави.

«Слава та, я признаюся,
Завдавала серцю втіхи;
Бо від ворога почути
Дивування—любо нам!

«Та вони й в ентузіязмі
Усміхаються! Безсилий
Проти них той хист танечний,
Легкодушні люди завжди!»

VIII.

Часто в світі чесні люди
Не кінечне гарно пахнуть,
Слуги-ж панські уживають
Завжди амбри та лаванди.

Від людей душею чистих
Часто тхне зеленим милом,
На негідному ж створінні
Аж блищить олій рожевий.

Хай-же носа не копилить
Любий мій читець, коли він
В Атта Тролевій печері
Не згада арабських спецій.

Хай побуде він зо мною
У повітрі душнім, важкім,
Де герой мій своєму сину
Мов із хмари промовляє:

«Сину, сину мій мизинний!
Притулись до пики батька
Ти своїм єдиним вухом.
Вислухай поважне слово!

«Стережись від людських думок,
Бо загубиш душу й тіло!
Між всіма людьми немає
Справедливої людини.

«Німці перш були порядні,—
Ті сини Туїскіона
Наші родичі віддавна,—
Отже й тії зледащили:

«Віру стратили й побожність,
Атеїзм вони провадять...

Сину, сину, стережися
Бауера і Фаєрбаха.

«Та не будь ти атеїстом,
Не—звірем, що без поваги
До творця,—бо тож творець
Нам створив сей світ великий.

«Угорі і сонце й місяць
І зірки усі,—хвостаті
Так же само, як безхвості,—
Все то одсвіт його сили.

«Долі море і земля вся—
То луна святої слави,
На землі створіння кожне
Почува величність Бога.

«Навіть щонайменша кузька
В бороді у богомільця
З мандрівцем іде на прощу,
Вічному хвалу співає.

«Там у зорянім наметі,
На престолі золотому,
Владар наш сидить величний,—
Се ведмідь здоровий, білий.

«Біла, наче сніг, без плями,
Ясна шерсть його; над чолом
Діамантова корона,—
Небеса всі осіяла.

«Скрізь гармонія в обличчі
І німа робота думок;
Тільки берлом він порушить
І лунають співом сфери.

«А в ногах сидять лагідно
Ведмеді святі, що в світі
Тихо все терпіли,—в кігтях
Держать мученицькі пальми.

«Часом інший раптом скочить,
Потім другий, духа свята
Наберуться й, глянь, танцюють
Дивний танець урочистий...

«Ласки божої проміння
Заміня талая їм в танці,
І, раюючи душею,
Виплигнуть хотять із шкури!

«Чи то й я, Троль недостойний,
Буду гідний того щастя,—
Від земної злої долі
Перейти в той край віради?

«Чи й мені перед престолом,
Там у зорянім наметі,
Танцювати доведеться
З пальмою, в промінні слави?»

ІХ.

Мов язик червоно-ярий,
Що той чорний Фрайлігратів
Негрський князь з досади люто
Витріщає з чорних уст,—

Вийшов місяць так із темних
Хмар небесних. Десь далеко
Б'ють джерела невсипущі,
Цілу ніч вони лютують.

Атта Троль стоїть самотно
На шпилі, на любій скелі,

Самотний реве на кручі,—
Свище вітер опівночі.

«Так, ведмідь я! Я ведмідь той,
Що незграбою, кудлаєм,
Ревуном і товстолапим
І Бог зна ще як взивають!

«Так, ведмідь я! Я ведмідь той!
Я опудало отес,
Я той дурень, що приймає
Ваші посміхи й наругу!

Я на гум вам здавсь, і мною ж,
Мов яким страшилом, завжди
Дітвору лякати звикли,
Дітвору ледачу людську.

Я посмішище отес,
Що баби в казках виводять,
І я в голос визнаю се
Перед всім нікчемним людом.

«Чуєте ви всі?—ведмідь я!
Свого ж роду не стидаюсь,
Я пишаюсь, мов похожу
Від Мойсея Мендельсона!»

Х.

Постаті суворі й дикі
Десь бредуть на четверенках
І дорогу пробивають
В темнім гаю опівночі.

Батько Атта Троль ступає,
З ним синочок одноухий.
Там вони спинились в гаю,
Де лежить кривавий камінь.

Атта Троль реве: «Сей камінь—
Се вівтар; отут друїди,
Ще за часів бузувірства,
Для богів—людей вбивали.

«О, страшенная бридота!
Як подумаю, то дибом
Шерсть мені встає на спині,—
Лити кров для слави бога!

«Правда, що тепер мудріші
Люди стали,—не вбивають
Одне одного в угоду
Богові й небесним силам!

«Не побожне божевілля,
І не мрії і не дурість,—
Заздрість тільки й самолюбство
До гризні людей призводить.

«Всі навзаводи спішаються
До розкошів сього світу,
Скрізь гармідер, колотнеча,
Кожний з них краде для себе!

«Хтось один—маєток спільний
Для себе загорне в спадок,—
Та й кричить, що має право,
Право власности й маєтку!

«Право власности й маєтку!
О, брехні й крадіжки право!
З дурістю лукавство сплести
То людина тільки вміє.

«Бо натура не створила
Жадних владарів; без сховів,
Без ішешень на наших шкурах
Всі на світ ми породились.

«І ні в кого з нас немає
Природжених тих мішечків,
Щоб росли на шкурі зверху,
Деб ми крадене ховали.

«Тільки те створіння гладке,
Що в чужую шкіру штучно
Одягається,—те вміє
Штучно й торбу змайструвати.

«Схов, кешеня! неприродна
Та кешеня, як і власність,
Як і право на маєтки!
Злодіяки тії люди!

«Ненавижу я їх палко!
Се прийми ти, сину, в спадок.
Мушиш тут при вівтарі
Присягнуть ненависть вічну!

«Ворогом будь злому коду,
Що в кормизі нас тримає,
Не прощай ти їм до-віку.
Присягай-же тут, мій сину!»

Син присяг, як в давні часи
Ганнібал. А місяць страшно
Освітив промінням жовтим
Камінь той і мізантроців...

Іншим часом розкажу вам,
Як ведмедик той дотримав
Свого слова; наша ліра
Вславить теє в іншій пісні.

Щождо Атти Троля, власне,
Ми його тепер покинем,
Чим пізніше пустим кулю,
Тим вона певніше влучить.

Бо вже всі розвідки слідчі
Скінчені. Злочинцю лютий
Проти маєстату люду,—
Завтра виступлять на тебе!

XI.

Наче сонні байдери
Гори дивляться холодні
В сорочках з туману білих,
Що колише ранній вітер.

Але хутко їх розбудить
Соцця бог, проміння скине
Покриття із них остатнє
І нагу красу осяє.

Раннім ранком ми з Ласкаро
Подались на полювання
На ведмедя. У полудні
Ми до Pont d'Espagne дійшли.

Так місток звуть, що провадить
Від французів до іспанців;
Тії варвари західні
Літ на тисячу одстали,

Літ на тисячу одстали,
Від нових звичаїв світа;
Наші варвари на сході—
Ті одстали лиш на сто літ.

Тихо й сумно покидав я
Землю славною французьку,
Рідний край святої волі
І жінок, мені коханих.

Серед Pont d'Espagne убогий
Там сидів іспанець,—злидні

Крізь дірки плаща світились
І в очах світились злидні.

Він старую мандоліну
Сіпав пальцями худими;
Прикрий дренькіт відбивали
Кручі—наче насміхались.

Він раз-по-раз нахилився
Над безоднею й сміявся,
Грав де-далі все безладніш
І співав слова такії:

«Маю я в моєму серці
Золотий маленький столик,
Там при столику маленькім
Золотих стільців чотири.

«На стільцях маленькі дами,
Золотії стрілки в косах,
Всі сидять і грають в карти,
Тільки Клара виграє.

«Виграє й сміється хитро.
Ох, в моєму серці, Кларо,
Будеш завжди вигравати,
Бо всі козирі ти маєш».

Далі йдучи, сам до себе
Говорив я: «Божевілля
Там співа на тому мості,
Що в Іспанію провадить.

«Чи то хлопець той єсть образ
Думок двох країн сусідніх,
Чи він може свого люду,
Неподобний заголовок?»

Перед вечером дійшли ми
До убогої Посади,
Там же *ollea potrida*
Парувала в брудній мисі.

Там же їв я *garbanzos*
Тверді й важкі наче кулі,
Що й для німця вже нестравні,
Хоч і зріс він на галушках.

Ліжко теж було до пари
Кухні тій. Блощиць в нім сила,
Мов наперчено.—Блощиця
Найлютіший ворог людський!

Гірш, ніж сильний натиск гніву
Тисячі слонів сердитих
Злість єдиної блощиці,
Що по ваших ліжку лізе.

Дать себе кусати тихо—
Се погано,—тільки ж гірше
Роздушить її, тоді вже
Не заснете цілу ніч.

Найстрашніша річ на світі
Бійка з поганю тією,
Із блощицями змагання,
Що за зброю мають сморід!

XII.

Що вигадують поети
Навіть тихі! де ж,—говорять
І співають, що натура
Се велика церква божя;

І краса тієї церкви
Славу Господа ясує;

Місяць, сонце й зорі висять
Під склепінням наче лампи.

Хай так буде, добрі люди!
Та признайтеся—в тій церкві
Сходи дуже невігідні,
Препогані, підлі сходи!

Те влізання та злізання,
Те стрибання й дряпанина
По каміннях, се мені
Томить душу, томить ноги.

Поруч мене йшов Ласкаро,
Довгий та блідий, мов свічка!
Не говорить, не сміється—
Той умерлий син відьомський.

Так, бо кажуть, що він мертвий,
Вмер давно, і тільки мати,
Та Урака,—чарівництвом
Ще держить його на світі...

Ой, ті проклятії сходи!
Як в безодню не злетів я,
Як zostались в'язи цілі,
Того й досі не збагну я.

А джерела гомоніли!
Вітер так ялини шарпав.
Аж гули! Зненацька збіглись
Темні хмари... от негода!

У хатиночці рибальській
Близько Lac de Gobe знайшли ми
Врешті захист і форелі;
Лепська риба ті форелі!

Там сидів на м'я кім кріслі
Сивий дід, старий рибалка,
Дві хороші сестрениці,
Мов ті янголи при ньому.

Янголи гладкі, фламандські,
Наче вискочили з рамок
Рубенсових: злотокоші,
Ясноокі, заживненькі.

На червоних щічках ямки,
Хитрощі на них сміються,
Тіло міцне та розкішне,
Так що страх бере і втіха.

Гожі, милії створіння!
Так вони змагались любо:
Що дати пити слабому дядьку,
Що йому більш до сподоби?

Ось одна приносить склянку
З цвітом липовим вареним,
Друга конче напросилась
Напоїти бузиною.

«Та не хочу я нічого!»
Дід покликнув нетерпляче:
«Дайте лиш вина, то краще
Я гостей ним почастую!»

Чи було вино то справді,
Що я пив при Lac de Gobe,
Я не знаю. В Брауншвайгу
Я б гадав—погане пиво.

Чорний був той міх козиний,
І смердів він надзвичайно,
Дід же пив вино так втішно,
Звеселився й поздоровшав.

Розказав нам про події
Перемитників, бандитів,
Що по волі проживають
У дібровах піренейських.

Ще і давніх розповідок
Знав багато дід, між иншим
Розказав, як в давні часи
Бились велети й ведмеді.

Так, то велети й ведмеді
Там змагалися за владу,
За долини та за гори,
Поки люди не настали.

Люд прийшов і повтікали
Велети всі геть з країни,
Збиті з толку; мало мізку
В головах таких великих.

Ще й говорять: тії дурні
Як допхалися до моря
І побачили, що небо
В хвилях синіх одбивалось,

То й подумали про море,
Що то небо—і сунули
Хутко, мавши віру в Бога;
Там усі і потопились.

А ведмедів, що zostались,
Чоловік тепера нищить,
І щороку менше й менше
Зостається їх по горах.

«Так одні»—старий промовив—
«Другим місце відступають,
А як наші люди згинуть,—
Панство карликів настане,

«Тих людей лукавих, мудрих,
Що тепер живуть у горах,
Золоті багаті руди
Все копають та збирають.

«Як вони з гір виставляють
Хитрі голови маленькі,—
Сам при місяці я бачив,—
Жах мене брав за прийдешність!

«Влада грошей і дрібноти.
Ох, боюсь, що наші внуки,
Мов ті велети дурнії,
В небо-море повтікають».

XIII.

Між горами в чорній балці
Озерце, вода глибока.
З неба смутно поглядають
Бліді зорі. Ніч і тиша.

Ніч і тиша. Плескіт весел.
З тихим плеском, таємничо
Плине човник. Замість діда
Перевозять нас дівчата.

Зручно правлять. У темноті
Часом блискають при зорях
Їхні дужі, голі руки
І великі сині очі.

Край мене сидить Ласкаро,
Як і перш, блідий, мовчазний.
Жах пройняв мене,—я здунав:
Чи один він тільки мертвий?

Може я і сам вже мертвий,
І пливу тепер під землю

З марищами поруч себе
У холодне царство смерти?

Може озеро—то темні
Хвилі Стиксу? Прозерпіна
По мене замість Харона
Може сих служниць послала?

Ні, я знаю, ще не вмер я,
Ще не згас—в душі у мене
Ще горить, палає, грає
Полум'я життя живеє.

Сі дівчата, що веслюють
І зручненько правлять, часом
Бризкають водою в мене,
І сміються, і пустують.

Сі дівки здорові, свіжі,
Се не марища непевні,
Не кошачі душі з пекла,
Не служниці Прозерпіни!

Щоб допевнитися добре,
Що вони не з того світа,
Що я сам живу і чую,
Я себе запевнив ділом,

Притулив уста хутенько
До тих ямочок на щоках
І я зважив зараз в думці:
Як цілую, то живу.

А на березі іще раз
Цілував дівчаток любих;
Бо вони за переправу
Тільки сю приймали плату.

XIV.

В сийві-золоті сміються
Фіалкові узгір'я,
А на пригорі сільце
Мов гніздечко чепурнеє.

Видряпавсь туди я—бачу,
Що старі всі полетіли,
А зосталась дома тільки
Молодь, що літять не вміє...

Гарні хлопчики й дівчатка,
Всі закутані в червоні
Й білі хусточки вовняні,
Всі вони в весілля грались.

Я грая не перебив їм,
Бачив, як той закоханець,
Князь-пацюк став на коліна
Перед кицькою-княжною.

Бідний князь! До шлюбу стане
З кралею. Мурчить суворо,
Укусила, потім ззіла:
Миш сконала, гра пропала.

Цілий день сливе пробув я
З дітьми, з ними розмовляв я
Дуже щиро. Знать хотіли
Діти, хто я й чим займаюсь.

«Друзі, мовив я, німецька
Та земля, де я вродився;
Там багато є ведмедів,—
Отже я собі мисливець.

«Облупив я не одного
З тих ведмедів, так за теє ж

Шарпали таки не мало
І мене ведмежі кігті.

«Ті невілізані дурні,
Що я з ними битись мусів,
В себе в милім ріднім краю,
Хутко вже мені обридли.

«І сюди помандрував я
Звіра кращого шукати;
Хочу спробувати сили
На великім Атта Тролі.

«Отакий сперечник славний
Варт мене. Ох, в ріднім краю
Часом я з такими бився,
Що й за перемогу сором!..»

Як прощавсь я, танцювали
Всі малі навколо мене
І співали в тому крузі:
«Girofflino, girofflette!»

І, хизуючись, до мене
Уклонила наймолодша
Двічі, тричі, штири рази
І тоненько заспівала:

«Короля коли зустріну,
Я йому вклонюся двічі..
Як зустріну королеву,
То вклонюся їй аж тричі.

«Як-же шлях мені заступить
Чорт з рогами, то вклонюся
Двічі, тричі, штири рази..
«Girofflino, girofflette!»

«Girofflino, girofflette!»
Залунав гуртов, химерно
Вирував навколо мене
Їх танок, бреніли співи.

Як зійшов я у долину,
Здалека лунало мило,
Мов пташине щебетання:
«Girofflino, girofflette!»

XV.

Величезні кручі, скелі,
Скрізь потріскані, побиті,
Дивляться немов потвори
З давніх-давен скам'янілі.

Дивно! сиві хмари в'ються
По-над ними, наче тіні,
Мов бліді наслідування
Тих фігур камінних диких.

Здалека потік лютує,
Вітер виє між горами!
Гучний гомін, невмолимий
І фатальний, наче розпач.

Скрізь непевна самотина!
Чорна галич посідала
На кривих старих ялинах,
Важко б'є слабкими крильми.

Поруч мене йде Ласкаро.
Мовчазний, блідий; та й сам я
Був неначе божевілья
Рядом з смертею лихою.

Бридка, дика та містина,
Певне проклята! Здається,

Кров я бачу на корінні
Там під деревом струхлілим.

У тіні стоїть хатина,
Врósла в землю, соромлива,
Наче з боязким благанням
Дивиться убога стріха.

Люди, що у тій хатині
То каготи, то зостанки
Племени, що у темноті
Доживає вік злиденно.

В серді басків ще і досі
Не зникає обридливість
До каготів. Темний спадок
Давніх темних часів віри.

У Банерському соборі
Є маленька фіртка в ґратах;
Паламар казав,—ті двері
Зроблені за-для каготів.

Бо вони колись не сміли
Входить в інші двері в церкву,
А скрадались потихеньку
В божий дім на бічні двері.

Там на низькому ослоні
Одсторонь кагот молився,
Мов заражений, окремо,
Одрізнявшись від громади.

Та свічки церковні ясно
Й весело тоді горіли,
Світло теє розганяло
Марища віків середніх.

На дворі зоставсь Ласкаро,
Я ж зайшов у низьку хату
До кагота. І подав я
Руку братові, як друг.

Я поцілував дитину,
Що до грудей його жінки
Причепившись, жадно ссала,
Павуком слабим здавався.

XVI.

Глянути на те верхів'я
Здалека,—воно сіяє
Наче в золоті, в кармазині,
Гордо в соняшнім промінні.

Але зблизка геть зникає
Та краса,—так і при інших
Всіх земних дивах буває—
Дурять нас ефекти світла.

Зблизка золото й кармазини—
Ах! то тільки марний сніг!
Марний сніг,—журливо, тихо
Нудиться він в самотині.

Ставши там вгорі, почув я,
Як ринів той сніг нещасний
І байдужим, зимним вітрам
Скаржився на білі злидні.

Він зітхав: «Ох, як тут довго
Лізе час у сій пустині!
Сі години безконечні!
Кожна з них замерзла вічністю.

«Ох, я бідний сніг! Як-би-ж то
Міг я геть з сього верхів'я

На долину тую впасти,
На долину вкриту квітом!

«Яб розлився там потоком,
Дівчина з села найкраща
З усміхом собі вмивала б
Личко хвилию моєю.

«Так! і може-б я поплинув
Аж у море, там я став би
Перлою, тоді я міг би
Буť оздобою в короні!»

Я почув ту річ і мовив:
«Любий снігу, я не знаю,
Чи тебе спітка в долині
Отака велична доля.

«Заспокійся! Мало хто з нас
Перлою стає,—скоріше
Міг би ти в калюжу впасти
Та й зробитися болотом».

Поки я такії речі
Промовляв до того снігу,
Стрілив хтось, і з високости
Впав додолу темний шуляк.

То був жарт мого Ласкаро,
Жарт мисливський. Вид в Ласкаро
Був поважний, нерухомий.
Тільки йшов димок з рушниці.

Мовчки вирвав він перо
Птахові з хвоста, й за шанку
Гостроверху застромивши,
Далі він собі подався.

Дуже прикрий був то вигляд,
Коли тїнь з пером на шапці
По снігу нагірнім білім
Довга й чорна посувалась.

XVII.

Є долина мов проулок,
Звуть її «дорога духів»,
Стрімкі бескиди знялися
Вгору по обидва боки.

Там на кручі найстрашнішій
Високо стоїть на чатах
Хатка, де живе Урака;
Я пішов туди з Ласкаром.

З матір'ю держав він раду
Таємничую, на мигах,
Як-би того Атта Троля
Приманити і забити.

Слід його ми добре взнали,
Не втече від нас тепера.
Вже тобі тепер не жити
На сім світі, Атта Тролю!

Чи стара ота Урака
Справді відьма знаменита,
Як то люди піренейські
Поговорюють про неї,

Не берусь я того зважить,
Знаю тільки, що подоба
То непевна. І непевний
Погляд тих очей червоних.

Злий, проникливий той погляд.
Кажуть люди, що як глянє

На корову,—в ту ж хвилину
Молоко в корові згине.

Запевняють, що їй треба
Лиш погладити рукою,
Щоб свиня пропала сита,
Або навіть від здоровій.

За такі її злочинства
Люди часто позивали
До судді, але судді той
Був новітній вольтер'янець.

Світським був він чоловіком,
Легкий мислями, без віри,
Одвертав скептично скарги,
Навіть часом насміхався.

Працю теж Урака має
Чесною, про людське око:
Продає гірськеє зілля,
Та набитих клоччям птахів.

Тож була тих натуралій
Мовна хата. Страх як пахло
Блекотою, бузиною,
Різним зіллям та корінням.

Шуляків там збір великий
Встановлено чудово,
Все з пропущеними крильми,
З величезними дзьобами.

Чи то пахощі від зілля
В голову мені вступили?
Тільки моторошно стало,
Як побачив я тих птахів.

Може то закляті люди.
Може їх лихі чари
Обернули в сих набитих
Нещасливих мертвих птахів.

Дивляться так нерухомо
Жалібно та нетерпляче,
І, здається, часом скося
Погляд кидають на відьму.

Та вона, ота Урака,
Біля коминка присіла
Вкупі з сином, і з Ласкаром,
Топлять оливо, ллють кулі.

Ллють вони згубливі кулі,
Щоб забити Атта Троля.
Якже прикро промінь блиска
На відьомському обличчі!

Шепче тонкими губами
Раз-у-раз, але без гуку,
Певне то вона чарує,
Щоб вдалися добрі кулі.

Усміхається й киває
Часом синові. Ласкаро
Діло робить, все поважний
І мовчазний наче смерть.

І мені враз млосно й жарко
Стало в хаті, освіжитись
До вікна пішов я й глянув
На широку долину.

Що я там в той час побачив—
А було то в час північний—
Розкажу про те по-правді
І гарненько в дальших главах.

XVIII.

Місяць був як раз уповні
В ту непевну ніч на Йвана,
Як мисливська дика зграв
По дорозі духів гналась.

Стоячи в гнізді відьомським,
Я з вікна міг дуже добре
Бачить поїзд тих привидів,
Як летів він по долині.

Вибрав я хороше місце,
До-схочу міг надивитись
На непевную забаву
Виходців із того світа.

Ляск нагайок, свист, гукання!
Кінське ржання, брех собачий!
Сміх і гук мисливських сурем!
Як то весело лунало!

Мов переднє військо, бігла
Дичина чужа юрбою,
Дикі вепрі та олені,—
Мчала в слід собача метка.

Там мисливі з різних сторін,
Та й зовсім із різних часів.
При Німроді Асирійським
Був, наприклад, Карл Десятий.

Мчали всі на білих конях
Наче буря. Поспішали
Піші ловчії з хортами,
Тут-же з посвітами джурн.

Пізнавав я не одного
В навісній тій зграї: лицар,

Що в злотистій зброї сяяв,
Не король же то був Артус?

Чи ж не з Данії Ожйє
Там у пандирі зеленім
Зеленів так, що здавався
Наче жаба весняна?

Там були й герої думки,
Іх пізнав я там багато.
Взнав я нашого Вольфганґа
По блискучих, ясних очах.

Бо, проклятий Генгстенберґом,
Він не може спати в гробі,
А з поганською ордою
Мов живий полює буйно.

Там по усміху лагіднім
Я пізнав теж і Віляма;
І його теж пуритани
Прокляли; тепер сей грішник

Мусить в дикій юрбі їздить
На коневі вороному.
Біля нього близько їхав
На ослі хтось—боже правий!

По набожній, в'ялій міні,
По нічній шапчині білій,
По тривозі духа взнав я
Свого друга Франца Горна.

Ба, на славного Шекспіра
Коментарії писав він,—
Мусить їздить з ним по смерті
В заметні у дикій зграї.

Мусить їздить Франц мій тихий!
Він, що ледве смів ходити,
Він, що тільки й оживлявся
У балачці та в молитві!

Що почнуть панни старії,—
Він од них не мав спокою,—
Скам'яніють, як почують,
Що вже Франц—мисливець дикий!

Коні в чвал пішли—і глянув
З посміхом Вілям величній,
Як нещасний коментатор
На ослі за ним трусився;

Збитий, втомлений, чіплявся він
До сідла свого осятка,
Та й по смерті, як в житті,
Вірно автора держався;

Вглядів я і дам чимало
В навіснім гурті привидів,
Більше все хороші німфи,
Молоді, стрункі та гарні.

Всі вони сиділи верхи,
Всі мітологічно голі,
Лиш волосся кучеряве
Золотим плащем їх крило.

Всі уквітчані вінками,
Всі одкинулись зухвало,
В гордовитих смілих позах,
А в руках держали тірси.

Біля них я вглядів скільки
Дам, убраних призвоїто,
Ті були у дамських сідлах,
Соколів в руках тримали.

Мов пародія за ними
На худих, мізерних шкапах
Їхав гурт комедіантський,
Смішно вбраного жіноцтва.

Чарівні були обличчя,
Тільки трошки безсоромні.
Розмальовані безстыдно,
Всі кричали мов скажені.

Як то весело лунало!
Сміх і гук мисливських сурем!
Кінське ржання, брех собачий!
Ляск нагайок, свист, гукання!

XIX.

Мов прекраснеє трій-зілля
Поміж поїздом ясніли
Три вродливиці—ніколи
Не забуду я їх любих!

Я пізнав одну з них легко:
Молодик над чолом мала,
Горда, мов камінна постать,
Та величчя богиня.

Підперезана високо,
Груди й бедра ледве вкриті,
Світло місяця й походнів
Миготить на білім тілі.

Їй лице, як мармор біле,
І холодне теж як мармор.
Страх бліді та нерухомі
Ті суворі праві риси.

Тільки там у чорних очах
Блискотів огонь пекельний,

І страшний, і дивно любий,
Осліпляючий, жеручий.

Як змінилася Діана!
За її цноту і гордість
Актеон зробивсь оленем,
Здавсь собакам на поталу!

Тож покутувати мусить
У галантнім товаристві:
Наче прокляте привиддя,
Уночі літа в повітрі.

Пізно вже, та тим міцніше
В ній жага заговорила,
І горить вона їй в очах
Наче той вогонь пекельний.

Жаль їй траченого часу,
Як були коханді кращі,—
А тепер надолужати
Треба вартість хоч числом.

Поруч їхала вродлива,
Що не мала вже тих правих
Грецьких рисів, та була в ній
Кельтська жвавність і моторність.

То була Абунда Фей,
Я пізнав її одразу
По солодкій тій усмішці,
По дурнім та щирім сміху.

Личко повне і рум'яне,
Мов малюнок майстра Греза,
Ротик сёрдечком, відкритий,
І чудові білі зуби.

Вдягнена в блакитну сукню,
Що по вітру хвилювала;—
Навіть у найкращих мріях
Я плечей таких не бачив.

Мало я з вікна не плигнув,
Щоб її поділювати!
І було-б то дуже кепсько,
Бо скрутив-би певно в'язи.

Ох! вона б лиш засміялась,
Коли б я в провалля кинувсь
І в крові упав до ніг їй...
Ох! я знаю сміх той добре!..

Хто ж та третя гарна жінка,
Що мені вразила серце?
Чи й вона була чортиця,
Як ті постаті обидві?

Чи то д'явол, чи то янгол,
Я не знаю. Бо з жінками
Не вгадаєш, де в них янгол
Одрізняється од чорта.

Вид палкий і помарнілий,
А в очах південні чари,
Шати пишні та коштовні
Мов в казках Шегеразди.

Устонька немов гранати,
Вигнутий лілейний носик,
А гнучка струнка постать
Наче пальма та південна.

В неї кінь високий, білий,
Золоту його вуздечку
Скороходи маври держать,
Що біжать біля княгині.

Справді то була княгиня,
Іудейська цариця,
Ірода прекрасна жінка,
Що хрестителя згубила.

То ж вона за гріх кривавий
Проклята; нічним привидам
До страшного суду мусить
Іздити у зграї дикій.

На руках вона тримає
В мисі голову Івана,
Раз-у-раз її цілує,
Так, цілує у нестямі.

Бо вона любила Йвана,—
Сього в біблійі немає;
Та народній є переказ
Про кохання те криваве.

Зрозуміть інакше трудно
Дивну примху тої дами:—
Жінка зроду не скарає
Нелюба такою смертю.

Може гнівалася трошки
На коханця, то й скарала;
Як побачила ж по тому
Любу голову на мисі.

Заридала і умерла
Від кохання й божевільна—
(Плеоназм! адже кохання
Все одно, що божевільня).

І тепер у зграї дикій
Завжди возить за собою
Тую голову криваву,—
Та з жіночим пустувинням

Підкида її угору
І сміється, мов дитина.
Кине, потім знов уловить
Дуже зручно, наче пилку.

Як повз мене проїздила,
Глянула вона й кивнула
Так зальотно і жадобно,
Що мені зів'яло серце.

І хвилюючи в повітрі,
Зграя тричи пролетіла,
Кожний раз мене вітало
Те привиддя чарівне.

І коли вже зграя зникла
І замовк остатній гомін,
Все мені палило мозок
Тееє любееє вітання.

Цілу ніч я потім кидавсь
Змучений, зовсім знебулий,
На соломі—бо перини
Не було в Ураки в хаті.

Все гадив я: що то значить
Те кивання таємниче?
Нащо глянула на мене
Любо так Іродіяда?

XX.

Сонце сходить, киди стріли
Золоті в тумани білі,
Що мов ранені, червоні,
У блискучім сльозі гинуть.

От настала перемога,—
День, неначе тріумфатор,

Просіявши в повній славі,
Став на голову узгір'я.

Голосна сім'я пташина
Заспівала в скритих гніздах,
І здійнився дух від зілля,
Наче з пахощів концерт.

Вкупі з ранньою зорею
Ми з'явилися на долині,
І поки слідів ведмежих
Там розшукував ласкаро,

Я старався час зайняти
Думками, але з тих думок
Утомився щось я хутко,
Навіть трошки зажурився.

І з журби та втоми хутко
Я на мох м'який схилюся
Там під ясним високим,
Де текло мале джерело.

Дивним плескотом джерело
Дивно так зачарувало
Розум мій, що з нього зникли
Всі гадки та думки разом.

В дикій тузі я запрагнув
Смерти, сну, чи божевілля,
Чи тих постатей коханих,
Що я в зграї духів бачив.

Ох, ви любії привиддя!
Вас зоря прогнала рання.
Ви скажіть, куди ви скрилися?
Де ви днюєте, скажіте!

Між руїнами старими
Там денебудь у Романьї,
(Певно там) Діана скрилась
Від Христа денної влади.

Тільки в темряві півночі
Важиться вона гуляти
І втішатись полюванням
В нехрещенім товаристві.

Та й Абунда красна фея,
Теж боїться назареїв,
Цілий день вона проводить
У затишнім Авалуні.

Острів той лежить далеко
В романтичнім тихім морі,
До його дістатись можна
На коні хіба крилатім.

Там нема причалу злидням,
Там не ходять пароходи
З тим нависним філістерством,
Що табаку вічно смалить.

І туди не долітає
Дзвін глухий, нудний, безсилий,
Теє бомкання сумнеє,
Що таке противне феям.

Там у radoшах безжурних,
В цвіті вічних молодощів
Прожива весела пані,
Яснокудрая Абунда.

З соняшників сад у неї,
Сміючись вона там ходить,
А за нею в слід—веселий
Гурт заклятих паладинів.

Але ж ти, Іродіадо,
Де ти? Ох, я знаю теє!
Мертва ти й лежиш в могилі
В місті Єрушолаймі.

Цілий день сном мертвим, міцним
Спиш ти в гробі мармуровім!
І тебе в-опівніч будять
Ляск нагаїв, свист, гукання.

І летиш ти в дикій зграї
Край Абунди та Діани,
У веселім товаристві,
Що хреста і мук не любить.

От чудове товариство!
Як би хотів я з ним по ночах
Полювати! поруч тебе
Все б я був, Іродіадо!

Я тебе найбільш кохаю!
Більш над ту богиню грецьку,
Більш над ту північну фею
Я люблю тебе, жидівко!

Так, люблю тебе! те знати
По тремтінню мого серця.
Будь коханою моєю,
Ти, красо Іродіадо!

Будь коханою моєю!
Кинь ту голову дурную
Вкупі з мискою, та краще
Спробуй ліпшої потрави.

Лицар я як раз для тебе,
Мало то мене обходить,
Що ти проклята і мертва
Я не вірю в забобони.

Як там ще з моїм спасенням
Діло буде, та чи й сам я
До живих людей належу,
Я в тому зовсім непевний!

Лицарем твоїм я стану,
Cavalier servente вірним.
Плащ носитиму і буду
Норови твої терпіти.

Буду їздити щовночі
Поруч тебе в дикій зграї,
Вкупі будем ми сміятись
З божевільних слів моїх.

Бавити тебе я буду
Уночі.—А вдень одразу
Зникне радість, я в сльозах
На твоїй могилі сяду.

Так у день я буду плакати
На руїнах склепів царських,
Де коханої могила,
В місті Єрушолаїмі.

Там старі жида запевне
Будуть думати, що я плачу
Над руїнами святині
Міста Єрушолаїма.

XXI.

Аргонавти без човна,
Що по горах пішки лазять,
І не руна золотого
А з ведмедя шкури хочуть—

Ох! ми бідні сіромахи,
Ватажки новітніх часів,

Ні один поет класичний
Співом славить нас не буде!

А проте і ми приймали
Тяжке лихо! що за дощ
Нас напав на тім верхів'ї,
Де ні дерева, ні фіякра.

Мов би небо розірвалось,
Мов із цебра дощ полився!
Певне той Язон в Колхиді
Там не промокав ні разу.

«Парасоля! я дарую
Королів аж тридцять шість
За одного парасоля!»
Я кричав, а дощ нас тюжив.

Змучені на смерть, лихії,
Мокрі наче ті собаки,
Пізно ми вночі вернулись
У високу хату відьми.

При яснім огні Урака
Там сиділа і чесала
Мопса грубого, гладкого,
Та вона його лишила

І дала обом нам раду.
Для мене послала ліжко,
Розв'язала еспадрили
Те узуття невивідне,

Помогла мені стягнути
Ще й одержу, що пристала
Вірно так до ніг і щільно,
Наче щира приязнь дурни.

«Шлафрок! тридцять шість царів
За сухий і теплий шлафрок!»
Я гукнув,—сорочка мокра
На мені аж парувала.

Я тремтів, зубами докав,
Стоячи перед багаттям.
Заморочений огнем,
Хутко впав я на солому.

Спать не міг. Очима блимав,
І дививсь на тую відьму,
Що сиділа при коминку
І роздягненого сина

До грудей тулила. Тут же
Товстий мопс на задніх лапах
Стоячи, тримав зручненько
У передніх лапах горщик.

Брала з горщика Урака
Жир червоний і мастила
Свому сину груди й ребра,
Терла шпарко, аж тремтіла.

Терла, мастячи, й співала
Стиха пісню колискову,
Тонко так; при тому дивно
У печі тріщав огонь.

Наче труп, сухий та жовтий,
Син лежав на лоні в неї;
Мертві, широко розкриті,
Тьмяні, смутні в нього очі.

Чи то справді він умерлий,
Тільки матері кохання
Та відьмовські міцні чари
При житті його тримають?..

Дивний сон, мов у гарячці!
Я безсилий, обважнілий,
Почуття ж при тім дражненні
І не сплять і мучать жахом.

Як душив мене в тій хаті
Дух від зілля! Я все думав,
Голову сушив, де чув я
Пах такий? Даремне думав.

Як той вітру плач в камінні
Поривав мене! мов стогін
Грішних душ без покаяння—
По знаку мені той стогін.

Та найгірш мене дражнили
Ті набиті клоччям птахи,
Що над ліжком на полиці
В головах в мене стояли.

Тихо, страшно ворушили
Крилами і нахилились
І дзьобами все кивали
Наче довгими носами.

Ах! де я носи такії
Бачив? В Гамбурзі, здається,
Чи на вулицях франкфуртських?
Спогад прикро-невиразний!

Врешті я зовсім знемігся
І тоді замість безсонних
Мрій непевних обгорнув
Сон мене міцний, здоровий.

І мені приснилось, наче
З хати раптом стала заля,
В ній високії колони
Та блискучі жірандолі.

Невидимії музики
Грали там з «Robert le Diable»
Соромні танки черничі,
Сам один я похожав там.

Аж зненацька розчинились
Двері широко, й вступили
Урочистою ходою
Надзвичайно дивні гості.

Все ведмеді та привиддя!
Всяк ведмідь, на задніх лапах
Виступаючи, провадив
Марище в смертельній шаті.

Отакі цікаві пари
Стали вальця витинати
Скрізь по залі. Вид цікавий!
Страх і сміх було дивитись!

Бо ведмеді нерухмані
Аж потіли, щоб поспіти
Так, як ті привиддя білі,
Що кружляли прудко й легко.

Без спочинку метушились
Тії звірі бідолашні,
А сопли, аж заглушали
Баса грубого в оркестрі.

Часом штовхалися пари,
І тоді ведмідь привиддю
Неуважному давав
Копняка ногою в спину.

В заметні бувало часом,
Що ведмідь зривав намітку
З голови своєї пари;
Раптом череп одкривався.

Коли се втяли дрібніше
Гучні сурми та цимбали,
Загрімili бубни дужче,
Почалася гальопада.

Та мені се не доснилось,—
Бо якийсь ведмідь незграба
Наступив мені на ногу,
Тут я скрикнув і прокинувся.

XXII.

Феб у сонцевім візочку,
Поганяв огнистих коней,
І якраз до половини
Свій небесний шлях проїхав.

Я ж лежав у сні і мріяв,—
Про ведмедів та привиддя,
Що спліталися химерно
В неподобні арабески.

У полудні я прокинувся
І побачив, що я сам.
Господиня і Ласкаро
Рано вибрались на влови.

У хатині залишався
Тільки мопс. Перед багаттям
Він стояв над казаном
І тримав у лапах ложку.

Знати, вивчений був добре,
Не давать збігати юшці,
А мішать її хутенько
І чистенько шумувати.

Чи й мене зачарували?
Чи мені гарячка й досі

Палить мозок? Власним вухам
Я не вірю,—мопс говорить.

Так, говорить, ще так мило
Закида по-швабськи; стиха,
Мов затоплений у думах
Та у мріях, промовля він:

«Ох, поет я бідний швабський!
На чужині мушу з туги
Пронадять заклятим мопсом,
Над відьомським казаном.

«Ох, яке гидке злочинство
Тії чари! як трагічно
Доля склалась: людське серце
Я ношу в собачій шкурі!

«Ох, коли б же був я дома,
Там Карл Майер, там і любі,
Рідні, жовті пташенята,
Там же й добра юшка з м'ясом!

«А тепер я гину з жалю...
Та коли б хоч дим побачить,
Що встає понад Штуккертом
В час, як локшину там варять!»

Вчув я те—і жаль глибокий
Обгорнув мене; я хутко
Скочив з ліжка, при комині
Сів і мовив чуле слово:

«О, співець, як ти попався
У відьомську хатину?
Защо так немилосердно
Ти обернутий в собаку?»

Тут він радісно покликнув:
«Отже, значить, не француз ви?
Німець ви і зрозуміли
Мій самотний монолог?

«Ох, земляче, от в чім лихо:
Келле, радця при посольстві,
Як в шинку при люльці й пиві
Мав дискусію зо мною,

«Кожний раз звертав на тему
Що культура дістається
Лиш в мандрівках, що і сам він
В чужині її набрався!

«Попрощався з рідним краєм,
І культури здобувати
Я подався в Піренеї,
До Ураки в сюю хату.

«Дав мені листа до неї
Юстін Кернер; я ж не думав,
Що мій друг до сеї відьми
Мав відносини інтимні.

«Прийняла мене Урака
Приязно, та хутко з жахом
Я побачив, як та приязнь
На палку жагу змінилась.

«Так, стидка, бридка загара
Спалахнула в грудях в'ялих
У розпусної нікчеми,
Спокусить мене хотіла.

«Я ж благав її: мадам,
Ох, пустіть, я не фривольний
Гетеанець, я належу
До моїх поетів швабських.

«Наша Муза єсть моральність
Має товсті, шкурятині
Ногавиці. Пошануйте
Ви мою невинність чисту!

«Хто з поетів має розум,
Хто фантазію, хто тільки
Стиль палкий, але моральність
Маєм ми, поети швабські.

«Се ж бо наш єдиний скарб!
Не беріть його,—моральний,
Релігійний плащ убогий
Наготу мою вкриває!

«Так я мовив; іронічно
Усмінулась жінка, потім
З омели взяла гіллячку
І мене торкнула нею.

«Зараз я почув холодне,
Прикрє почуття, неначе
Шкуру гусячу на тілі.
Та не гусячая шкура

«То була, а шерсть собача.
В ту нещасну годину
Я зовсім перемінився.
І, як бачите, я мопс!»

Неборак! Він в голос хлипнув
І не зміг провадить далі,
Він ридав так тяжко, гірко,
Мало слізьми не розлився.

«Слухайте, сказав я з жалем,
Чи б не міг я з вас собачу
Шкуру скинути й вернути
Вас поезії і людям?»

Тут здійняв він безнадійно,
Розпачливо вгору лапи,
І з зітханням та стогнанням
Так промовив він нарешті:

«До страшного суду мушу
В пікурі мопсячій сидіти,
Як-що дівчина величня
Не розіб'є лютих чарів.

«Так, лиш дівчина невинна,
Що не мала чоловіка,
Визволить мене, як тільки
Вірно сповнить сю умову:

«Чиста дівчина та мусить
В ніч Сильвестрову читати
Вірші Пфідера Густава,
Дочитати—не заснувши!

«Як-що зможе при читанні
Не стулить очей невинних—
Зникнуть чари і зітхну я
Як людина, не як мопс!»

«Ох»!—я мовив—«коли так,
Я не можу взяти на себе
Визволення: перш усього
Я не дівчина невинна,

«А удруге—ще тим більше—
Я не в стані прочитати
Вірші Пфідера Густава
І при тому не заснути!»

(В первісному списку Гайне тут стоїть така глава):

Сам, задуманий сидів я
При огні в відьомській хаті,

Біля мене мопс моральний
Все мішав у казані.

Чи то голод, чи цікавість?
Тільки взяв я врешті ложку
В нього з лап і в казані
Вилловив шматочок м'яса.

То було велике серце,
Смачне, зварене чудово;
Та не встиг його я ззісти,
Як почув десь близько голос:

«Ой, німецькая прожеро!
Серце злодія жереш ти,
Що повішений в Толозі!
Можна ж бути таким пажерним!»

Сеє слово крикнув шуляк,
З поміж птиць набитих клоччям,
І за ним всі зайчали
Хором: «Прóжер ти німецький!»

Той хто з'їсть злодійське серце,
Розуміє все пташине
Щебетання й свист; я власне
Тут дізнав, що то́му правда.

Бо від того часу став я
Всі пташині мови знати,
Розумію навіть мертві
Всі набиті діалекти.

Щось в вікно застукотіло,
Я побіг, щоб відчинити.
Семеро великих круків
Крізь вікно влетіли в хату.

Стали зараз при багатті
Гріти кігті, у нестямі
Крилами заворушили,
Крячучи прокльони різні.

Надто тяжко викликали
Все Мендізабеля Жида,
Що монастирі закрив,
Їх кохані давні гнізда.

Поспитали в мене шляху
До Monacho Monachorum.
«Вліво, вліво, вбік,—сказав я,—
Мій поклін отцю Йозефу!»

Але чорні емігранти
Не барились при багатті,
Хутко вилетіли знову
Крізь одчинене вікно.

Тут крилаті різних сортів
Почали перелітати.
Хата стала мов вітальня
За-для птахів подорожніх.

Скільки лебедів та буслів,
Розмаїті сови,—сії
Нарікали на негоду,
Атеїзм та світло сонця.

В товаристві двох гусей,
Що були мов компаньонки
І в літанні помагали,
Пелікан слабкий прилинув.

Груди ранені погрів він,
Глянув з мукою й призи́рством
На совиную породу,
У вікно знов геть полинув.

Скільки голубів примчали
До огню, побуркотали,
Посміялись, відпочили,
І в дорогу подалися.

Врешті улуд прилетів,
Шкутильгає, підлітає,
Засміявся та до мене:
«Чи пізнав Гут-Гута друга?»

Сам тоді я засміявся,
Справді був то друг мій Гут-Гут,
Півтретя вже тисяч років
Кабінеткур'єром був він.

І премудрий Соломон
Посилав із ним депешу
До своєї Балькаїзи,
Тої Савської цариці.

Палко він кохав вродливу,
Чув, що гарна надзвичайно;
В неї в мислях був Премудрий,
Що по всіх світах був славний.

Щоб дотепність показати,
Загадки вони писали,
І з депешами такими
Гут-Гут біг через пустиню.

Врешті втомлена цариця
Прибула в Єрушоліім,
Зашарілась і в обійми
Кинулась до Соломона.

Він притис її до серця
Й мовив: «Загадка найбільша,
Любка мила, то—кохання...
Не розгадуймо-ж її!»

Так то Гут-Гут, давня птиця,
Пріязно признавсь до мене
В зачарованій вітальні,
В хатці, де жила Урака.

Птах старий! і не змінився
Він зовсім. І так поважно,
Мов touret, на голові
Все стремів гребінчик з пір'я.

Закладав за ногу ногу
Як і перш, і балакучий
Був як перш; мене він бавив
Розповідками двірськими.

Розповів мені на-ново
Те, що вже поет арабський
Нам казав,—як Соломон
Смерти янгола подужав,

І живим zostавсь—несмертний.
Він живе у Джінністані
І над духами панує
Повновладним королем.

«І цариця Балькаїза»—
Мовив Гут-Гут—«теж живая:
Талісман життя є в неї,
Що колись їй дав коханець.

«В Горах Місячних, далеко,
В Етіопії, цариця
Та відносин не порвала
Із премудрим Соломоном.

«Хоч пристарілись обое,
Прохолили, все ж провадять
Листування і як перше
Загадки пересилають.

«І радіє Балькаїза
Мов дитя, як що володар
Загадки не відгадає,
Попомучившись даремне;

«З милим посміхом цариця
Запевняє, що з літами
Цар на голову став слабший,
Зве його «лінюх» та «Шеллінг».

«Отже й цар послав недавно
Розкусить горішок твердий
Любій подрузі, послав їй
Через мене се питання:

«Хто найбільшая падлюка
Межи всіх падлюк німецьких,
Що живуть по всіх німецьких
Тридцяти шости країнах?

«Сто іменнів подавала
У листах йому цариця;
Цар одписує що-раз їй:
«Любко, то ще не найбільша!»

«Дуже прикро то цариці.
Хоч уже її посланці
Всю Німеччину сходили,
Та відповідь все за нею.

«Тільки що яку падлюку
Проклямує за найбільшу,
Соломон одпише зараз:
«Любко, я ще більшу знаю!»

Як почув я те, сказав я:
«Любий друже, Балькаїза
Довго буде ще шукати,
Хто падлючих лаврів гідний.

(Там улюбім ріднім краю
Стан падлючий поступає,
Конкурс надто вже великий
На брудний вінець лавровий.

Вчора думав я, що *****
Вже найбільша падлюка,
А сьогодні він здається
Лиш падлючкою при *****.

Може хутко де в газеті
Ще нова архипадлюка
Нам об'явиться, що навіть
І ***** переподлить)».

XXIII.

От з відьомської оселі
Знов ми сходимо в долину:
Ми ступаємо ногами
Знов на позитивний ґрунт.

Гетьте, марища! привиддя!
Хворі сні! нічні мрії!
Мусим ми тепер розумно
Атта Тролем знов зайнятись.

У печері, вкупі з дітьми
Ліг старий, він спить глибоко,
І мов праведник хропе.
Ось прокинувся, позіхає.

Одноух сидить край нього
І потилицю скребе,
Мов поет, що рифми ловить;
Ще й на лапах він скандує.

Ще лежать там близько батька
Маячливі та невинні

Лілії четвероногі,
Любі дочки Атта Троля.

Що ж за думоньки кохані
Продвітають в чистих душах
Тих біленьких ведмедівен?
Очі в них од сліз вохкі.

А найбільше наймолодша
Неспокійна. В неї серце
Мов свербить від щастя, знати
Чує владу Купідона.

Так, стріла божка малого
Через шкуру їй проникла,
Як «його» вона узріла:
Боже! милий той—людина!

І зовуть його Шнапганський.
У великім одступленні
Він побіг повз неї ранком,
Утікаючи у гори.

Жінці жаль героя в смутку!
Наш герой мав на обличчі
Жаль фінансовий, як завжди
Блідий смуток, темний клопіт.

Вся його військова каса,—
Двадцять два тих зільбергрозів,
Що в Іспанію приніс він,—
Вся зосталась в Еспартєро.

І дзигар пропав навіки!
Він лишився в Пампелюні
У заставі. Був то спадок,
Срібла щирого самого.

Він тікав зо всеї сили,
Та втікавши, несвідомо,
Виграв він ще кращу справу,
Бо завоював він—серце!

Ворога вона кохає!
О, нещасна ведмедівна!
Як-би взнав про теє батько,
Тяжко, люто заревів би..

Мов старий той Одоардо,
Що Емілію Гальотті
Заколов у гніві гордім,
Тож так само й Атта Троль

Краще смерть дочці завдав,би,
Задушив би в лапах власних,
Аніж мав би сам позволить
Йї в обійми принця впасти!

Але він в сю мить лагідний,
І не має він бажання
Поламати гарну рожу,
Поки буря не зломила.

Атта Троль лежить лагідний
У печері між своїми.
Вже він чує смертний подих,
Думка лине в инший світ.

«Діти!» він зітха, а сльози
Капають з очей великих
«Діти! вже мій шлях наземний
Скінчений, я вас покину.

«Я сьогодні у полудні
Бачив сон значіння повний.
Духом я пізнав солодке
Пречуття близької смерти.

«Я не вірю в забобони
І в дурниці—та є речі
Межи небом і землею,
Що й змисленник не збагне.

«Дунав я про світ, про долю,
Позіхав, а там заснув.
І приснилось, мов лежу я
По-під деревом високим.

«З віття дерева рясного
Капав білий мед і падав
У мою розкрити пащу;
Я вживав солодку втіху.

«Мій щасливий погляд бачив
Угорі на верховітті
Сім маленьких ведмежаток,
Що стрибали по гіллячках.

«Ніжні, зграбніі створіння,
Шкурка, наче квіт рожевий,
Червоніла, щось на плечах
Мріло, мов шовкові крильця.

«Так, шовкові крильця мали
Ті ведмедики червоні,
Голос був у них надземний
І виводив, наче флейта!

«Заспівали, й похолола
В мене шкура, та із шкури
Вирвалась душа мов вогнінь,
І знялась провітла в небо».

Атта Троль казав тремтливим,
М'яким, хрюкаючим тоном.
І замовк на мить у тузі...
Але раптом в нього вуха

Насторожилися якось.
З ложа шпарко він схопився,
Затремтів, ревнув утішно:
«Діти! чуєте сі гуки?

«Чи ж не материн то голос,
Любий голос? О, я добре
Знаю рев моєї Мумми!
Мумма, Мумма! чорна Мумма!»

І з тим словом Атта Троль
Кинувсь, мов несамовитий
З логова на згубу наглу!
Ох, він кинувся на смерть!

XXIV.

На долині Ронсевальській,
Там, в тім самім згубнім місці,
Де небіж Caroli Magni
Душу Богові оддав,

Там поліг і Атта Троль
Від засідок, мов той лицар,
Що його лицарський Юда,
Ганельон із Майнца, зрадив.

Ох! найкращеє ведмеже
Почуття, любов подружню,
Ужила Урака злая
Для згубливої омани:

Мумми чорної ревіння
Удала так натурально,
Що привабила із ями
Затишної Атта Троля.

Він летів немов на крилах
По долині, часом ніжно

Він обніхував каміння,
Думав,—там сховалась Мумма.

Ох! сховався там Ласкаро
Із рушницею; він стрілив
Просто в серце повне втіхи —
Кров струмочком полилася.

Троль кивнув ще головою
Скільки раз, а потім кинувсь,
Застогнав, стинувся страшно—
«Мумма!» і зітхнув в-останнє.

Так поліг герой величній,
Так умер він. Та немертним
По сконанні він повстане
В співі славному поета.

Він воскресне в тому співі,
Тая слава колосальна
На четверостопнім вірші
Буде високо стояти.

У Валгаллі ****
Пам'ятник йому поставить,
І на ньому у ****
Ляпідарнім стилі напис:

«Атта Троль, звір тенденційний;
В вірі твердий, в шлюбі щирий;
Був під впливом духа часу,
Щиро-дикий санкюлот.

«Танцював він зле, та чулість
У кудлатих грудях мав;
За життя смердів почасті;
Недотепний, але щирий!»

XXV.

Тридцять три старії жінки,
Всі повбирані в червоні
Капюшони давніх басків
Біля царини стояли.

І одна з них, мов Дебора,
Танцювала з тамбурином,
І Ласкара вихваляла,
Що забив ведмедя злого.

Четверо людей здорових
Несли вбитого ведмедя
Тріюмфально; він на кріслі,
Був посажений, мов хворий.

А за ним, неначе родич
Мерлого, ішов Ласкаро,
А Урака всіх вітала,
Хоть збентежена дуже.

Річ держав помічник мера,
Перед ратушею ставши,
Як проходив гурт повз нього
Наказав він там чимало:

Так, наприклад, о розвитку
Мореходства, теж о пресі,
О питанні буяковім,
О партійній лютій гідрі.

Спогадавши всі заслуги
Короля Люї Філіппа,
Річ звернув він на ведмедя
Й на одважного Ласкаро.

«Ти, Ласкаро!»—крикнув речник,
І при тому піт обтер він

Геть з чола трьохбарвним шарфом,
«Ти, Ласкаро! ти, Ласкаро!

«Ти французів і гішпанців
Визволив від Атта Троля,—
Ти, обох країн герою,
Лафаетте піренейський!»

Як-же вислухав Ласкаро
Ту хвалу офіційну,
Злегка він всміхнувся радо
І від втіхи зчервонівся.

Річ уривчасту він зняв,
Заплітаючись у мові,
Склав він дяку невиразну
За велику честь, велику!

З дивом кожний тут поглянув
На нечуваний сей вчинок,
Таємнично і тривожно
Всі баби зашепотіли:

«Глянь, Ласкаро засміявся!
Глянь, Ласкаро счервонівся!
Глянь, Ласкаро обізвався!
Він сей мертвий син відьомський!»

Того-ж дня таки обдерли
Атта Троля й продавали
З нього шкуру. За сто франків
Сторгував її кушнір;

Виробив її напрочуд,
Дав червону лямівку,
І продав її він знову
За подвійну ціну иншим.

З третіх рук її Жюльєтта
Здобула і положила
В себе в спальні у Парижі
Перед ліжком, наче килим.

О, як часто я босоніж
Уночі стояв на темнім
Покритті земнім героя,
Чорній шкірі з Атта Троля!

І тоді в глибокім смутку
Шіллера слова я думав:
«Хто по-вік не вмере у пісні,
Той в житті загинуть мусить!»

XXVI.

Як же Мумма? Ох, і Мумма
Жінка теж! її імення—
Нетривалість! всі жінки
Не тривкіш від порцеляни.

Як славетную дружину
В неї доля одібрала,—
З жалю Мумма не умерла,
Не загинула від туги.

Навпаки, життям веселим
Утішалась, танцювала
Як і перше, при громаді,
Щоб здобути марну славу.

І становище поважне,
Забезпечення про старість,
Здобула собі нарешті
У Jardin des Plantes, в Парижі.

Того тижня у неділю
Я водив туди Жюльєтту;

Показав їй там натуру,
Різні звірі та рослини;

І жирафу, й кедр ливанський,
І верблюда дромадера,
Золотих фазанів, зебру.
Так провадячи розмову,

Ми вкінці зостановились
Край окопаної ями,
Де ведмеді проживали;—
Боже правий, що я вгледів!

Кремеznий ведмідь пустині
Із Сибіру, сніжно-білий,
Надто любе залицяння
До ведмедиці провадив.

І ведмедиця та—Мумма!
Атта Тролева дружина!
Я пізнав її по ніжнім
І вохкому блиску в очах.

Так, вона! дочка полудня,
Чорна Мумма! тая Мумма
З Москалем живе в приятні,
З диким варваром північним!

Приступив до нас тут Негр,
Зуби скалячи, промовив:
«Що є кращого на погляд,
Ніж отся кохана пара?»

Я відповів: «З ким се тута
Маю честь я говорити?»
Він здивований поглянув,
«Чи ж мене ви не пізнали?»

«Я ж той мурин-князь, що перше
Грав на бубні в Фрайліграта.
Кепський був то час, я в Німцях
Почував себе самотним.

«Але тут, де я служу
Вартовим, де я ростини
Рідних тропіків знахожу,
Де я лева й тигра бачу,—

«Тут мені на серці легше,
Ніж на ярмарках німецьких,
Де що-дня я бив у бубон,
А харчі лихі мав дуже.

«Взяв недавно я русяву
Куховарочку з Ельзасу,
І тепер в її обіймах
Я зовсім як в себе дома!

«Як погляну їй на ноги,
То згадаю любих слонів.
А в її французькій мові
Чую рідну чорну мову.

«А як жінка розкричиться,
Я спогадую той бубон,
Що убраний черепами,
Він страшив гадюк і левів.

«В ясні ночі жінка плаче
Чуло так, мов крокодил,
Що із теплих вод зринає,
Щоб зажити прохолоди.

«Вже ж вона мене й годує!
Одгодовує! Я з давнім
Африканським апетитом,
Як над Нігером, жеру!

«Я собі живіт кругленький
Вже підпас. Він з-під сорочки
Вигляда, мов чорний місяць,
Що виходить з чорних хмар.»

XXVII.

(До Августа Фарнгагена фон Ензе).

«Майстре Людвігу, на бога!
Де се ви таку дурницю
Вискіпали?»—сі слова
Крикнув кардинал d'Esté,

Прочитавши ту поему
Про безумного Роланда,
Що велебности його
Присвятить смів Уріосто.

Так, Фарнгаген, друже давній,
На устах твоїх, я бачу,
Теж тремтять слова ті самі,
І той самий тонкий усміх.

Часто ти в житті смієшся,
Але може, що й поважно
Зморщиш ти чоло високе,
І прокинеться той спогад:

«Чи не мрії се лунають
Молоді, що бачив я—
Й Шаміссо, й Фукé, й Брентано
В ночі місячні блакитні?

«Чи не дзвін лунає тихий
В самотній, лісній каплиці?
Чи не дзвонять теж дзвіночки
На знайомій шапці блазня?

«Любі хори солов'їні
Бас ведмежий заглушає,
Злий, глухий, та він змінився
Хутко шепотінням духів.

«Дурість мудрі міні строїть!
Мудрість раптом губить глузд!
Смертний стогін тут зненацька
Переходить в сміх веселий!...»

Так, мій друже, все то гуки
З часу мрій давно минулих;
Та новітні трелі часто
Пробігають в давнім співі.

Ти в моїй свавільній пісні
Вчуєш де-не-де несмілість...
Я ласкавості твоєї
Поручаю сю поему!

Ох, се може вже остання
Вільна пісня романтична!
Серед крику, чвар, пожежі
Смутно спів сей пролунає.

Інші часи, інші птахи!
Інші птахи, інші співи!
Як гвалтують, наче гуси
Ті, що Рим відрятували.

Як щебечуть! гороб'ята,
Свічечки лойові в лапках,
А надулись, мов орли,
Що розносять грім Зевесів!

Як буркочуть! голубочки,
Щастям ситі, хочуть лиха,
І тепера не Венерин,
А Бельонин повіз тягнуть!

Як гудуть,—земля дрижить!
Се тепер весна народів,—
Колосальнії хрущі
Загули несамовито.

.Інші чася, інші птахи!
'Інші птахи, інші співи!
Може-б я їх і вподобав,
Як би мав я інші вуха!

6. II. 1893 р.

ENFANT PERDU.

(З Гайне).

Стояв на чатах я в війні за волю
аж тридцять літ забутим вартовим.
Боровся без надії, гинув з болю;
я знав—не вийду з боїська живим.
Як день, так ніч я чатував. Не спалось
мені, як товариству по шатрах,
а ледве трошки і мені дрімалось,—
вони схропнуть—і знов я на ногах!
Нудьга бере було вночі на варті
та й страх (не знають страху лиш дурні),
щоб те розбити, зло зривав я в жарті:
і свист і глул були мої пісні.
Було не сплю та зброю все готую.
Ось тільки йде який мерзенний шпиг—
гарячим оливом так влучно почастию,
що звалиться поганець миттю з ніг.
Та часом... треба щиро говорити...
Поганець був до бою теж готов
і бив незгірш... Ох, ніде правди діти!
Я весь поранений... я трачу кров...
Впав вартовий! На рани знемагає...
Один упав, то другі прийдуть в час...
Я неподоланий... глянь, зброя сяє...
Се тільки серце розірвалось враз!

ТКАЧІ.

(З Гайне).

Вже очі смутніі не плачуть сльозами,
Ткачі за станками докочуть зубами:
Країно! тобі смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!

Проклін тому ідолу, богу безодні,
Йому ж ми молились голодні й холодні,
Даремне з нас кожний до нього зорив—
Він з нас насміявся, він нас одурив.
Ми тчемо, ми тчемо!

Цареві проклін, що панує з панами,
Чому він не зглянувсь над бідними нами?
Остатню копійку бере у ткачів,
А потім ще каже стрілять, наче псів!
Ми тчемо, ми тчемо!

Проклін отій нашій-ненашій країні,
Де сором та ганьба панують єдині,
Де гинуть дочасно хороші квітки,
Де в цвілі та в гною живуть робаки.
Ми тчемо, ми тчемо!

Літа прудкий човник, тріщать наші кросна,
В день мучить нас праця, зрива навіть зо сна.
Державі старій смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!

ПРО ЛЮБОВ ТВОЮ, ДРУЖЕ...

(З Надсона).

(«О любви твоей, друг мой, я часто мечтал...»)

Про любов твою, друже, я марив не раз,
І від мрій отих серце так радісно билось,
Та прихильний твій погляд стрічав—і в той час
Так тривожно і сумно на серці робилось.

Я боявся, що порив хвилевий мене
І химерний прихильности сполох погасне,
І лишить сиротою подвійним мене
При тій мрії-мані про щось ясне та щасне,

Наче я що чуже, не питаючи, взяв,
Наче ця несподівана дружня ласка
Тільки привид, що раптом свінув тай пропав,
Нетривкий мов луна, неправдивий мов казка.

І немов не навмисне спинивсь на мені
Довго так отой погляд блакитний, лагідний,—
Це він мариться серцю у хворому сні—
З немигучим світанням він зникне безслідний...

Так у спеку, в пустелі, мандрівці трудні
Хоч і бачать оазу—не вірять у тривок:
«Це десь марево млисте в ясній далині
Надить раєм облудним, немов на спочивок».

ЛАГІДНІ ПОЕТИ, СПІВАЙТЕ!..

(З Віктора Гюго).

Лагідні поети, співайте! в гніздечку, у листі,
До вас і на заході літ
Всміхається ранок,—і кучері сиві в злотисті
Зміняє вам Музин привіт!

Поети! живіте, кохайте, плещіте крилами,
Сілайте в затишку своїм!
Бо щастя провадить свій бенкет одвічний із вами;—
Коли ж ви зближаєтесь з ним,

З тим гордим хаосом повстаннів—страшні там, суворі,
І темні проваля без-дна,
Верхів'я усі там, неначе голготськії гори,
Зречіться блакитного дня!

Зречіться своєї розкоші! зречіться кохання,
Щоб серцем величними будь;
Ставайте до більшого болю, на більше страждання
Щоб більш перемоги почуть!

Рід людський вже тисячі літ на собі ніс кайдани,
Підвів він тепера чоло,
Повстав і помстився за давні образи і рани,
Помстився за давнє зло.

Поважній бути повинні, потужні, суворі,
Як в бій той вступаєте ви;
Пташками єсте ви—тоді не летіте в простори,
Як ні,—будьте сильні леви!

КОЛИ СНИТЬСЯ МЕНІ...

(З Байрона).

Коли сниться мені, що ти любиш мене,
Ти на сон мій не гнівайся, любя,—
Тільки в мріях я маю те щастя ясне,
Кожний ранок—оплакана згуба.

Любий сон! забори собі силу мою,
А мені дай безсилля розкішне,
Може знов, як і в ту ніч, я буду в раю.
Ох, яке ж то життя буде пишне.

Смерть і сон—кажуть люди—то браття рідні,
Сон єсть образ мовчазної смерти,
Коли смерть може дати кращий рай, ніж у сні,
То я прагну скоріше умерти.

Ох, не хмур, моя мила, брівок лагідних,
Не гадай, що я надто щасливий!
Коли грішний був сон,—я спокутував гріх:
Зник без сліду мій сон чарівливий...

Хоч я бачив, кохана, твій усміх у сні,
Не карай ти мене за примари!
Після мрій чарівних прокидатись мені—
Се страшніше від всякої кари!

КІНЕЦЬ СТРАЙКУ.

(З Али Негрі).

Всі переглянулись бліді, знеможені
Безсонням, голодом, змаганням, горем.
Один промовив, злиднями загнічений:
«Що-ж?.. смерти не поборем»...

Озався другий: «Діти в мене хиріють
З нужди».—«Моя стара давно в шпиталю»,
Додав ще й третій. Жах насунув хмарою,
Всі похололи з жалю.

Тут скрикнув парубок з вогнистим поглядом,
Моторний, дужий: «Ні сього не буде!
Борімось до загину всі! Не даймося!
Ми ж не товар, ми—люди!»

...Всі переглянулись, бліді, знеможені
Безсонням, голодом, змаганням, горем.
Мовчали всі, а в думці озивалося:
«Ні... смерти не поборем»...

І всі, величні, хоч в нужденній одежі,
Здавивши в серці сорому ридання,
Пішли робить, сумні й страпні, мов привиди.
Та доки ж те страждання?

СМУТНОЇ ПРОВЕСНИ...

(Переспів з Ади Негрі).

Смутної провесни, серед травиці,
Фіялки цвіт дочасний розцвітав;
Зимовим холодом повіяло з діброви—
І піжний цвіт зів'яв.

Був вечір сумний—на устах у мене
Із серця поцілунок виникав;
Не повернувся ти—і любий поцілунок
Ще не розцвів, зів'яв...

ЛІРИЧНІ ПІСНІ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ.

Пісні, подані тут, не фантазія і не наслідування. Се справжні твори давньої єгипетської поезії, що доховалися до нашого часу на каміннях, у трунах молодих дівчат і—на смітниках великих давніх міст (через те деякі маємо тільки в уривках). Кожна з пісень має більше ніж 3000 літ. Одна тільки («Напис на стовпі») «молодша», бо походить з 700-го року до Р. Х.

Перекладені вони на нашу мову не з єгипетського первотвору, звичайно, а з наукового німецького перекладу проф. А. Відемана¹, при чому з прозаїчної форми повернені в віршовану. Зроблено се тому, що коли однаково точного перекладу дати не можна, не будши єгиптологом, і коли ритміка єгипетського вірша та й сама вимова єгипетських слів нікому невідома (єгипетське ж письмо дає тільки ідеї, а не звуки), то зоставалося єдиним можливим перекладати не букву, а дух первотвору. Дух же той, гадаю, не можна було-б передати, перекладаючи пісню не піснею, а прозаїчним переказом,—не можна собі уявити ніякої пісні в такій формі. Крім того, деякі з тих пісень, попри екзотичні подробиці, в цілому промовляють чимсь таким близьким, знайомим, що ритм рідної нашої пісні самохіть пристає до того тричі-тисячелітнього змісту. Таке було почуття перекладача, а якщо воно привело до помилки, то може колись український єгиптолог настане, що ту помилку поправить. Тим часом хотілося показати хоч так ці зразки ясної, радісної поезії великого загадкового народу. Доля того народу не була веселою—вся

¹ Див. А. Wiedemann. Die Unterhaltungs-Litteratur der alten Aegypter. Leipzig, 1903.

історія його проїшла під гнітом або своїх деспотів, або чужих напасників і все-ж-таки десь бралася сила не закривати очей на радість світа й життя; — може тому той народ і прожив так довго!.. Ясними радіщами усміхаються сфінкси, веселі барви сяють навіть на стінах гробовищ і рідко трапляється сумний вираз на скульптурних та мальованих поличчях тих папірусових труп, де замикалися мумії чорні. Така сама ясність і радість духа виявляються і в перекладених тут піснях. Проф. Відеман вважає їх не «народними», а «літературними», але, минаючи вже те, що ці терміни взагалі не мають твердої наукової основи, українцеві, звиклому до своїх високо літературних народніх пісень, скоріш, либонь, здається правдоподібним, що власне народня душа могла зродити ці співи, прості, нештучні і щирі, хоч непозбавлені й майстерности в вислові. В перекладі додержано якнайбільшої точности що до тексту, поданого у проф. Відемана, і ніде зміст не віддавався на жертву формі (скоріш навпаки); тож коли ці стародавні пісні промовляють до душі новітньому читачеві, то це буде заслугою не перекладача, а народа-творця.

I.

Ой далеко до берега тóго,
До розкошів закохання мóго!
Поміж нами річка протікає,
На мілізні крокодил чигає.
Я пушуся річкою тією
Та й поплину низом течією.
Не боюся я лихої долі,
Мчу по хвилях, мов по суходолі.
Від кохання виростає сила!
Маю чари, бо навчила мила.

II.

(Уривок).

Як вона уста розкриє, щоб напиться поділунок,
Я п'янію і без трунку!

Як надійде час вечірній, щоб для неї постіль слати,
Ой, слуго, май пильнувати!
Ти повий тонким серпанком постать люблю чарівниці,
Постели їй мов цариці.
З полотна царського хуста маєш милій постелити,
Ще й олієм покропити...

III.

Ох, як-би я був при милій негритьяною тією,
Я-б ходив слідком за нею!
Ох, тоді-б на люблю постать до-схочу я надивився
То-б-то радощів напився!..

IV.

Так любов до тебе всю мене проймає,
як вино водицю,
пахощі живицю,
Мов солодкий сік, що наскрізь проникає.
Ти-ж, ти-ж так спішишся, щоб уже скоріше
бути нам з тобою,—
рветься так до бою
Огир, що вбігає на побойовище.
По наказу неба милої кохання
як вогонь палає,
милого бажання
списом пробиває.

V.

Чи-ж моє серденько не пристало щиро
до твого кохання?
Я-б тебе не кинув, хоч-би дізнав я
що-день катування,
Хоч-би мене гнали в Сирію киями,
в Нубію різками,

Хоч-би проганяли в гору канчуками,
в доли колючками.

Я-ж-би не послухав нічиєї ради,
Зроду-б я не зрікся любові віради!

VI.

Ой, ляжу я долі посеред осади,
уже-ж бо я хворий з тяжкої досади.
Ось ідуть одвідать сусіди зблизенька,
а помежи ними йде моя миленька.
Оступись, лікарю, мила хай лікує,
тільки мила знає, що мені бракує.

VII.

На хуторі в коханої моєї,
де серед двору є нова криниця,
відскочив засув, двері відчинились,—
я чую милая моя гнівиться.
Що, як-би я був тим рабом придверним
і то-б на мене сердилась дівчина!
Як-би почув той гнівний голосочок
від страху я-б зробився мов дитина.

VIII.

Мій хороший! Серце прагне
господарити для тебе,
годувати, доглядати,
забуваючи про себе.
Щоб моя рука спочила на руці твоїй!
Як-би-ж ти мені відмовив
цілування-милування,
говорило-б серце потай,
притлумляючи благання:
«Я самотна серед ночі, зник величний мій!

Я тепера наче мертве, мов лежу в труні,
бо хіба ж не ти здоров'я і життя мені?..»

А як-би ти привернувся
до мене близенько,—
«от, знайшлося любе щастя!»
мовило б серденько.

ІХ.

Кличе голос голубиний:
«Світ осяйний та милий!
Ой, куди б нам полинати?»
Ні, голубоньку білий,
Ні, не клич, я ж тут край нього,
Я його обіймаю,
Ми так любо розмовляєм,
Ми щасливі без краю!
Не розлучимось до віку,
ручка ручку стискає,
Де хороше походити,
він мене провожає.
Між усіма дівоньками
я найкраща на вроду,
бо не журив мого серця
мій коханий ще зроду.

Х.

НАПИС НА СТОВПІ.

(Хвала царівні).

Люба! Любе кохання її!
Люба! Любе кохання її перед всіми царями!
Люба! Любе кохання її перед всіми мужами!
Мила вона перед всіми жінками!
Люба в коханні царівна!
Ні з жінок, ні з дівчат що найкраща не буде їй рівна!

В неї коси від темряви ночі темніші,
від ягід тернових чорніші.
В неї зуби міцніші від зубців кременних в серпочка,
а рукою прислонені груди немов два квітчасті віночки...

(Далі напис розбито).

XI.

Спів, що вибито в храмі над-
гробним покійного царя Анте-
фа, що стоїть там перед спів-
цем з арфою ¹.

Єсть же то Доброго Владаря ² наказ, хороша встанова,
щоб наше людське тіло зникало із часом минушим,
інші ж речі величні тривали від літ предковичних.
Навіть боги ³, що колись панували, спочили в гроб-
ницях.

Люди, в шанобу завітчані, розумом сяючі, й тії
в гробах поховані. Той, хто творив собі храми,—
де він тепер? де поділись його всі діла?
Чув я слова Імготепа, слова Гордудуфа ⁴,
То-ж-бо за тії слова прославляють їх так по всім світі.
Леж тепер місто царів тих, і що їм тепера належить?
Мури їх знищено, міст їх немов не бувало ніколи.
І вистовець не приходять од їх, щоб за їх розказати
та призвести наше серце податись у тії місця,
звідки вони одійшли на той світ...

¹ Сей спів (під таким заголовком) знайдено переписаним у кінці одного збірника ліричних пісень про кохання, що тут перекладені.

² Добрий Владар—Озіріс, що вважався переважно богом над мертвими.

³ Тут поет може мав на увазі не справжніх богів, а фараонів, що вважалися втіленням богів на землі.

⁴ Імготеп і Гордудуф (або Дадудфгор)—славні в давньому Єгипті царі-мудреці.

Заспокой своє серце,
щоб не вражалось воно, не журилось думками такими;
слухай бажання його, поки ти ще живеш на сім світі!
Пахощі лий на волосся твоє, із найтоншого льону
хай тобі буде одежа, покроплена сутим
соком чудовим, пахучим з усякого божого зілля.
Більше утіх заживай, ані ж досі, нехай твоє серце
буде невтомним. Йому потурай і тому, що хоробше.
Справи свої на землі так рихтуй, як наказує серце,
поки надійде до тебе той день; повний смертної муки,
день, коли бог нерухомого серця¹ не вчує благання.
Слізьми — життя не вернути людині, що зложена в
гробі.
Отже святкуй собі радісний день, не бажай відпо-
чинку:
Бачиш, не дано людині забрати з собою маєтків,
Бачиш, ніхто ж, одійшовши туди, ще назад не вертався.

ХІІ.

Щиро-народніми проф. Відеман уважає оді дві невеличкі
пісеньки, написані над барел'єфами. Одна надписана над па-
стухом, що жене отару по залитих Нілом луках, а друга над
волами, що гарманують (молотять). Навожу їх тут у примітці,
бо вони не належать до загального характеру тих, що умі-
щені в тексті.

А. ПІСНЯ ПАСТУХА ДО ОТАРИ.

Ваш пастух живе з бідую,
день-у-день бреде водою;
він з рибою вітається,
з німиною змовляється.

¹ Озіріс.

В. ПІСНЯ ДО ВОЛІВ.

**Молотіть собі, молотіть собі,
гей, ви, волики, молотіть собі!
Дбайте соломп собі на обрік,
а господарю пшениці на рік.
На приставайте, не спочивайте,
бо не гарячє, сонце не пече.**

ПРИМІТКИ ДО IV ТОМУ

1. Вілія, що наші струмочки приймає... (З поеми Мідкевича: «Конрад Валенрод»). Друкована — «Зоря», 1887, ч. 10. Після того ніколи Лесею Українкою не передруковувалася і не входила в збірки. Мідкевич належав до ранньої поетичної лектури Лесиної. Вплив його позначився в циклах Лесиних поезій—«Кримські спогади»—в більшій мірі (1891 року) та «Кримські відгуки»—в значно меншій мірі (1897 року). Крім того маємо ліричну поезію (без точної дати, але 90-х років) «На мотиви з Мідкевича».

П'ятнадцятилітня поетка дала при передачі Мідкевичової «Пієн'і» з «Конрада Валенрода» зразково точний переклад: Він вартий порівняння з оригіналом, що його тут наводимо.

PIEŚŃ.

Wilija, naszych strumieni rodzica,
Dno ma złociste i niebieskie lica—
Piękna Litwinka, co jej czerpa wody,
Czystsze ma serce, śliczniejsze jagody.

Wilija w miłej kowieńskiej dolinie
Śród tulipanów i narcysów płynie—
U nóg Litwinki kwiat naszych młodzianów
Od róż kraśniejszy i od tulipanów.

Wilija gardzi doliny kwiatami,
Bo szuka Niemna, swego oblubieńca—
Litwince nudno między Litwinami,
Bo ukochała cudzego młodzieńca.

Niemen w gwałtowne pochwyci ramiona,
Niesie na skały i dzikie przestworza,
Tuli kochankę do sinnego łona,
I giną razem w głębiokościach morza.

I ciebie równie przychodzień oddali
Z ojczystych dolin, o Litwinko biedna!
I ty utoniesz w zapomnienia fali
Ale smutniejsza, ale sama jedna.

Serce i potok ostrzegać daremnie:
Dziewica kocha—i Wilija bteży;
Wilija znikła w ukochanym Niemnie,
Dziewica płacze w pustelnicznej wieży.

В лексиді перекладу різниця дріб'язкова; близько поріднені дві слов'янські мови дозволяють максимально точно передавати текст; затруднення виникають у двох моментах: вимоги рими та різна ступінь енергійности польської та української мов.

Проаналізуємо лексику в зв'язку з римуванням:

1) перший рядок: замість «струмочків родительниці» — «струмочки приймає»; заміна не змінє змісту; пропав образ, але вираз став конкретніший;

2) четвертий рядок: замість «краща від ягоди» — «кращу має вроду»: змісту не змінює; потрібно для рими;

3) друга строфа передана дословно: рими — однакові з Міцкевичем;

4) третя строфа так само передана дословно; одну риму змінено та трохи спрощено;

5) четверта строфа — дословна; майстерня знайдено вихід з проблеми рими: «обійми — прийме» — рима не бідніша від Міцкевичевої, навіть багатша, бо різні частини мови.

6) п'ята строфа — точнісінький переклад, з інверсією третього рядка і заміною «ваша jedna» на «безрідна» (вимога римова).

7) остання строфа — все збережено прекрасно; заміна єдина: замість «плаче» — «гине»; не шкодить змістові, навіть надає йому сили.

Другий момент — різна ступінь енергійности двох мов полягає ось в чому: польська мова значно енергійніша: в неї легко випадають складові голосівки: «Wiatr» — укр. вітер; «nic» — укр. нічого; «umieć» — укр. «уміти» і т. и.. Зрозуміло тоді, як важко у перекладі з польської на українську (так само і російську) мову зберегти точно метр та ритм.

Мідкевич дав свою «Пісню» звичайним одинадцятискладовим силабічним віршем. Леся принципово вважала потрібним зберегти той-же розмір вірша. Проте вказана вище властивість більшої стислості польської мови не вповні їй це дозволила. На 24 рядки «Пісні» в Лесі є 7 відступів від нормального одинадцятискладового силабіка. Схема по строфах Лесиних така:

- 1) 12—13—11—12; 2) 11—11—11—10; 3) 11—12—11—11;
4) 11—11—11—11; 5) 11—11—11—10; 6) 12—11—11—11.

Силабічні поезії дозволяють відхід на один склад у той чи інший бік: отже ритмічне затруднення чувається тільки в 2-му рядку поезії.

Мідкевич вар'ює строфіку пісні: перші дві строфи—aabb, решта чотири—abab; Леся акуратно зберігає цю варіацію.

Отже надзвичайно характерний цей Лесин переклад для характеристики П, як перекладача. Вона дуже обережно й сумлінно поводитися з кожним оригіналом. Це стосується не тільки до раніших перекладів, але до всієї перекладної спадщини української поетеси.

2. Сірома. (З Віктора Гюго). В рукописові підзаголов повторює заголовок автора: «Бідні люди». (Les pauvres gens). Дата Лесиного перекладу не відома. Вперше поему надруковано в часописові «Народ», 1891 р., ч. 10—12 (тут—з підзаголовом «Бідні люди»). Передруковано в збірці «На крилах пісень» К. 1904. стор. 123, (тільки з Лесиним заголовком «Сірома», переспів; з присвятою М. Драгоманову). У В. Гюго поему дано дванадцятискладовим силабічним віршем; Леся вдало трансформувала цей метр у чотирьохстоповий анапест (в чоловічих римах—12 складів, в жіночих—13).

3. 3 «Ріг-Веди». Ці досить вільні переклади з індійської «Ріг-Веди», мабуть, зроблені з французького чи німецького тексту, бо Леся, певна річ, індійською мовою не володіла. Маємо з листувань Лесі й до Лесі вказівку, що М. П. Драгоманів, у відповідь на її прохання, вказав Лесі Українці німецький переклад Лудвіга та французький переклад Лянгла. Переклади з «Ріг-Веди» увійшли в книжку Лесину «Старо-

давня історія східних народів», що її зложила Л. Українка в роки 1890—1891 для своєї молодшої сестри, коли вчила її всесвітній історії. Рукопис книжки так і залишений був без друку самою Лесею і тільки через п'ять років після її смерті, заходом сестри її, тої самої, що для неї це робилося, Ольги Петрівни Косач-Кривинюк, був надрукований і виданий, як підручник. («Леся Українка. Стародавня історія східних народів». Видання Ольги Косач-Кривинюк. Катеринослав 1918). Відповідні перекладам місця з індійського оригіналу ласкаво вказані для цього видання проф. М. Я. Кашиновичем.

4. 3 «Buch der Lieder» Гайне. Переклади ці було видано окремою книжкою: «Всесвітні твори. «Книга пісень» Гайнриха Гайне. Переклади Лесі Українки та Максима Стависького. Львів 1892. З друкарні Товариства ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського». М. Стависький — Максим Славинський — приятель юнацьких років Лесиних, пізніш письменник-публіцист російський (в часописові «Вестник Европы»), людина з чималим поетичним обдарованням. В цій спільній роботі перекладання «Книги пісень» Гайне Леся Українка взяла участь майже подвійну в порівнянні з товаришем: Славинському в книжці перекладів належить 51 переклад, Лесі Українці—92 переклади; вони в тексті мають нумерацію Гайне. Для Лесі Гайне був у молоді роки, в часи її поетичного «учнярства», за видатний зразок. Мотиви та засоби Гайневі (наприклад, метрика Гайне) були глибоко прищеплені собі Лесею і подавали себе знати навіть в її найпізніших творах (наприклад— в казці «Про велета» р. 1913-го). Мотиви, запозичені з Гайне чи спільні з його поезією, див. у вступній статті О. Бургардта в цьому томі.

Чотири переклади зі зроблених Лесею Українкою були надруковані ще до виходу з друку книжки «Книга пісень», а власне:

1) «Зоря». 1889 р. ч. 1. З Гайне. а) «Вони мене дражнили...»; в) «Чого так побігли ті рожі ясні?»; с) «Як я про свою говорив вам печаль»...

2) «Зоря». 1890 р. ч. 24. З Гайне. «В тебе її діаманти і перли»...

Крім того, переклад «Гірської ідилії» вже значно пізніш після виходу в світ книжки перекладів було передруковано в часописові «Рідний Край» 1907 р. ч. 2 (але в скороченому вигляді, без третьої частини).

Переклад вірша: «Вони мене дражнили»... так само ще раз було передруковано в «Рідному Краєві», 1908 р. ч. 21.

Причиною повторень, очевидно, як це показує відома частина листів Лесі Українки до матері (редактора «Рідного Краю») була потреба часопису в матеріялах для друку; Леся в той час тяжко хворіла, не могла заново нічого писати та давала з вже раз надрукованих запасів.

Книжка перекладів з Гайне, що робилася Лесею Українкою та Максимом Славинським, робилася з благословення та під уважним доглядом матері Лесиної—поетки й поетичного перекладача. До книжки додано й передмову Олени Пчілки. На початку книжки маємо епіграф перекладачів: «*fais i vrega*»—«роби й сподівайся». Епіграфа, поданого до «Книжки пісень» Гайне, переклала сама Олена Пчілка:

Я вложив у сюю книгу
Всю журбу мою, всі жалі,
Разом з нею ти розгорнеш
Мого серденька скрижалі.

Гайне українською мовою перекладали не тільки Л. Українка та М. Славинський. Славетний німецький лірик взагалі підійшов до художнього смаку українських поетів, і багато з них віддали данину свого захоплення його поезіями—перекладами своїми. До того не це тільки викликало часто-густо перекладання з Гайне: великий німецький поет був безперечний світовий поет; мотиви його лірики були остільки широкі та заглиблені, що більшість поетів—і не тільки українських—відчували на собі його більш-менш міцний вплив. Уважне приглядання до впливу Гайневого на творчість Л. Українки доводить, що вона переважно навчалася від нього поетичних форм, залишаючись поеткою з самостійним поетичним світоглядом, не прищепивши собі від нього ані його їдкої злости, ані його убивчого скепсису. Коли разом з тим Гайне з великих поетів був найближчим у літературних впливах на Лесю Українку, то це тільки доводить, що інші європейські письмен-

менники, яких вона добре знала й цінувала, почасти й перекладала (Мюссе, Гюго, Байрон, Мідкевич і ін.) незначний мали на неї вплив. Так воно й повинно було статися: Леся Українка з'явилася з таким оригінальним обдарованням і так швидко його розвинула, так швидко знайшла свій власний голос поетичний та свої власні тематику й поетичний стиль, що можна дуже обережно тільки говорити про літературні впливи на автора «Лісової пісні»,—і то переважно тільки в її молоді роки.

З українських поетів крім Лесі Українки та Славинського повний переклад «*Buch der Lieder*» дали українському читачеві поети Дмитро Загул та Володимир Кобилянський; див. видання: «Повний збірник творів Гайнриха Гайне» том I. кн. I. Книга пісень, частина I. Видавництво «Серп і Молот». К. 1918. стор. 150; том I, кн. II. Книга пісень, частина II. Вид. «С. и М.». К. 1919. стор. 132. (Тіж самі поети видали ч. I тому II-го «Нові поезії» Гайне. Київ, 1919, стор. 180. На цьому виданні припинилося. Володимир Кобилянський вмер серед дієї праці). Крім цього повного перекладу, низка українських поетів зверталася до перекладів з Гайне. Значимо тут видатніших з них: Володимир Шашкевич, П. Куліш, О. Федькович, П. Свенцидський, А. Навроцький, М. Старицький, О. Кониський, О. Маковей, Б. Дидицький, Ом. Левицький, Ост. Левицький, В. Масляк, Б. Грінченко, М. Кодлюбинський, А. Кримський, П. Чубинський, В. Александров, В. Милорадович, Ст. Чарнецький, В. Щурат, Л. Старицька-Черняхівська, М. Рильський.

Пояснення до перекладу «*Buch der Lieder*».

Стор. 24. Гонг чи Гангес—велика річка в Індії, що з старих часів вважається індусами за «святую» річку й вода її вважається за «очищаючу» та «визвольну».

Стор. 25. Канцона, терціми, сонет—особливі форми віршу, утворені в добу Відродження, зв'язані в ті часи разом з тим з темою кохання. Гайне власне в цьому останньому розумінні про їх згадує.

Стор. 39. Майнц—велике німецьке місто при впадінні річки Майн у Рейн, одна з найкращих місцевостей Німеч-

чини, і Гейдельберг—так само—німецьке місто зі старезним і славетним Гейдельберзьким університетом, що існує з 1386 року і є й досі центром Гейдельберзького життя. «Гейдельберзьке барило»—очевидно, славетні руїни великого історичного палацу в Гейдельберзі. Нельн—старезне німецьке місто, засноване р. 50-го по нар. Хр. ще римським Правителем Агрипиною; розкинуто на обох берегах Рейну.

Стор. 39. Христофор Святий—герой давньої німецької легенди про те, як великого зросту та велетенської сили Христофор служив перш за все королеві; побачивши, що король боїться чорта—перейшов служити чортові; побачивши, що чорт боїться Христа, перейшов служити Христу.

Стор. 39. Рейн—найбільша річка Німеччини; в німецькій поезії та народніх легендах грає ролю, подібну до роляї Дніпра в народній українській поезії.

Стор. 48. Атлас чи Атлант—в «Одисеї» Гомера—мудрий титан, що підтримує величезні стовпи, на яких держиться небо над землею. За Гезіодом—він є засуджений Зевсом тримати своїми руками на голові звід небесний.

Стор. 61. Саламанка—старе еспанське місто, з численними будинками готичного стилю, з університетом, заснованим у році 1239-му.

Стор. 61. *Seneca*—еспанське «пані».

Стор. 71, 76. Гарц—гірський масив у Саксонії з вершиною Брокен; місце легендарних подій багатьох творів німецького народного епосу.

Стор. 77. Ільза, річка в Саксонії, що починається на Брокенських горах; Ільзенштейн—гранітна гора в долині р. Ільзи. Використані в народніх німецьких легендах та піснях.

Стор. 80. Гослар—одно з найстаріших міст німецьких, 11-го століття, біля Гарцу.

5. Атта Троль. Літня назва Г. Гайне. В рукописові Лесиному—дата викінчення—6 лютого 1893 року. Видано тільки через десять років спільно з новими перекладами того ж Максима Славинського: «Гейнрих Гайне. Атта Троль. Раткліф. Баллади. Переклади Лесі Українки і Максима Славинського. Вид. редакції Літ.-Наук. Вістника. Львів 1903». В книжці Лесі

Українці належить тільки переклад «Атта Троль». Решта книжки—переклади М. Славинського.

Отже українська література має зроблений Л. Українкою повний переклад славетної сатири Гайне. Пізніш уривок з «Атта Троль» подав в своїй книжці перекладів з Гайне Дм. Загул. Див. «Гайнрих Гайне. Сатири. Переклад Д. Загула. Бібліотека Книгоспілки». Х. 1923 стор. 64. З поеми «Атта Троль», стор. 55—61.

Пояснення до перекладу казки «Атта Троль».

Низка місцевостей, осіб, що згадуються в сатиричній казці Гайне вимагають деяких пояснень.

До стор. 86. **Нотере**—відома місцевість у французьких Піренеях, тепер—великий курорт. **Баски**—нечислений нарід що живе на обох похилах Піренеїв, з окремою мовою, що їй заборонено по школах так Франції, як і Іспанії. Проте мова дуже цікава, надзвичайно багата голосівками; лінгвістика знає 8 діалектів та 25 піддіалектів баскської мови.

Фердинанд Фрейліграт (чи Фрайліграт), німецький поет (1810—1876 р.р.), сучасник Гайне, для тодішніх часів—поет яскраво революційного напрямку.

До стор. 87. **Дон-Карлос**, брат короля Іспанського Фердинанда VII, що хотів стати сам королем (р. 1833-го) та потім мусів тікати з Іспанії.

До стор. 91. **Пегас** у грецькій мітології—крилатий кінь Беллерофона, що народився з крові Медузи, що їй став голову Персей. Але в новіші часи (так і в Гайне) Пегас став за коня поетів, що ніби злітають на ньому до неба на крилах натхнення.

До стор. 92. **Ронсеваль**—село в Іспанії, де, за історичним переказом, було вбито Роланда. **Роланд**—французький національний герой з народнього французького епосу «*Chanson de geste*» (друга половина XIV віку). Серед пісень цього епосу є окрема славетна «пісня про Роланда». Пісня ця є в російському перекладі проф. Де-ла-Барта (СПБ. 1897). **Дюрандо** чи **Дюрандаль**—назва Роландового меча.

До стор. 93. **Масман**—німецький філолог, сучасник

Гайне, (1797—1874), що писав про старі пам'ятники німецької літератури та між иншим про «Танок смерті».

До стор. 94. **Лаерт** — у грецькій мітології батько Одиссея.

Пенелопа — у грецькій мітології — дружина Одиссея та мати Телемака. Вона є символом жіночої вірності в коханні, бо підчас 20-літньої подорожі Одиссея була йому вірною, не вважаючи на численну кількість претендентів на її руку.

До стор. 97. **Равнер** — німецький незначний письменник, сучасник Гайне.

До стор. 102. **Давид** — другий цар ізраельський, царював 908—950 р. до нар. Хр.

До стор. 104. «Стережися Бауера і Фаєрбаха». **Едгар Бауер** (1820—1886) — радикальний німецький філософ, сучасник Гайне; **Людвиг Фейєрбах** (1804—1872) — славетний німецький філософ-атеїст.

До стор. 106. — **Мойсей Мендельсон** (1729—1786) — відомий німецький філософ-деїст.

До стор. 109. **Pont d'Espagne** — «міст еспанський»; місце переходу з Франції до Іспанії через Піреней.

До стор. 113. — «З рамок рубенсових». **Рубенс** — славетний голандський художник (1577—1640). Головною рисою його художніх творів є безпосереднє, свіже почуття життя, в супереч аскетизмові мистецтва його доби.

Брауншвайг — велике німецьке місто.

До стор. 116. **Прозерпіна** (чи **Персефона**) — в мітології античній — дочка Зевесова, богиня підземного царства.

Харон — у грецькій мітології — сивий перевізник до підземного світу; перевозив мерців через річку Стікс, що розділяє цей світ та підземний.

До стор. 116. **Німрод** — легендарний засновник царства Вавилонського, внук біблійського Хама; **Карл десятий** — унук Людовика XV (1757—1836).

До стор. 127. **Артур** (Артур) — англійський герой 5-го віку після нар. Хр., **Ожйє** — так само — французький герой середньовічного епосу. **Вольфганг Гете** — великий німецький поет (1749—1832).

Вільям Шекспір — великий англійський драматург (1564—1616).

Франц Горн (1791—1873)—німецький письменник сучасник Гайне.

До стор. 130. **Діана**—римська богиня (грецька—**Артеміда**), богиня природи й полювання. **Антеон**—грецький герой. За те, що подивився, як Діана купалася, був перетворений в оленя та розтерзаний власними собаками.

Жан-Баттист Грез (1725—1805) славетний французький художник, що вславився портретами жінок і дівчат.

До стор. 131. **Шегерезада**—славетна байкарка зі збірки східних казок індійського та арабського походження за назвою «Тисяча та одна ніч». (IX віку до нар. Хр.).

До стор. 132. **Іродіада**—юдейська царівна, унука Іродова, попросила й одержала за своє гарне танцювання голову Івана Хрестителя

До стор. 135. **Романья**—колись славетна італійська провінція.

Авалун чи Авалон—легендарна країна, де царює фея Моргана, сестра короля Артура, куди саги перенесли й інших легендарних героїв (Ожйє, Роланда).

До стор. 137. **Аргонавти**—співучасники походу грецьких героїв до Колхиди за золотим руном.

До стор. 138. **Язон**—ватажок аргонавтів.

До стор. 140. **Гамбург, Франкфурт**—старі славетні німецькі міста.

До стор. 142. **Феб («променистий»)**—у греків прізвище Аполлонове, античний бог сонця.

До стор. 147. **Швабія**—бувше німецьке герцогство.

Карл Майер—швабський поет (1786—1870).

Штутингерт—німецьке місто.

До стор. 144. **Юстін Кернер**—німецький поет та лікар (1786—1862), що займався також демонізмом та спиритизмом.

До стор. 146. **Густав Пфигер (1809—1890)**, німецький поет та критик, що між іншим подав розгляд творів Гайневих, на що Гайне відповів своїм уїдлигим «Schwanspiegel».

До стор. 147. **Толоза**—місто в Іспанії.

До стор. 149. **Соломон**, син Давида, цар ізраельський, царював 993—953 роки до нар. Хр., як говорять біблійні книжки—вславився мудрістю.

До стор. 152. Замість трьох імен німецьких—крапки; очевидно—через цензурні умови.

До стор. 151. Шеллінг (1775—1854)—славетний німецький філософ та романтик.

До стор. 153. Нупідом (римське) чи Ерот (грецьке)—бог кохання.

До стор. 154. Емілія Гальоті—героїня славетної драми тої ж самої назви Лесінга: німецький славетний поет та критик (1729—1781).

До стор. 158. Люї-Филип—французький король (1773—1850), що підчас революції 1848 року втік до Англії і там вмер.

До стор. 162. Ельзас—французька країна, що належала до Німеччини з р. 1871 до 1918-го.

До стор. 163. Шаміссо (1781—1830), Кароліна Фунс (1773—1831) та Брентано (1778—1842)—відомі німецькі письменники XIX віку.

До стор. 164. Венера—римська богиня кохання; Бельона—римська богиня війни.

6. З Гайне. Маврський король. Надруковано в «Новій Громаді», 1906, ч. II.

7. З Гайне. *Enfant perdu*. Надруковано у «Вільній Україні». 1906 р. ч. III. Ця ж поезія-сатира є в пізнішому перекладі Д. Загула. Та ж збірка «Г. Гайне. Сатири». Х. 1923. стор. 62—63.

8. З Гайне. Тиачі. Цей переклад одної з найпопулярніших поезій Гайне, знайдений лише недавно. Його надруковано р. 1926-го в «Записках Ніжинського Інституту Народної Освіти» кн. VII з статтю—коментарієм П. Одарченка. (стор. 221—227). Рукопис було знайдено П. Одарченком в матеріалах Гадацького Музею ім. М. П. Драгоманова; підпису Лесі і дати не було зазначено. Але письмо рукопису безсумнісно належить руді Лесі Українки. П. Одарченко в своїй названій статті-коментарі робить детальну аналізу письма Лесі (це ще не доводило б авторства перекладу Лесиного), а далі розглядає уважно лексичні особливості рукопису та звукову сторону перекладу і приходять до безперечного висновку, що переклад цей справді належить Лесі Українці. Редакція

цілковито приєднується до цього висновку, тим більш, що всі біографічні моменти не заперечують факту такого перекладу: знаходження рукопису в архіві Драгоманова; автентичність руки Лесина; попередні відомості, що Леся, серед інших творів Гайне, переклала й «Шлезькі ткачі»; неможливість за тогочасних цензурних умов надрукувати цей переклад; цікавість Лесина до подібної теми з робітничого життя: Лесі Українці належав також переклад драми Гавітмана «Ткачі», зроблений для соціаль-демократичних організацій, з якими вона тоді була зв'язана, для розповсюдження дієї визначної для того часу соціальної драми серед українського робітництва.

Зараз маємо крім цього недавно знайденого перекладу «Ткачів» Гайне ще переклад цієї поезії українською мовою Володимира Кобилянського:

З очей засумованих сльози не точуть.
Сидять за верстатом, зубами скрегочуть:
«Німеччині смертний покров ми тчемо,
Трикратне прокляття в нього ввітчемо
Тчемо ми, тчемо!» і т. д.

Переклад В. Кобилянського був зроблений, коли ще не знали про існування перекладу Л. Українки. (Див. Г. Гайне. Нові поезії. В перекладі Д. Загула й В. Кобилянського. К. 1919. стор. 164—165).

9. 3 Надсона. «Про любов твою». Дата поезії, очевидно, 1896 рік, коли писано драму «Блакитна Троянда». У виході четвертому 2-ї дії цієї драми цю поезію читає, як свій переклад з Надсона, Орест Груґч, «молодий письменець». Надсон був, як поет, близький Лесі Українці у 80 та 90 роки. Трудно зараз зважити, чи переклала вона колись раніш цю поезію та використала її в «Блакитній Троянді», чи переклад зроблено спеціально для драми, аби словами Надсона, близького тодішньому поколінню інтелігенції, характеризувати настрій дієвої особи драми. Було цей переклад надруковано р. 1925-го в «Антології російської поезії в українських перекладах». Редакція Б. Якубського. Д. В. У. стор. 199.

10. 3 Віктора Гюго «Легідні поети, співайте». Надруковано в «Рідному Краєві», 1906 р. ч, 18.

11. З Байрона «Коли сниться мені, що ти любиш мене». Надруковано в «Рідному Краєві», 1906 р., ч. 50.

12. З Ади Негрі. Кінець страйку. Надруковано в «Рідному Краєві», 1907 р. ч. 11.

13. З Ади Негрі. «Смутної провеси». Надруковано в «Рідному Краєві». 1907 р. ч. I. (20 жовтня). При цій поезії підзаголовок, Лесею зроблений: «Переспів з Ади Негрі»; очевидно, переклад не точний, а власне тільки—переспів. Ада Негрі, італійська поетеса, сучасниця Лесина (народилася р. 1876-го), народня вчителька з професії, міцно зв'язана з селянською класою та робітництвом свого народу. Пізніш—міська вчителька в Мілані та жінка фабриканта. Поезії її були пройняті глибоким співчуттям до страждань бідного й стражденного народу. Це примусило Лесю Українку зацікавитись її творчістю; наслідком цього зацікавлення залишилися переклади двох вищеназваних поезій та критична стаття російською мовою. «Два напрямлення в новейшій італійській літературі», де Л. Українка розглядала творчість народньої поетеси А. Негрі поруч з творчістю аристократичного письменника д'Анунціо, віддаючи всі свої симпатії творчості Ади Негрі.

14. Ліричні пісні давнього Єгипту. Надруковано в «Літер.-Науков. Вістнику», 1910 року, ч. IX. Див. пояснення в передмові до перекладу самої Лесі Українки.

Б. Якубський.

ЗМІСТ IV ТОМУ.

Стор.

Лєся Українка і Гайне. *О. Буріарат* . . VII—XXIV.

РАННІ ПЕРЕКЛАДИ.

Вілія, що наші струмочки приймає (з Мідкевича)	3
Сірома (Бідні люди), (з В. Гюго)	4

З Ріг-Вєди.

Гімни до ранньої зорі (I—II)	12
Гімни Агні (I—II)	13
Гімни про перемогу Індри над Агі (I—II)	15
Гімн до сонця	15
Гімн до найвищого духа Pramâtma	16
Погребові гімни (I—IV)	17
Гімн до Йами	19

З BUCH DER LIEDER Г. Гайне.

З циклу «Jungen Leiden».

9. Бог сна поніс мене у замок десь заклятій	20
---	----

З циклу «Lyrisches Intermezzo».

1. Коли настав чудовий май	22
3. І рожу, й лілею, і сонце, й голубку	22
5. Твоє обличчя любе, миге	22
6. Обличчям до мого обличчя склонись	23
8. На небі нерухомо	23
9. Тебе, моя любко єдина	24
12. Ти не любиш мене, ти не любиш мене	24

14. Цілуй, а не клянись мені	25
15. На оченьки милої любки дивні	25
17. Ти скажи мені, кохана	25
19. Не жаль мені, хай серце розіб'є	26
20. Так, ти нещасна! і не жаль мені	26
21. Сопілки й сурми грають	27
22. То ти вже про те і не згадуєш, ні	27
24. Чого так поблідли ті рожі ясні	28
26. Співав соловейко і липа цвіла	28
27. Колись ми з дівчиною двоє кохались	29
31. Поки на чужині я довго блукав	29
33. Я бачу світ пишний і неба сіяння	29
38. Як я з милою розставсь	30
41. Філістери гарно вбрані	30
42. Багато з забутого часу	31
43. Хлопець кохає дівчину	32
48. Сиділи ми, любко, обоє	32
51. Блискучого літнього ранку	33
52. В розкішній красі таємничій	33
53. Вони мене дражили.	34
56. Всі за чаєм сиділи, й розмову	34
59. Якось був я в чулім настрою	35
61. Крізь сон колись тяжко я плакав	35
62. Що-ночі у сні бачу, мила, тебе	36
64. В гаю шумить вітер осінній	36
66. Була холодна північ та німа	37
67. Похований той на розпутті	37
68. Де я не гляну, всюди очі	38
69. Всі давні та прикрі співи	38

З циклу «Die Heimkehr».

3. Сумне моє серденько трудне	40
5. Ніч, дощ і негода страшенна	41
8. Дівчино, рибалонька люблю	41
9. Над морем зійшов місяченько	42
12. Вітер смерчі білі, страшні	42
13. До танцю вітер грає	43
14. Вже вечір. На морі так темно	43

16. Вечірні промені ясні	45
21. Я знов по сьому місті йду	45
22. Знов прийшов я до того будинку	46
23. Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають	46
25. Дівчина спить тихо в кімнаті	46
26. Стою я у мріях непевних	47
27. О, я нещасний Атлас! цілий світ	48
32. На дворі негода страшенна	48
33. Гадають усі, що я сохну	49
37. Як я про свою говорив вам печаль	49
39. Люди, не глузуйте з чорта	49
41. Були ми маленькими дітьми	50
43. Наче промінь місяченька	51
46. Не дивуйте мені, люди	52
47. Пора вже мені добрий розум вернуть	52
49. Серце! Доля ще не вмерла	53
51. Любко, се для тебе згуба	53
52. Як уночі на ліжку	53
54. Хай на дворі вітер грає	54
55. Хто благає матір божу	54
58. Ти все не дозволяєш	54
59. Сафіри—оченьки твої	55
60. Я тобі на вірність клявся	56
62. Давно вже я збожеволів	56
63. Сьогодні у них товариство	56
64. Я прагну усю мою тугу	57
65. В тебе й діаманти, і перли	57
72. Я з вами розстався у літню спеку	58
73. Я з нею розстаюся, я її покину	58
74. Ми їхали вдвох цілу нічку	59
78. Як будеш дружинонька шлюбна моя	59
83. В молодії давні літа	59
84. Ти на мене ворогуєш	60
85. Ох, се знов ті самі очі	60
91. На валах у Саламанді	61
93. Я бачу, що ти вже мене покохала	61
94. Над горами сонечко сходить з-за гаю	62
97. Тихо в полі, гай темніє	62

98. Темна нічка на дорозі	62
99. Смерть—се ніч спокійна, тиха	63
Світова тьма	64
Раткліф	67

З циклу «З подорожі до Гарда».

Пролог	71
На Гарденбергу	72
Пастух	74
На Брокені	76
Ільза	77
Гірська ідилія (I—III)	79

АТТА ТРОЛЬ Г. Гайне 86—165

ПІЗНІШІ ПЕРЕКЛАДИ.

Маврський король (з Гайне)	166
Enfant perdu (з Гайне)	169
Ткачі (з Гайне)	170
Про любов твою, друже (з Надсона)	171
Легідні поети! співайте (з Віктора Гюго)	172
Коли сниться мені (з Байрона)	173
Кінець страйку (з Ади Негрі)	174
Смутної провесни (з Ади Негрі)	175

Ліричні пісні Давнього Єгипту. 176

I Ой далеко до берега того 177

II Як вона уста розкриє —

III Ой, як-би я був при милій 178

IV Так любов до тебе всю мене проймає —

V Чи ж моє серденько не пристає щиро —

VI Ой, ляжу я долі посеред осади 179

VII На хуторі в коханої моєї —

VIII Мій хороший! Серце прагне —

IX Кличе голос голубиний 180

X Напис на стовпі —

XI Єсть же то Доброго Владаря наказ 181

XII А. Пісня пастуха до отари. Б. Пісня до волів 182

ПРИМІТКИ ДО IV ТОМУ I—IX

